

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 53

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 15 червня 2023 року)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філологічних наук (спеціальність 035 «Філологія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 420 від 19.04.2021 р. (додаток 3) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76; ICV 2020 = 62.61; ICV 2021 = 55.63).**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 53. 132 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
**Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 53

“Helvetica”
Publishing House
2023

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(June 15, 2023, Minutes № 8)

Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series «Philology» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philological sciences (specialty 035 «Philology») according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 420 dated 19.04.2021 (Annex 3) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76; ICV 2020 = 62.61; ICV 2021 = 55.63).**

The state registration of mass media Certificate: KB No 21249-11049P of 27 February, 2015.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Mariya Fedurko** (Editor-in-chief) & others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2023. Issue 53. 132 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Альбота Соломія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, заступник декана магістратури з міжнародних навчально-наукових проєктів Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка».

Косович Ольга Василівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Котович Віра Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кушлик Оксана Павлівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мацьків Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Яремко Ярослав Петрович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Чижевський Фелікс, Prof. dr hab. (Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), Польща).

EDITORIAL BOARD

Maria Fedurko – **Editor-in-chief**, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Solomiia Albota, *PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Deputy Dean of Master Studies for Educational and Scientific Projects of the Institute of Computer Sciences and Information Technologies, Lviv Polytechnic National University.*

Olha Kosovych, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Romanic and Germanic Philology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.*

Vira Kotovych, *Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Feliks Chyzhevskiy, *Prof. dr hab. (University of Maria Curie-Skłodowska University, Poland).*

ЗМІСТ

БІЛЯЦЬКА Валентина. «Духовна енергетика» Олеся Гончара в адресованій ліриці поетів Придніпров'я	9
ГАЛИЦЬКА Олена, ВАЛЕЦЬКА Вікторія. Терміни сучасної німецької фахової мови реабілітації	18
IELISEIENKO Anna. Intermediality in the novel by D.G. Lawrence "Rainbow"	26
KOZH Olha. The problem of choice and moral responsibility in M. Shelley's novel «Frankenstein»	33
КШАНОВСЬКИЙ Олег. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення величини в українській, перській та азербайджанській мовах	39
ЛЕБЕДЕНКО Наталія. Англізми з формантом -инг (-ing) у мові соціальної мережі «Фейсбук»	49
НЕСТЕРЧУК Оксана. Антропоніми як образний засіб мови художнього тексту (за романом В. Лиса «Стара холера»)	58
ПАВЛОВА Алла. Імператив як форма ціннісного моделювання буття в необрядовому ліро-епічному фольклорі	66
ПРАДІД Юрій. Типологія творення найменувань жителів держав-членів ООН від їхніх назв	73
РУБАНА Євгенія. Терміносистема німецької фахової мови архітектури та будівництва: системні характеристики та гніздова структурація	86
ЧЕРНИШ Оксана, ПАНЧЕНКО Наталія. Сучасні корпусні технології у створенні електронного словника	94
ВАСИЛИШИН Ігор. Літературна та журналістська діяльність М. Ситника на сторінках часопису «Васильківські вісті»	99
ЗВАРИЧ Василь. Міфологічні образи і сюжети в творчій рецепції Ніла Геймана (книга «Скандинавська міфологія»)	107
КОЛЕСНИК Наталія. Власні назви в українському пісенному фольклорі: до проблеми семантики	113
МАТОРІНА Наталя. До поняття «феномен взаємозв'язків і взаємовпливів між Бруно Шульцом і Галичиною»	121

CONTENTS

BILIATSKA Valentyna. Oles Gonchar's "Spiritual energy" in the addressed lyrics of Prydniprovnia poets	9
HALYTSKA Olena, VALETSKA Viktoriia. Terms of modern professional German language of rehabilitation.....	18
IELISEIENKO Anna. Intermediality in the novel by D.G. Lawrence "Rainbow"	26
KOZII Olha. The problem of choice and moral responsibility in M. Shelley's novel «Frankenstein»	33
KSHANOVSKY Oleg. Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of <i>bigness</i> in Ukrainian, Persian and Azerbaijanian	39
LEBEDENKO Nataliia. Anglicisms with <i>-ing</i> formant in the Ukrainian texts in Facebook	49
NESTERCHUK Oksana. Anthroponym as a figurative device of the language of a fiction text (based on the novel by V. Lys «The Old Cholera»)	58
PAVLOVA Alla. The imperative as a form of value modeling of being in non-ritual lyro-epic folklore	66
PRADID Yuri. Typology of creation the names of the residents of the states of the UN from their names.....	73
RUBANA Yevheniia. Terminological system of the German professional language of architecture and construction: system characteristics and nested structuring	86
CHERNYSH Oksana, PANCHENKO Natalia. Modern corpus technologies dictionary compilation.....	94
VASYLYSHYN Ihor. Literary and journalistic activity of M. Sytnyk on the pages of the magazine "Vasylkivski visti"	99
ZVARYCH VasyL. Mythological images and plots in Neil Gaiman's creative reception hayman (book "Scandinavian mythology")	107
KOLESNYK Nataliia. Proper names in Ukrainian song folklore: an issue of semantics.....	113
MATORINA Natalia. On the phenomenon of interrelations and interactions between Bruno Schulz and Galicia.....	121

УДК 821.161.2-1

БІЛЯЦЬКА Валентина – доктор філологічних наук, професор кафедри філології та мовної комунікації, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, 49005, Україна (valentina.p@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4532-2268>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

Бібліографічний опис статті: Біляцька, В. (2023). «Духовна енергетика» Олеся Гончара в адресованій ліриці поетів Придніпров'я. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 9–17, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

«ДУХОВНА ЕНЕРГЕТИКА» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В АДРЕСОВАНІЙ ЛІРИЦІ ПОЕТІВ ПРИДНІПРОВ'Я

Анотація. Проза, поезія, літературно-критичні статті, публіцистика Олеся Гончара має загальнолюдську вартість і хвилює читачів близько 80-ти років, оскільки у ній філософське осмислення дійсності, проникнення в таємницю людської душі, важливість і масштабність порушених проблем, любов до рідної землі й народу. Постать Митця, його естетичні засади інтерпретовано в адресованій ліриці поетів Придніпров'я – С. Бурлакова, К. Дуба, В. Коржа, М. Миколаєнка, Н. Нікуліної, О. Омельченко, М. Сарма-Соколовського, В. Старченка, Г. Шепітько, М. Яланської. Письменники Січеславщини увіковічили в поетичному слові людську і творчу долю визначного громадського й державного діяча, Майстра слова, подали спогади про незабутні зустрічі, бесіди з ним, біографічні реалії його життя, враження від прочитаних його творів.

Адресована лірика поетів Січеславщини сприймається як єдиний текст зі спільними мотивами, образами, художніми прийомами. С. Бурлаков, К. Дуб, Г. Шепітько мають декілька віршів-присвят Олеся Гончару, а найбільше інвокативної лірики, у якій адресант звертається до Митця, у В. Коржа. Розглянуто вірші-присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій, асоціюються із творами і героями Олеся Гончара, допомагають реципієнтові сприймати твір, виявляти в ньому приховані значення.

У досліджуваних поезіях-присвятах наявні предметно-зображальний і комунікативно-зображальний елементи: опис певних життєвих реалій (народження, початок творчості в Ломівці, зустрічі з письменниками Дніпропетровська), людський образ, уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з адресатом, особистісні почуття авторів до Олеся Гончара, власне бачення й розуміння цієї знакової постаті України. Поезії містять «маркованість адресної настанови заголовком вірша» (В. Назарець) – «Голос Гончара», «Молитовна зоря Гончара», «Слово Олеся Гончара», «Гончар промовляє в ООН», «Усмішка Олеся Гончара»; звернення до адресата під назвою, де уточнено мотив написання декадації – «О. Т. Гончару на 75-річчя», «На забудь Олеся Терентійовича Гончара», «90-річчю від дня народження О.Т. Гончара», «Валентині Данилівні Гончар», «Ідея створити балет за новелою «Модри Камень», «Світлій пам'яті Олеся Гончара», «Олесю Гончару присвячую...» тощо.

Ключові слова: Олесь Гончар, поезія, адресована лірика, Придніпров'я, адресат.

BILIATSKA Valentyna – Doctor of Philological Sciences, Professor of Philology and Language Communication Department, Dnipro University of Technology, 19, Dmytra Yavornytskoho Ave., Dnipro, 49005, Ukraine (valentina.p@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4532-2268>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

To cite this article: Biliatska, V. (2023). «Dukhovna energhetyka» Olesja Ghonchara v adresovanij liryci poetiv Prydniprov'ja [Oles Honchar "Spiritual energy" in the addressed lyrics of Prydniprovja poets]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 9–17, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1> [in Ukrainian]

OLES GONCHAR'S "SPIRITUAL ENERGY" IN THE ADDRESSED LYRICS OF PRYDNIPROVIA POETS

Summary. Oles Honchar's prose, poetry, literary and critical articles, journalism have an universal value and have excited readers for about 80 years, it contains a philosophical understanding of reality, insight into the secret of the human soul, the importance and scale of the problems raised, love for the native land and people. The figure of the Artist, his aesthetic principles are interpreted in the addressed lyrics of the poets of Prydniprovja – S. Burlakova, K. Duba, V. Korzha, M. Mykolayenko, N. Nikulina, O. Omelchenko, M. Sarma-Sokolovskyi, V. Starchenko, G. Shepitko, M. Yalanska. The writers of Sicheslavshchyna immortalized in the poetic word the human and creative destiny of a prominent public and statesman, the Master of Words, presented memories of unforgettable meetings, conversations with him, biographical moments of his life, and impressions from his read works.

Addressed lyrics of the poets of Sicheslavshchyna are perceived as a single text united by common motifs, images, and artistic techniques. S. Burlakov, K. Dub, G. Shepitko have several poems dedicated to Oles Gonchar, and the most invocative lyrics in which the addressee turns to Myts in V. Korzh. Dedicatory poems, which function as a marker of intertextual relations, are associated with the works and heroes of Oles Gonchar, and help the recipient to perceive the work and discover its hidden meanings are considered.

In the studied dedicatory poems, there are subject-pictorial and communicative-pictorial elements: description of certain life realities (birth, beginning of creativity in Lomivka, meetings with writers of Dnipropetrovsk), human image, imaginary communication of the subject of poetic expression with the addressee, personal feelings of the authors towards Oles Honchar, his own vision and understanding of this iconic figure of Ukraine. The poems contain "marking of the address instruction with the title of the poem" (V. Nazarets) – "Voice of Honchar", "Prayer Star of Honchar", "Word of Oles Honchar", "Potter speaks at the UN", "Smile of Oles Honchar"; an address to the addressee under the title, which specifies the clarification of the spelling of the decade – "To O.T. Honchar on his 75th birthday, "For Oles Terentiyovych Honchar", "On the 90th anniversary of the birth of O.T. Honchar", "Valentyna Danylivna Honchar", "The idea of creating a ballet based on the novel "The Blue Stone", "To the bright memory of Oles Honchar", "I dedicate to Oles Honchar..." etc.

Key words: Oles Gonchar, poetry, addressed lyrics, Prydniprovja, addressee.

Постановка проблеми. Пломінь «віщої зорі» Олеся Гончара у небесах «ані з радості, ані з горя» (В. Корж) не згорає протягом десятиліть, з наближенням ювілею палає з особливою силою. Місто Дніпро є знаковим у життєвій і творчій долі письменника: народився в с. Ломівка на околиці Дніпропетровська; після Другої світової війни повернувся до міста, у якому народився і продовжив навчання в ДДУ, жив у оселі сестри, де написав перші твори; до 1984 року шоліта

приїздив у відпустку. Тож не дивно, що на Придніпров'ї Олесь Гончар знайшов безліч прототипів героїв своїх творів, шанувальників і друзів, особливо серед творчої когорти. Багатьом письменникам писав передмови до збірок, благословляючи в літературу, читав рукописи, давав слушні та дружні поради. Поети Січеславщини увіковічили в ліричному слові людську і творчу долю Майстра, художньо інтерпретували спогади про незабутні зустрічі, бесіди з ним, враження від його про-

читаних творів – С. Бурлаков, К. Дуб, В. Корж, М. Миколаєнко, Н. Нікуліна, О. Омельченко, М. Сарма-Соколовський, В. Старченко, Г. Шепітько та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий феномен Олеся Гончара осмислювано вже протягом багатьох років, написано книги, монографії, дисертації, статті як відомими науковцями-гончарознавцями – О. Бабишкін, О. Галич, В. Галич, М. Гуменний, М. Жулинський, Н. Завертальюк, М. Наєнко, А. Погрібний, І. Семенчук, М. Степаненко, В. Фащенко та інші, так і науковцями-початківцями. Лірика, присвячена непересічній Людині і Митцю письменниками Придніпров'я, не була об'єктом наукового вивчення. У нашій розвідці проаналізовано науково-публіцистичні й літературно-художні книги «Ментальний України дух: Поетичне слово про Олеся Гончара» (2013), «Сторінки історії: Олесь Гончар» (2018), «Олесь Гончар і Придніпров'я» (2008), а також збірки авторів, у яких презентовано поезії, спогади друзів і рідних про Олеся Гончара, документи з архівів, які висвітлюють його зв'язок із Січеславщиною, землею, «в яку він вріс корінням і духовно був пов'язаний все життя» (Мартінова, 2008, с. 6).

Мета статті – дослідити лірику письменників Січеславщини, у якій оспівано духовність, тонкий художній смак, рідкісне мистецьке обдарування Олеся Гончара. Досягнення мети передбачало виконання таких завдань: визначити маркованість адресної настанови в поезіях-присвятах; осмислити своєрідність спільних мотивів, образів, художніх прийомів зображення адресата в ліриці поетів Придніпров'я; розглянути присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій, асоціюються із творами і героями Олеся Гончара.

Виклад матеріалу. Більшість поезій письменників Придніпров'я, присвячених постаті Олеся Гончара, містять «маркованість адресної настанови заголовком вірша та численними формами введеного до тексту «зверненого слова» (Назарець, 2017, с. 25): «Голос Гончара» С. Бурлакова, «Молитовна зоря Гончара», «Слово Олеся Гончара», «Степ Олеся Гончара» К. Дуба, «Гончар промовляє в ООН» В. Коржа, «Усмішка Олеся Гончара» М. Мико-

лаєнка. Звернення до конкретного адресата подано й у присвяті під назвою, де зазначений не лише адресат, а й уточнено написання декадації – «О.Т. Гончару на 75-річчя», «На незабудь Олеся Терентійовича Гончара», «90-річчю від дня народження О.Т. Гончара», «Валентині Данилівні Гончар» – В. Корж; «Ідея створити балет за новелою «Модри Камень» – М. Зобенко; «Світлій пам'яті Олеся Гончара» – М. Сарма-Соколовський; «Олесю Гончару присвячую...» «Олесю Гончару – на його 75-річчя» – Г. Шепітько; «Пам'яті Олеся Гончара» – М. Яланська.

Прикметними рисами образу Митця в поезії січеславських авторів є тонкий художній смак, рідкісне мистецьке обдарування, гідність, духовність – «прапорonoсець духу», «жайвір космосу степу», (В. Корж); «голос совісті» (С. Бурлаков); «письменник зоряного лету», «ментальний України дух», (К. Дуб); «чоло гідності народу» (Н. Нікуліна), «доби своєї син» (М. Яланська); «естетичність і людяність» (М. Зобенко).

Генологія адресованої лірики є об'єктом досліджень таких вітчизняних науковців, як Л. Бондар, Ю. Клим'юк, І. Ліпницька, В. Назарець, Л. Скорина, М. Ткачук. Сучасну адресовану лірику В. Назарець пропонує розглядати як один із різновидів медитативно-зображальної лірики, що є внутрішньо неоднорідним і може ґрунтуватися на різних художніх домінантах. «Зокрема, у «медитативній» складовій частині можна виокремити власне рефлексивну (з акцентом на заглиблення у свідомість авторського «я» у формі емоційних, але раціонально артикульованих роздумів) і сугестивну (з наголосом на елементах емоційного самонавіювання, якими супроводжуються авторські роздуми) домінанти. У зображальній складовій частині медитативної лірики може домінувати і власне предметно-зображальний (більш-менш деталізований опис певних життєвих природних явищ або людських образів), і комунікативно-зображальний (опис в якому модельовано ситуацію уявного спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з його адресатом) елементи» (Назарець, 2017, с. 25).

В адресованій ліриці письменників Придніпров'я виявляємо й опис певних життєвих явищ, і людського образу, й уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання

з адресатом. Перед реципієнтом розкриваються особистісні почуття авторів до Олесь Гончара, власне бачення й розуміння цієї знакової постаті, шана Великому Українцеві та всенародна любов до того, хто «Слово нелукаве окрилював нескореним пером» (Корж, 2010, с. 433). Тож не дивно, що на муралі одного з будинків у центрі міста Дніпра – строфа з поезії «Гідність» Н. Нікуліної, присвяченої Олесеви Гончару:

Життя – живе. І що б там не було,
а жодна сила не спроможна зроду
заплямувать піднесене чоло
людини, гідної свого народу (Нікуліна,
2000, с. 20).

Лірика, присвячена постаті Олесь Гончара, містить біографічні реалії, пов'язані з Дніпропетровщиною. Після демобілізації Олесь Гончар приїхав до своєї сестри Олександри Сиви в заводське селище Ломівку на околиці міста, яка в кожному листі запрошувала брата в теплу хату «одігрітися після окопів». Її будиночок на вулиці Клубній, 25, побудований із уламків старого, зірваного в роки війни, прихистив Гончара на зорі його літературної творчості. «Демобілізований фронтовик був оточений тут увагою, для нього зовсім не звичною. Йому відводять краще місце – біля грубки, сестрин чоловік не забуває щовечора зарядити карбідом лампу, щоб її вистачило на цілу ніч, і навіть діти намагаються не галасувати, коли сідаєш до праці» (Мартинова, 2008, с. 4). Саме в цій хатиночці, де дихалося легко, написано перші твори: новели «Модри Камень», «Весна за Моравою», нариси «Співачка», «Аспірантка», перша книга «Прапороносців» – «Альпи», закладено підмурівок «Голубого Дунаю» і «Золотої Праги».

У поезії «Ломівка Олесь Гончара» В. Старченко відтворив колорит післявоєнного часу та внутрішній стан ліричного героя:

Сестра сидить в хатині при вікні,
очікує багато днів на брата.
Приходив брат маленьким уві сні –
зайшов у хату втомленим солдатом.
Струсивши пил чужих країв з чоbit,
зайшов солдат у рай сільської хати:
тут рідне все, бо тут Олесів рід,
біда і радість, спогади і втрати... (Стар-
ченко, 2010, с. 152).

Бесіда Олесь Гончара з С. Бурлаковим про сон, у якому йому наснилася мати й напроорокувала долю митця, надихнула автора на поезію «Пророчий сон»: «В хатиноньці сестри / Благій – ну що й казати! – / Олесь Гончару наснилась мати» (Ментальний, 2013, с. 16). С. Бурлаков в епіграфі подав уточнення: «Мати Олесь Гончара, Тетяна Гаврилівна, померла, коли Сашкові не було ще й двох років», і переповів, як ліричний герой у сні не міг вибратися з вирви, мало не втопився, а мати підпливла на човні й наказала йому: «Іди у храм і помолись за мене... / І помолись за степ, / За Україну... / Прошу тебе... молися... / Сину.. сину... / Пророчий сон / В дні творення суворі / Він став реальністю, / Він справдився в «Соборі» (Ментальний, 2013, с. 16). Тему зустрічей з Олесем Терентійовичем на Дніпропетровщині С. Бурлаков художньо інтерпретував у поезії «Голос Гончара»: «Знову чую теплий голос Ваш, / Провісних сподівань м'яку вимову... / Йдете Ломівкою по свіжій моріжку / І квіття оглядаєте, і груші (Ментальний, 2013, с. 17).

Спогади про те, як з далекої Ломівки студент Олесь Гончар пішки ходив в університет на заняття, де на Шевченківській, 59, розташовувався філологічний факультет, де його душа причащалася «небесністю» і «мудрістю» книг, зафіксовано в рядках поезій В. Коржа. У поезії «Зоряний ровесник університету» Гончар постає молодим, струнким, з чіткою й упевненою ходою: «І вулиця Шевченківська вслухалась, / коли він карбував гвардійський крок / бруківкою, над круків чорний галас / клич долі у душі йому не мовк» (Корж, 2010, с. 432). А в «Елегії дороги» поет інтерпретував запис Олесь Гончара про двогодинні походи в університет через дніпропетровський старий міст: «В науку треба не їздити, а ходити» (Мартинова, 2008, с. 4), хоча причиною довгої й «найсвятішої» дороги часто був брак коштів:

Осанна Шевченківській вулиці,
де Троїцький поруч собор,
мов гамір студентського вулика
опікував ревню сам Бог.
Філфаківська давня будівля,
на вікнах – морозяний цвіт...
А Вас треті півні будили
і кликали в той дивосвіт.
З Ломівки далекої пішки

Ви йшли крізь снігів каламуть,
було в тім символіки трішки:
в науку ж не їдуть, а йдуть... (Корж,
2010, с. 432).

Адресованість є домінантною жанровою ознакою не лише послання, посвяти, віршованого листа. В. Назарець щодо цього наводить приклади фольклорних і літературних жанрів, яким властива апелятивна функція і які мають ознаки адресації. Лірика, у якій жанр номіновано в заголовку, що не відповідає адресованій ліриці, а вона зазнала «персоналізації та актуалізації у площині соціально-біографічних контактів між адресантом та адресатом» (Назарець, 2017, с. 27) є і в поетів Січеславщини: «Елегія дороги» В. Коржа, «Моли-товна зоря Гончара», «Слово Олесь Гончара» К. Дуба.

Із Ломівкою пов'язано багато спогадів Олесь Терентійовича. Недалеко біля будинку сестри він придбав садибу, куди щоліта приїздив із родиною, друзями, і «добра половина творів» створювалася саме на «незабутній Клубній», де й атмосфера, і середовище «трудо-вих» людей схилили до творчості. У Ломівці писалися й інші твори: «Нашим степовим духом навіяні і “Тронка”, і “Таврія”, і новели з циклу “Південь”. Тут писалися “Людина і зброя”, “Перекоп”. Тут “визрів” і роман “Собор”» (Мартинова, 2008, с. 5).

У «Щоденниках» від 27.07.1973 О. Гончар писав: «І ось я знову у Дніпропетровську. Після шестирічної перерви. Те ж подвір'я споришеве, ті ж кімнати в будиночку, де так добре писалось, та ж лавка у дворі, де з друзями сиділось так гарно зоряними вечорами. Все те, тільки ми не ті» (Гончар, 2003, с. 155). Цю творчу атмосферу й енергетику творів Олесь Гончар передала Г. Шепітько в поезії «Проза»: «Митець живе у стислому відлунні, бо відчуває віддалі і сни... / Пробачте за прозовість і буденність / рядків, що знають ціну всяким дням! / Живе в мені напрочуд світла певність: / Ця проза не поступиться пісням» (Ментальний, 2013, с. 58).

Науковці жанри адресованої лірики розглядають як «неканонічні жанри і мета-жанрове утворення, яке вбирає у себе три жанрові форми – послання, присвяту та віршований лист (В. Назарець); «референсні», або «прикладні» (Ю. Клим'юк); як механізм

збереження та ретрансляції індивідуальної, історичної, культурної пам'яті (Л. Скорина); «інвокативну лірику», модельовану процесом звертання автора до адресата (М. Ткачук)» (Біляцька, 2022, с. 9).

Адресована лірика поетів Придніпров'я сприймається як єдиний текст із спільними мотивами, образами, художніми прийомами. «У такій ситуації виникає можливість установа-лення інтертекстової реляції не лише між текстами адресата й адресанта присвяти, а й між творами адресанта, присвяченими одному адресатові» (Скорина, 2017, с. 9). Так, по декілька присвят Олесь Гончару маємо у С. Бурлакова, К. Дуба, Г. Шепітько, але найбільше інвокативної лірики, у якій адресант звертається до Митця, у Віктора Коржа: «Золото-го слова Пектораль», «Зоряний ровесник університету», «Благовістить собор», «Жайвір космосу степу», «Воскресіння душі України», «Елегія дороги», «Гончар промовляє в ООН», «Пісня про Єлку». В. Корж створює образ Майстра, завдяки слову якого воскресє душа народу, бо «осіянна безсмертним пером», тому і пише, що українська родина має бути ріднішою в собі після відходу його в небеса:

Оджурись, одмарній, українсько
родині! –

на безсмертя тобі мати сина родила,
од святинь Кобзаря – його віща зоря,
ярій племін її в небесах не згоря,
не згоря ані з радості, ані із горя –
як же так? – Україна без Гончара? –
нароста вічний шал бунтівливого моря:
є Гончар, хоч навкруг яничарська пора.
Ти згадай, не забудь, українська родино,
яка люта орда навкруг тебе ходила! –
хамовитий владика, озираючись, рикав,
у покоях своїх лиш потайно гарчав,
чорні списки складав на письменство
й культуру,
садовив на ланцюг свою вовчу натуру,
бо він знав достеменно – є віра велика,
є Великдень душі, є у світі Гончар (Корж,
2010, с. 428).

У свої поезіях В. Корж відтворює й особисті почуття, синівську вдячність за увагу, листи, поради. Про це автор згадує у «Споминах про неймовірне (Олесь Гончар у моїй письменницькій долі)»: «Журно мені без нього на світі білім, як може бути журно

синові за батьком рідним. Буває, підійду до поштової скриньки і ловлю себе на очікуванні неймовірного: довгожданий лист від нього! Та неймовірно буває в житті лиш один-єдиний раз. Неймовірним у моїй письменницькій долі було знайомство і спілкування з ним, його доброзичлива увага, про які згадую нині з природною зажурию, що диво не повторюється. Ці свої мерехтливі, як аритмія серця, спомини про неймовірне завершую присвятою берегині його світлої пам'яті і духовних його скарбів Валентині Данилівні Гончар, дякуючи якій маємо конспекти терзань його душі – «Щоденники»:

Так журно на землі без нього, журно так,
що журавлем у небі реактивний став літак,

курличе-плаче рокотом турбін,
що занебесний вже Гончар, космічний він...

Летить між зорями... Його другиня десь
світ білий заклика: «Вернись з небес,
Олесь,

пощо тобі ота безмежна вись? –
хай не сьогодні, хоч на мить колись
пречистим словом мужніх вуст вер-
нись!»

Він чує любий голос, чує щемний плач,
він всіх нас чує, волі посівач
і гори горя геть перекида,
бо краю рідного в душі не покидав.
Він знає, що в двобої пекло й рай
за наші душі, за собори їх,
і золотого Слова пектораль
він кожному, як оберэг, зберіг...» (Корж,
2018, с. 105).

«Золотого слова пектораль» передає і тугу за дорогою людиною, і розуміння безсмертя таланту як ліричною героїнею, так і автором тексту.

У поезіях-присвятах письменників Придніпров'я адресат, Олесь Гончар, асоціюється із героями своїх творів, з гострими загальнолюдськими проблемами, порушеними в них, тобто «присвята виконує функцію маркера міжтекстових реляцій» (Скорина, 2017, с. 6), допомагає реципієнтові сприймати твір, виявляти в ньому приховані значення. Наприклад, К. Дуб «Моликовна зоря Гончара»: «Це тобі Тереза посміхнулася, / І душа в любові стрепенулася... / До нас говорить

Ясногорська, / З черешень цвіту йде Черниш... / В них юнь твоя Холодногорська, / Ти в кожній книжці в них звучиш» (Ментальний, 2013, с. 19); М. Зобенко «Тереза, Фея любові»: «Гортаю листя новели «Модри Камень... / Хто створить лібрето про кохання солдата / і дівчини-іноземки в Другій світовій війні» (Ментальний, 2013, с. 24); В. Корж «Благовістить Собор»: «і присягається Славутич: «Я не зрушу / святі для Вас любові береги» (Корж, 2010, с. 433).

Найчастіше в адресованій ліриці поетів Придніпров'я згадується роман «Собор» і його герої. У «Щоденниках» від 05.02 1967 року є запис Олесь Гончара про роботу над цим романом: «Зближується все, з плавень сарматських, з Новомосковських напливає собор. Ломівка стала Зачіплянка, все, змістившись в просторі, зблизилося, зажило вже у новій поетичній географії, в нових взаємозв'язках, і почуваєш, як із цих зближень, реальностей, із твоїх уявлень, фантазій і візій виростає щось єдине, народжується ота моцартівська гармонія мистецтва... Буде «Собор».

Після «Альп» жодна книга не писалася так «запойно», як «Собор» (Гончар, 2002, с. 424).

Наведемо деякі зразки поетичної інтерпретації відомого твору. С. Бурлаков «Голос Гончара»: «Суєтність відсуваєте важку, / Щоб освятить «Собором» наші душі» (Ментальний, 2013, с. 17); К. Дуб «Моликовна зоря Гончара»: З «Собору» Єлька промовляє. / Катарсисно наш день вітає» (Ментальний, 2013, с. 19); О. Омельченко «Високий берег рідного Дніпра»: «Хіба ти знав, наш генію, «Собор» / На довгий час цензура затаврує!» (Ментальний, 2013, с. 46); М. Миколаєнко «Усмішка Олесь Гончара»: «Соборів душ Олесь завжди жадав – / Це в усмішці заграло мудро й щиро: / Краси і мудрості він дарував нам сплав, / Аби ми всі жили у щасті й мирі» (Ментальний, 2013, с. 44); Н. Нікуліна «Гідність»: «З бравурним маршем, думи, не спішіть – / мовляв, ніхто святині не поборе, – / бо можна зруйнувати собор душі, / як руйнували кам'яні собори... / І все-таки – мов шаблі змах: «Не руш!» / Ваш час минув, нерони паперові: / іще стоять собори вільних душ, / незламні, яко правда в щирім слові» (Нікуліна, 2000, с. 20).

М. Сарма-Соколовський у поезії «Собор» із сумом зазначає, що з Божої ласки височіє Собор козацький, «мов лицар у герці», але він у журбі, бо в ньому «служба служиться не наша – московська далєбі. / На жаль, не з нами земляки, / Є що йдуть життям навпомацки. / Їх спантеличила попівська гра... / Безумним невтямки, / Що вже собор не тільки Троїцький, / А ще й – Олеся Гончара» (Ментальний, 2013, с. 51).

Про Новомосковський собор Олесь Гончар згадує у щоденниковому записі від 28.07.1973: «Їдучи до Києва з Ломівки, заїхали глянути ще раз на Новомосковський собор. І Леся щоб побачила, в душу щоб увібрала... Бачили тільки зовні, бо глибше туди не доступитись: огорожа металева, хвіртки та ворота є, але всі замкнуті і всі іржаві – давно видно не відчинялись...

Читачі все питають, чи це той собор, що в книзі Вашій описаний... Звичайно не зовсім той, але до прообразу, мабуть, найближчий. Як Зачіплянка – не зовсім Ломівка, не зовсім наша славна вуличка Клубна, так і собор увібрав у себе, синтезував у собі багато що... Може, й церковицю дитинства, і нічний Володимирівський, і ще якийсь...» (Гончар, 2002, с. 424).

Л. Скорина доводить, що функцію маркера міжтекстової взаємодії дедикація виконує також у творах, присвячених літературним (фольклорним, міфічним) персонажам. «Вони є ніби продовженням теми, започаткованої автором їхнього твору, до того ж часто можуть відбивати реакцію на певні проблеми окремих суспільних кіл. Переважно такі вірші-присвяти спрямовані на підтримку або й захист письменника, що створив ці образи» (Скорина, 2017, с. 6). Переконливий приклад – «Пісня про Єлку» В. Коржа. Він був запрошений на ювілей до Олеся Гончара (50-річчя) і вирішив подарувати йому мелодійну «Пісню про Єлку» (музику до пісні написав Сашко Бузький). Як він згадує, у приспіві були такі рядки:

Далеко, далеко, далеко
сподіване сонце встає,
спасибі, чарівнице Єлку,
за те, що ти в мене є.

А заспів був романтично-баладний:

Ген летять журавлі, впливають з імлі,
пропливають над сивим собором,

вони Єльчині мрії на крила взяли
та й понесли за обрій з собою.

А дніпровська хвиля тугим вітрам грає
і дніпровий гомін в рідному краю,
дівчина-дніпряночка ніжне серце крас
тайною-невтайною про любов свою...
(Корж, 2018, с. 99).

У «Споминах про неймовірне» В. Корж про той вечір написав так: «Читаючи, я, звичайно, хвилювався, чи сподобається ювіляру мій щирий дарунок, і по тому, як він по-батьківськи приобняв мене, коли я вручав йому клавир пісні, зрозумів, що торкнувся струн душі його, бо у своїй прозі він залишався поетом, варто лиш вслухатися в ритмомелодику його мальовничої прози.

Не думав ніколи, що через багато літ зустрінуся зі своїм дарунком Олесью Терентійовичу в нашому літературному музеї, куди Валентина Данилівна передала кілька років тому разом з іншими матеріалами і мою «Пісню про Єлку» (спочатку, пам'ятаю, я хотів її назвати «Пісня Миколи Баглая», та, порозмірковуювши, я зрозумів, що вона-таки про Єлку і є ліричними монологом Миколи про Кохану) для експозиції, присвяченої Олесью Гончару. Не думав, що ноти і текст пісні збережуться, а автор «Собору» зберіг моє ліричне слово зачарування образом героїні роману, тож, мабуть, ця зімпровізована пісня чимось була йому дорога...» (Корж, 2018, с. 99–100).

У прозі Олеся Гончара образ степу є знаковим і сакральним, образом натхнення та творчого пориву. Поети Січеславщини відтворили образ степу крізь призму різних відчуттів і вражень, акцентували на топіс Придніпров'я: «У краях подніпровських вітер степом пропах», «степ Придніпров'я був за рідний дім» (В. Корж); «Степ Гончарівський, рідний, Придніпровський» (К. Дуб); на рецепції рідної землі і величі Митця: «Як він любив степи всі неозорі, / В шептанні трав ловив таємний зміст... / Над ним в степу його незгасні зорі, / Людинолюбні, сяють на весь світ» (Ментальний, 2013, с. 21). Поетична характеристика степу – «степ половецький і скіфський», «заробітчанський степ, таврійський, босоногий», «чумацький степ», «колосистий», «чорноземний, правічний, український» – відповідає щоденниковим записам Олеся Гончара та «переадресовує» реципієнтів до тек-

стів його творів. У поезіях «Голос Гончара» С. Бурлакова, «Степ Гончара» К. Дуба, «Жайвір космосу степу» В. Коржа прозаїк символізує «жайвора», співця небесної блакиті й хліборобського степу:

Космос степу безмежний, йому краю нема,

Україна співає, бо не стала німа,
Перетерпіла муки і не втратила чар,
Бо всміхнувся їй привітно жайвір степу

Гончар...

Степової Еллади не потьмариться дах,
Вітер із України геть степами пропах,
І саванни й пампаси п'ють його вільний

дух,

Щоб безсмертя буяло-пахло степом навкруг!

Жайвір космосу степу співом небо квітчав,

І степи не забудуть, як всміхався Гончар,
Та усмішка – веління, щоб дух наш воскрес,

Жайвір космосу степу злетів в космос небес... (Корж, 2010, с. 430).

Н. Нікуліна підготувала повідомлення «Степ незрадливий» з присвятою «Письменнику Олеся Гончару – 60», у якому визначила роль степу в бутті і творчості прозаїка. Степ – це образ в тисячах образів, через який відкривається вся творчість письменника, народне мистецтво, це його ество, внутрішній, найглибший вимір. «Гончар і степ – поняття далеко ширше, ніж ліричні описи природи. Його степ – насамперед люди. Степ – портрет епохи. І коли цей степ, древній і юний, з кам'яними бабами і вежами високовольтної електромережі, раптом розгортається квітучим безмежжям назу-

стріч людям, коли підносить в людях найкраще, то це тому, що він в них уже є» (Нікуліна, 2000, с. 157). Найкраща пора для степу – жнива, в ліриці поетів Придніпров'я сила хліборобської праці співвідносна праці письменника, для якого були «жнива в розпалі».

Висновки. Пропоновані читачеві поезії письменників Придніпров'я про Олеся Гончара – це художня сторінка великого життя, наповненого мудрістю та правдивою прозою, що «не поступиться пісням». Адресована лірика поетів Січеславщини сприймається як текст, об'єднаний спільними мотивами, образами, художніми прийомами, містить «маркованість» адресної настанови заголовком; звернення до адресата у присвяті, де уточнено написання декадації, опис певних життєвих реалій (народження та початок творчості в Ломівці, зустрічі з письменниками Дніпропетровська), уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з адресатом; особистісні почуття авторів та вірші-присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій й асоціюються із творами й героями прози Олеся Гончара.

У майбутньому варто продовжити вивчення адресованої лірики про Олеся Гончара як художнього документа в поетичних доробках не лише письменників Придніпров'я, а й письменників інших регіонів України. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні кола жанрових форм адресованої лірики, міжтекстових реляцій, адже в епосі, літературно-критичних статтях, щоденниках, листах Митця – невичерпні глибини його художнього світу й буття українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

- Біляцька В.** Вірші-присвяти Анатолія Шкуліпи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія».* 2022, Вип. 51. С. 9–15.
- Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матер. В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. Київ : Веселка, 2002. Т. 1 (1943–1967). 455 с.
- Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матер. В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. Київ : Веселка, 2003. Т. 2 (1968–1983). 607 с.
- Корж В.** Чиста сила: поезії. Київ : Український письменник, 2010. 590 с.
- Корж В.** Спомини про неймовірне (Олесь Гончар у моїй письменницькій долі). *Сторінки історії. Олесь Гончар : науково-публіцистичне видання / за заг. ред. І.С. Попової.* Дніпро : Ліра, 2018. С. 93–105.
- Ментальний України дух : Поетичне слово про Олеся Гончара : науково-публіцистичне видання / упор. В. П. Біляцька, Н. П. Олійник. Дніпропетровськ : Середняк, 2013. 68 с.

Назарець В.М. Генологічні типи адресованої лірики в українській літературі XIX–XX століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія, 2017. №27. Т.1. С. 25–28.

Нікуліна Н. П. Знамення калини : Вибране. Дніпропетровськ : Січ, 2000. 231 с.

Олесь Гончар і Придніпров'я / упор. С. М. Мартинова. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2008. 58 с.

Скорина Л. Присвята як маркер міжтекстових зав'язків пам'яті (на матеріалі українського письменства 1920-х років). *Слово і Час*. 2017. № 7. С. 3–11.

Старченко В. Білобережжя : поезії. Дніпропетровськ : Інновація, 2010. 192 с.

REFERENCES

- Biljatska, V. P., Olijnyk, N. P.** (Comps.) (2013). *Mentaljnyj Ukrajiny dukh: Poetychne slovo pro Olesja Ghonchara [The mental spirit of Ukraine: A poetic word about Oles Honchar]*. Dnipropetrovsk: Serednjak [in Ukrainian].
- Biljatska, V.** (2022). Virshi-prysvjaty Anatolija Shkulipy [Poems-dedications of Anatoly Shkulipa]. *Problemy ghumanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh pracj Droghobycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Ivana Franka. Serija «Filologhija» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* (Issue 51), (pp. 9–15) [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2002). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 1) (1943–1967). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2003). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 2) (1968–1983). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Korzh, V.** (2010). *Chysta syla: poeziji [Pure power: poetry]*. Kyiv: Ukrajinsjkyj pysjmennyk [in Ukrainian].
- Korzh, V.** (2018). Spomyny pro nejmovirne (Olesj Ghonchar u mojj pysjmennyckij doli) [Memories of the incredible (Oles Gonchar in my writing destiny)]. In I.S. Popova (Ed.), *Storinky istoriji, Olesj Ghonchar: naukoivo-publicystychny vydannja [Pages of history. Oles Gonchar]* (pp. 93–105). Dnipro: Lira [in Ukrainian].
- Nazarecj, V. M.** (2017). Ghenologhichni typy adresovanoji liryky v ukrajinsjkij literaturi XIX–XX stolitj [Geneological types of addressed lyrics in Ukrainian literature of the 19th–20th centuries]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Filologhija – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology* (Issue 27 (1), (pp. 25–28) [in Ukrainian].
- Nikulina, N. P.** (2000). *Znamennja kalyny: Vubrane [Viburnum sign: Selected]*. Dnipropetrovsk: Sich [in Ukrainian].
- Martynova, S. M.** (Comp.) (2008). *Olesj Ghonchar i Prydniprov'ja [Oles Gonchar and Prydniprovya]*. Dnipropetrovsk: Art-Press [in Ukrainian].
- Skoryna, L.** (2017). Prysviata yak marker mizhtekstovykh zaviazkiv pamiaty (na materiali ukrainskoho pysmenstva 1920-kh rokiv) [Dedication as a marker of intertextual ties of memory (on the material of Ukrainian literature of the 1920s)]. *Slovo i Chas– Word and time*, 7, 3–11 [in Ukrainian].
- Starchenko, V.** (2010). *Biloberezhzja: poeziji [Biloberezhye: poems]*. Dnipropetrovsk: Innovacija [in Ukrainian].

ГАЛИЦЬКА Олена – докторка філософії (філологія), доцентка, доцентка кафедри німецької філології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, Луцьк, 43025, Україна (halytska@vnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0677-2071>

ВАЛЕЦЬКА Вікторія – учителька КЗ «ЛЗОШ 19», вул. Ветеранів, 5а, м. Луцьк, 43024, Україна (vvvaletska@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.2>

Бібліографічний опис статті: Галицька, О., Валецька, В. (2023). Терміни сучасної німецької фахової мови реабілітації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 18–25, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.2>

ТЕРМІНИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз реабілітаційних термінів у сучасній німецькій фаховій мові реабілітації: узагальнено трактування поняття «реабілітаційний термін»; окреслено тлумачення терміна «фахова мова реабілітації»; охарактеризовано фахову мову реабілітації. Її визначено як сукупність німецьких мовних засобів, що слугують оптимальному порозумінню між фахівцями реабілітаційної сфери, з фаховою лексикою реабілітації включно. Лексичний склад сучасної німецької фахової мови реабілітації охоплює німецькі загальноовживані слова та реабілітаційні терміни.

Німецькій реабілітаційній термінології властиві: інтеграція (взаємодія з іншими сферами життя), диференціація, інтернаціоналізація (завдяки термінам з греко-латинською основою, англіцизмам та американізмам), уніфікація (термінографія, стандартизація), економія засобів.

Реабілітаційний термін трактуємо як слово / словосполучення, що позначає спеціальне фахове поняття галузі реабілітації. Сукупність реабілітаційних термінів, пов'язаних один з одним на понятійному, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях, аналізуємо як реабілітаційну терміносистему. На сучасному етапі з кожним українцем, який постраждав від війни, працює мультидисциплінарна команда (протезист, хірург, травматолог, психотерапевт, фахівець із реабілітації, арттерапевт), тому сучасна реабілітаційна терміносистема охоплює терміни з медичної, соціальної, психологічної сфер, фізичної терапії, ерготерапії, арттерапії, реабілітації військових.

У статті реабілітаційні терміни класифіковано за змістовим критерієм на: 1) терміни, типові насамперед для фізичної реабілітації (вид реабілітації, який поєднує різні фізичні методи впливу на організм); 2) терміни, характерні для медичної реабілітації; 3) терміни, типові для соціально-психологічної реабілітації; 4) терміни, типові для реабілітації військових та постраждалих від війни осіб (протезно-ортопедична реабілітація).

Ключові слова: реабілітаційний термін, фахова мова реабілітації, реабілітація.

HALYTSKA Olena – PhD in Philology, Assoc. Prof., Assoc. Prof. of Department of Germany Philology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Ave, Lutsk, 43025, Ukraine (halytska@vnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0677-2071>

VALETSKA Viktoriia – English teacher, Lutsk school 19, 5a, Veteraniv street, Lutsk, 43024, Ukraine (vvvaletska@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.2>

To cite this article: Halytska, O., Valetska, V. (2023). Terminy suchasnoji nimeckoji fakhovoji movy rehabilitaciji [Terms of modern professional German language of rehabilitation]. *Problemy humanitarnych nauk:*

zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 18–25, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.2> [in Ukrainian].

TERMS OF MODERN PROFESSIONAL GERMAN LANGUAGE OF REHABILITATION

Summary. The article provides a comprehensive analysis of rehabilitation terms in the modern German professional language of rehabilitation: the interpretation of the concept of “rehabilitation term” is generalized; the interpretation of the term “professional language of rehabilitation” is outlined; the modern professional German language of rehabilitation is characterized. The German professional language of rehabilitation is defined as a set of German language tools that serve for optimal understanding between specialists in the field of rehabilitation, which is characterized by a specific specialist vocabulary of rehabilitation. The lexical composition of the modern German professional language of rehabilitation covers German common words and rehabilitation terms. We interpret the rehabilitation term as a word/phrase denoting a special professional concept in the field of rehabilitation. We analyze a set of rehabilitation terms that are related to each other at the conceptual, lexical-semantic, word-forming and grammatical levels as a rehabilitation term system. At the current stage, a multidisciplinary team (prosthetist, surgeon, traumatologist, psychotherapist, rehabilitation specialist, art therapist) works with each Ukrainian who suffered from the war, so the modern rehabilitation terminology includes terms from the medical, social, psychological spheres, physical therapy, occupational therapy, art therapy, military rehabilitation. The article defines the classification of rehabilitation terms according to meaningful and formal criteria into: 1) terms typical primarily for physical rehabilitation (a type of rehabilitation that combines various physical methods of influencing the body); 2) terms characteristic of medical rehabilitation; 3) terms typical for social and psychological rehabilitation; 4) terms typical for the rehabilitation of military and war-affected persons (prosthetic and orthopedic rehabilitation).

Key words: rehabilitation term, professional language of rehabilitation, rehabilitation.

Постановка проблеми. Загарбницька війна росії проти України спричинила з’яву великої кількості людей, які потребують комплексної реабілітації. У котрий раз переконуємося, що позитивний вплив на розвиток реабілітаційної сфери в Україні, як би це прикро та болюче не звучало, здійснює війна. Тож українські фахівці переймають ефективні та перевірені реабілітаційні методики найкращих світових практик і співпрацюють з колегами з різних країн світу, наприклад, США, Швеції, Німеччини. Так, упродовж 11–13 квітня 2023 р. у Львові в сучасному корпусі реабілітації Національного центру «НЕЗЛАМНІ» («UNBROKEN») тривав Міжнародний форум реабілітації. Фахівці з усього світу – медики, експерти, репрезентанти міжнародних інституцій, фондів – обговорювали шляхи якісної реабілітації українців, які постраждали внаслідок війни в Україні. Президент Міжнародної гуманітарної організації Direct Relief заявив, що його некомерційна гуманітарна організація виділить десять мільйонів доларів для реа-

білітації військових, а також для реабілітації цивільних і дітей, які постраждали від війни.

Міжнародний форум реабілітації обслуговувало чимало перекладачів, у яких під час підготовки до форуму виникали труднощі з перекладом саме реабілітаційних термінів. Тож постає нагальна потреба формувати національну реабілітаційну термінологію, укладати німецько-українські та українсько-німецькі термінологічні словники реабілітаційних термінів, які б відповідали світовим стандартам і вивели національну термінографію на світовий рівень.

У сучасному українському мовознавчому просторі відсутні доробки, які б досліджували німецьку реабілітаційну терміносистему ХХІ ст. Саме цим, а також необхідністю укладання перекладних термінологічних словників реабілітаційної галузі – найзатребуванішого напрямку сучасних лінгвістичних студій – і зумовлена актуальність теми нашої наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реабілітацію трактуємо, услід за Р. Коваль

(2019), як відновлення хворих та осіб з інвалідністю за допомогою різноманітних заходів «з метою їхнього повернення до звичайного життя і праці» (с. 1), однак уточнюємо це визначення додаванням реабілітації учасників бойових дій та людей, що постраждали від російсько-української війни з метою їх швидкого післявоєнного відновлення, перекваліфікації та соціальної реінтеграції. Тим самим не викреслюємо їх із життя суспільства, за яке вони віддали своє здоров'я.

Значну увагу німецьких дослідників (Bengel, Koch, 2000) привернула реабілітаційна наука з її темами, методами, стратегіями. Дослідження медичної реабілітації у порівнянні з європейською та вплив європейського права на німецьку реабілітацію здійснено в публікації німецьких учених О. Mittag та F. Welti (2017). У фокусі уваги N. Keller (2011) перебував переклад медичних фахових текстів з англійської мови на німецьку.

Реабілітаційна терміносистема привертала увагу також українських науковців. У дисертації Р. Коваль (2019) проаналізовано лексико-семантичні, структурні, функційні та етимологічні особливості терміносистеми реабілітації у французькій та українській мовах. Аналізу ключових термінів фізичної реабілітації присвячено монографію А. Герцика (2018), яку сфокусовано на розгляд теоретико-методичних основ фізичної реабілітації / фізичної терапії при порушенні діяльності опорно-рухового апарату. Поняттєво-термінологічний аспект професійної підготовки магістрів із фізичної реабілітації у вищих закладах освіти досліджують Ю. Ляний та Н. Кукса (2015).

Українські мовознавці вже опублікували низку навчальних посібників та словників, у яких презентовано терміни галузі реабілітації. Першою галузевою лексикографічною працею вважаємо «Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації», яка вийшла друком у нашому рідному місті Луцьку 1998 р. (Дубогай, Тучак, Костікова, Єфімов, 1998). Навчальний посібник «Французька мова для студентів напряму підготовки «здоров'я людини» (Коваль, Романчук, 2013) та «Французько-український та українсько-французький словник термінології фізичної та реабілітаційної медицини»

(Помірко, Коваль, Романчук, Тиравська, 2019) вирішили практичні питання кодифікації та перекладу термінів реабілітації у відповідній мові.

Теоретико-методологічну базу розвідки становлять праці провідних українських термінознавців Т. Кияка, А. Д'якова, З. Куделько (2000), Р. Ковалю (2019), Е. Скороходька (2006), В. Карабана (2002), О. Селіванової (2010).

Мета статті полягає в комплексному аналізі реабілітаційних термінів у сучасній німецькій фаховій мові реабілітації. Її досягнення передбачало вирішення таких завдань:

- узагальнити наявні трактування поняття «реабілітаційний термін»;
- окреслити зміст терміна «фахова мова реабілітації»;
- охарактеризувати фахову мову реабілітації;
- здійснити класифікацію реабілітаційних термінів за змістовим критерієм.

Виклад основного матеріалу. У нашій роботі послуговуватимемося поняттям «реабілітаційний термін». У мовознавчих студіях простежуємо низку термінів на його позначення: термін галузі реабілітації (Коваль, 2019), термін реабілітації (Дубогай, Тучак, Костікова, Єфімов, 1998), термін на позначення понять фізичної і медичної реабілітації (Коваль, 2019), термін здоров'язбереження та фізичної реабілітації (Дубогай, Альошина, Лавринюк, 2011). Реабілітаційний термін трактуємо як слово або словосполучення на позначення спеціального фахового поняття галузі реабілітації. Сукупність реабілітаційних термінів, пов'язаних один з одним на різних рівнях, аналізуємо як реабілітаційну терміносистему.

Оскільки на сучасному етапі з кожним українцем, який постраждав від війни, працює мультидисциплінарна команда (протезист, хірург, травматолог, психотерапевт, фахівець із реабілітації, арттерапевт), то і сучасна реабілітаційна терміносистема охоплює терміни з медичної, соціальної, психологічної сфер, фізичної терапії, ерготерапії, арттерапії, реабілітації військових:

Die Behandlungen und Therapien sind individuell gestaltet und auf Ihre Erkrankung abgestimmt. Dabei werden Sie nicht nur von Ärzten, sondern – je nach Bedarf – auch von Psy-

chologen, Krankengymnasten, Bewegungstherapeuten oder Diätassistenten betreut (Köllner, 2022, с. 7).

На думку Р. Ковалю (2019), особливістю терміносистеми реабілітації є наявність гніздоутворювальних термінів-домінант. Сучасна реабілітаційна терміносистема – це упорядкована система взаємопов'язаних, ієрархічно впорядкованих та структурованих реабілітаційних термінів, які номінують післявоєнні травми, технічні засоби, методи реабілітації та фахівців, які нею займаються.

Головними вимогами до реабілітаційного терміна вважаємо системність, прагнення до моносемічності й конкретизації в межах терміносистеми й до прозорості внутрішньої форми, жорстку конвенційність, стилістичну нейтральність, залученість до системи понять галузі реабілітації, відповідність нормам фахової мови, точність і стислість, інформативність, пор. із (Селіванова, 2010, с. 736).

Уточнимо ознаки реабілітаційного терміна: а) системність (реабілітаційний термін належить до реабілітаційної терміносистеми, у якій за ним закріплене певне значення; поза межами терміносистеми ці одиниці можуть мати цілком інші значення); б) точність (реабілітаційний термін точно та повно передає сутність поняття, яке він позначає); в) однозначність у межах своєї терміносистеми; г) наявність дефініції (кожен реабілітаційний термін має свою дефініцію, яка чітко визначає та обмежує його значення); г) нейтральність (відсутність емоційно-експресивного забарвлення); д) міжнародний характер.

Німецькій реабілітаційній термінології властиві: 1) інтеграція (реабілітація взаємодіє з іншими галузями: з медициною, психологією, фізичною культурою тощо); 2) диференціація (завдяки формуванню дотичних сфер наук із власними термінологіями, наприклад, роботехніка, біохімія, травматологія тощо); 3) інтернаціоналізація (завдяки термінам з греко-латинською основою, англіцизмам та американізмам); 4) уніфікація (термінографія, стандартизація); 5) економія засобів (аббревіація, скорочення номінацій шляхом використання символів; введення в текст немовних засобів номінації – формул).

Оскільки комунікація у галузі реабілітації є передовсім проявом медичної фахової

діяльності, то в нашому дослідженні мову реабілітації аналізуємо як фахову мову особливого функціонального типу, який слугує насамперед реабілітації хворих, осіб з інвалідністю, військових за допомогою різних методик, техніки та заходів з метою їхнього повернення до незалежного життя та праці. Цю фахову мову презентуємо як ієрархічну та динамічну систему, яка складається з двох найважливіших мовних проявів реабілітації – реабілітаційний словниковий склад та реабілітаційні тексти.

Німецьку фахову мову реабілітації визначаємо як сукупність німецьких мовних засобів, які слугують для оптимального порозуміння між фахівцями реабілітаційної сфери. Вона відзначається специфічною фаховою лексикою, спеціальними нормами відбору, вживання та частоти використання лексичних, граматичних та синтаксичних засобів загальноновживаної німецької мови. Лексичний склад сучасної німецької фахової мови реабілітації охоплює німецькі загальноновживані слова та реабілітаційні терміни.

Сучасні німецькі реабілітаційні терміни класифікуємо за змістовими та формальними критеріями. За змістом реабілітаційні терміни залежно від галузі реабілітації поділяємо на: 1) терміни, типові насамперед для фізичної реабілітації (вид реабілітації, який поєднує різні фізичні методи впливу на організм); 2) терміни, характерні для медичної реабілітації; 3) терміни, типові для соціально-психологічної реабілітації; 4) терміни, типові для реабілітації військових та постраждалих від війни осіб (протезно-ортопедична реабілітація).

До групи термінів з фізичної реабілітації належать, наприклад: *Physiotherapie (Behandlung von körperlichen Erkrankungen, Verletzungen und Beeinträchtigungen durch körperliche Übungen, Bewegung), manuelle Therapie, Ergotherapie (Behandlung von psychischen oder physischen Beeinträchtigungen durch gezieltes Training von alltäglichen Fähigkeiten und Tätigkeiten), Musiktherapie (eine Therapieform, die Musik einsetzt, um körperliche, emotionale und kognitive Fähigkeiten zu fördern)*.

Розвиткові фізичної реабілітації в Україні «сприяють» наслідки російсько-української війни, котра породила уже чималу

кількість осіб з обмеженими можливостями та особливими потребами, яких треба не лише лікувати, а й відновлювати до праці чи самообслуговування.

До групи термінів з медичної реабілітації належать, наприклад: *die medizinische Rehabilitation, Prothesen, die Rehabilitationspraxis, ambulante rehabilitative Versorgung chronisch Kranker, Dispensaire-Versorgung, Rehabilitationsmaßnahmen der Krankenkassen.*

Медичну реабілітацію трактуємо як систему медичних заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених функцій людського організму та на активізацію його компенсаторних можливостей:

Im Rahmen einer Rehabilitation werden schwerwiegende Erkrankungen und dadurch verursachte Funktionsstörungen medizinisch und therapeutisch behandelt. Damit soll vor allem erreicht werden, dass Sie nicht vorzeitig aus dem Berufsleben ausscheiden müssen. Doch eine erfolgreiche Rehabilitation bewirkt noch mehr: Sie verbessert Ihre Lebensqualität insgesamt und Sie können Ihren Platz in Beruf, Gesellschaft und Familie wieder besser ausfüllen. Die Leistungen können stationär, zunehmend aber auch ganztägig ambulant durchgeführt werden und dauern grundsätzlich drei Wochen. Sie können – wenn es medizinisch notwendig erscheint – verkürzt, aber auch verlängert werden (Köllner 2021, с. 4).

До групи термінів з соціально-психологічної реабілітації належать, наприклад: *Psychotherapie (Behandlung von psychischen Beeinträchtigungen durch verschiedene Methoden), Gesprächstherapie, Verhaltenstherapie.*

До групи термінів з реабілітації військових та травмованих війною осіб належать, для прикладу: *Rehabilitationstechnik, Rehabilitationszentren, Sprachcomputer, Rollstühle, Rehabilitationsroboter, Prothesen, Treppenlifte.*

До реабілітаційної спецтехніки належать різні технічні допоміжні засоби, функція яких полягає у підвищенні рівня незалежності, самостійності та мобільності травмованих військових, наприклад:

Rollstühle: *manuelle oder elektrische Rollstühle, die Menschen mit körperlichen Beeinträchtigungen ermöglichen, sich selbstständig fortzubewegen.*

Prothesen: *künstliche Körperersatzteile wie Arm-, Bein- oder Handprothesen, die verlo-*

rengegangene Körperteile ersetzen sollen. Prothesen für Augen, Ohren oder Zähne: technische Hilfsmittel, die Seh-, Hör- oder Zahnprobleme behandeln oder verbessern können.

Gehhilfen: *wie Gehstöcke, Krücken oder Gehwagen, um das Gehen zu erleichtern und die Mobilität zu verbessern.*

Assistenzsysteme: *technische Hilfsmittel wie Hausnotrufsysteme, Alarmglocken oder Überwachungskameras, die die Sicherheit und Unabhängigkeit von älteren oder körperlich beeinträchtigten Menschen verbessern sollen.*

Treppenlifte: *Lifte, die Personen mit Gehbehinderungen ermöglichen, Treppen in ihrem Haus oder ihrer Wohnung zu überwinden.*

Sprachcomputer: *elektronische Geräte, die Menschen mit Sprachbeeinträchtigungen helfen, sich auszudrücken und zu kommunizieren.*

Rehabilitationsroboter: *Roboter, die bei der Therapie von motorischen Beeinträchtigungen oder neurologischen Störungen eingesetzt werden können.*

Реабілітація – це процес відновлення фізичного та психічного здоров'я осіб, які були поранені або зазнали інших травм у ході воєнних дій. Цей процес може включати медичну, психологічну та соціальну підтримку, фізичну терапію, психотерапію, арттерапію, професійну реабілітацію та інші заходи для покращення здоров'я та життя військових. Реабілітаційні програми зазвичай забезпечують індивідуальний підхід до кожного військового, щоб допомогти йому досягти максимально можливих результатів у процесі відновлення. Специфіка цієї реабілітації зумовлена спрямованістю на активізацію життєтворення українця, постраждалого внаслідок воєнної агресії. Така реабілітація рефришує бажання самотрансформацій, здатності проєктувати майбутнє свого життя та різні проєкти в різноманітних сферах майбутньої діяльності.

Військова реабілітація може відбуватися в спеціальних медичних закладах, реабілітаційних центрах або вдома за підтримки медичних фахівців та родини військового. Німеччина, Швейцарія, США надають спеціальні програми реабілітації для військових, які були учасниками війни або миротворчих місій за кордоном. У статті Marco Zschieck «Rehabilitation in der Ukraine. Im Krieg wieder laufen

lernen» (taz.de, 09.02.2023) описано досвід реабілітації українських воїнів та проблеми, пов'язані з їхньою реабілітацією:

Ärzte ohne Grenzen unterhält in der Ukraine eine ganze Reihe von Projekten. Kurz vor Jahreswechsel arbeiteten nach eigenen Angaben 116 internationale und 685 ukrainische Mitarbeiter für die Organisation. In mehreren Regionen, die vorübergehend von Russland besetzt waren, sind ihre Teams unterwegs. Die Angreifer haben oft auch die medizinische Infrastruktur zerstört. In anderen Regionen engagiert sich Ärzte ohne Grenzen in der Betreuung von Binnenflüchtlingen. Außerdem betreibt die Organisation einen Zug, der seit März 2022 ältere, behinderte und psychoneurologische Patienten aus Krankenhäusern in der Nähe der Frontlinie evakuiert.

Реабілітація військових є важливим етапом у процесі післявоєнної реконструкції та відновлення України. Вона може допомогти військовим повернутися до нормального

життя та роботи після травм та стресових ситуацій, які вони пережили на російсько-українській війні.

Висновки. Сьогодні з кожним українцем, який постраждав від війни, працюють мультидисциплінарні фахівці, тож сучасна реабілітаційна терміносистема охоплює терміни з медичної, соціальної, психологічної сфер, фізичної терапії, ерготерапії, арттерапії, реабілітації військових. Реабілітаційний термін як слово чи словосполучення з реабілітаційної сфери пізнання відображає результати досвіду та практичної діяльності таких фахівців, як протезист, хірург, травматолог, психотерапевт, фахівець із реабілітації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному аналізі специфіки перекладу реабілітаційних термінів індогерманських мов та типових способів перекладу реабілітаційних термінів з німецької мови на українську та vice versa.

ЛІТЕРАТУРА

- Герцик А. М. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації / фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 388 с.
- Дубогай О. Д., Альошина А. І., Лавринюк В. Є. Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти : навч. посіб. для студ. ВНЗ : [словник] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 296 с.
- Дубогай О. Д., Тучак А. М., Костікова С. Д., Єфімов А. О. Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації. Луцьк : Надстир'я, 1998. 104 с.
- Д'яков А. С., Княк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : семант. та соціолінгвіст. аспекти: монографія. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
- Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури : Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2002. Ч. 2. 562 с.
- Княк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. № 27. С. 203–208.
- Княк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного ун-ту імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 104–108.
- Коваль Р. С., Романчук О. В. Французька мова для студентів напряму підготовки «здоров'я людини» : навч. посіб. Львів : Компанія «Манускрипт», 2013. 191 с.
- Коваль Р. С. Терміни на позначення понять фізичної і медичної реабілітації у французькій та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2019. 20 с.
- Лянной Ю. О., Кукса Н. В. Професійна підготовка майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах : поняттєво-термінологічний аспект. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 9 (53). С. 307–309.
- Помірко Р. С., Коваль Р. С., Романчук О. В., Тиравська О. І. Французько-український та українсько-французький словник термінології фізичної та реабілітаційної медицини / за ред. Р. С. Помірка. Львів : Галицька видавн. спілка, 2019. 236 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
- Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : монографія. Київ : [б. в.], 2006. 99 с.
- Danylevych M., Koval R., Ivanytska B., Kazimova Y. Traction concept «rehabilitation» in the French medicine system. *World Science*. 2019. 5(45). Vol. 2. P. 4–6. Doi: 10.31435/rsglobal_ws/31052019/6511.

- Fluck H.-R.** Fachsprachen : Einführung und Bibliographie Tübingen, Basel : F. Frank Verlag, 1996. 361 S. **Grundlagen** der Rehabilitationswissenschaften / J. Bengel, U. Koch (Hg.). Berlin, Heidelberg: Springer, 2000. 304 S.
- Keller N.** Übersetzen medizinischer Fachtexte am Beispiel des Sprachenpaars Englisch-Deutsch. *Panacea*. 2011. 12(34). S. 230–234.
- Köllner V.** Grundlagen der Rehabilitation in der Deutschen Rentenversicherung. October 2022. Conference: Vorlesung Sozialmedizin Hamburg. 35 S. URL: https://www.researchgate.net/publication/364651935_Grundlagen_der_Rehabilitation_in_der_Deutschen_Rentenversicherung (дата звернення: 01.03.2023).
- Medizinische Rehabilitation** : Wie sie Ihnen hilft. Stand 01.09.2022. Aufl. 17. 28 S.
- Mittag O., Welti F.** Medizinische Rehabilitation im europäischen Vergleich und Auswirkungen des europäischen Rechts auf die deutsche Rehabilitation. *Bundesgesundheitsbl.* 2017. 60. S. 378–385.
- Pomirko R., Koval R., Romanchuk O., Cherkhava O., Bazyliak N.** A vocabulary of physical and rehabilitation medicine in French and Ukrainian – the comparative analysis [Le vocabulaire de la médecine physique et de readaptation en français et en ukrainien: l'analyse comparative]. *XLinguae*. 2019. Vol. 12, Issue 1XL. January. P. 109–127. DOI: 10.18355/XL.2019.12.01XL.09.
- Steiner K., Leuprecht E., Egger-Subotitsch A., Dolezal K., Reschauer G., Angermann A., Weber M. E.** Praxishandbuch : Methoden in der beruflichen Rehabilitation. Wien : ams, 2006. 171 S. URL: https://abif.at/files/pub/46_Praxishandbuch_Reha.pdf (дата звернення: 01.02.2023).

REFERENCES

- Bengel, J., & Koch, U.** (Hg.). (2000). *Grundlagen der Rehabilitationswissenschaften [Basics of rehabilitation science]*. Berlin, Heidelberg: Springer [in German].
- Danylevych, M., Koval, R., Ivanytska, B., Kazimova, Y.** (2019). Traction concept «rehabilitation» in the French medicine system. *World Science*, 5(45) (Vol. 2), (pp. 4–6). Doi: 10.31435/rsglobal_ws/31052019/6511 [in English].
- Duboghaj, O. D., Aljoshyna, A. I., Lavrynjuk, V. Je.** (2011). *Osnovni ponjattja j terminy zdorov'jazberezhennja ta fizychnoji reabilitaciji v systemi osvity [Basic concepts and terms of health care and physical rehabilitation in the education system]*. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrajinky [in Ukrainian].
- Duboghaj, O. D., Tuchak, A. M., Kostikova, S. D., Jefimov, A. O.** (1998). *Osnovni ponjattja i terminy ozdorovchoji fizychnoji kuljтуры ta reabilitaciji [Basic concepts and terms of physical health and rehabilitation]*. Lutsk: Nadstyr'ja [in Ukrainian].
- D'jakov, A. S., Kyjak, T. R., Kudeljko, Z. B.** (2000). *Osnovy terminotvorennja: semant. ta sociolinghivist. aspekty [Basics of term formation: semantic and sociolinguistic aspects]*. Kyiv: Vyd. dim KM “Academia” [in Ukrainian].
- Fluck, H.-R.** (1996). *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie [Professional Languages: Introduction and Bibliography]*. Tübingen, Basel: F. Frank Verlag [in German].
- Ghercyk, A. M.** (2018). *Teoretyko-metodychni osnovy fizychnoji reabilitaciji / fizychnoji terapiji pry porushennjakh dijajlnosti oporno-rukhovogho aparatu [Theoretical and methodological foundations of physical rehabilitation / physical therapy for disorders of the musculoskeletal system]*. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].
- Karaban, V. I.** (2002). *Pereklad anghlijskoji naukovoji ta tekhnichnoji literatury: Leksychni, terminologichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshhi [Translation of English scientific and technical literature: Lexical, terminological and genre-stylistic difficulties]*. Vinnytsia: Nova knygha [in Ukrainian].
- Keller, N.** (2011). Übersetzen medizinischer Fachtexte am Beispiel des Sprachenpaars Englisch-Deutsch [Translation of medical texts using the example of the language pair English-German]. *Panacea*, 12(34), 230–234 [in German].
- Koval, R. S.** (2019). *Terminy na poznachennja ponjatj fizychnoji i medychnoji reabilitaciji u francuzkij ta ukrajinskij movakh [Terms of physical therapy and rehabilitation medicine in French and Ukrainian]* (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv: Lviv. nac. un-t im. I. Franka [in Ukrainian].
- Koval, R. S., Romanchuk, O. V.** (2013). *Francuzjka mova dlja studentiv naprjamu pidghotovky "zdorov'ja ljudy" [French language for students studying "human health"]*. Lviv: Kompanija "Manuskrypt" [in Ukrainian].
- Köllner, V.** (2022). *Grundlagen der Rehabilitation in der Deutschen Rentenversicherung [Basics of rehabilitation in the German pension insurance]*. Retrieved March 01, 2023, from https://www.researchgate.net/publication/364651935_Grundlagen_der_Rehabilitation_in_der_Deutschen_Rentenversicherung

- net/publication/364651935_Grundlagen_der_Rehabilitation_in_der_Deutschen_Rentenversicherung [in German].
- Kyjak, T. R.** (2007). Fakhovi movy ta problemy terminoznavstva [Professional languages and problems of terminology]. *Nova filologhija – New Philology* (Issue 27), (pp. 203–208). Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].
- Kyjak, T. R.** (2007). Funkciji ta pereklad terminiv u fakhovykh tekstakh [Functions and translation of terms in professional texts]. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho un-tu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal* (Issue 32), (pp. 104–108) [in Ukrainian].
- Ljannoj, Ju. O., Kuksa, N.V.** (2015). Profesijna pidgotovka majbutnikh maghistriv z fizychnoji reabilitaciji u vyshhykh navchaljnykh zakladakh: ponjattjevo-terminologhichnyj aspekt [Professional training of future masters in physical rehabilitation in higher educational institutions: conceptual and terminological aspect]. *Pedagoghichni nauky: teorija, istorija, innovacijni tekhnologhiji – Pedagogical sciences : theory, history, innovative technologies* (Issue 9 (53)), (pp. 307–309) [in Ukrainian].
- Medizinische Rehabilitation:** Wie sie Ihnen hilft [Medical rehabilitation: how it can help you]. Stand 01.09.2022. Aufl. 17 [in German].
- Mittag, O., Welti, F.** (2017). Medizinische Rehabilitation im europäischen Vergleich und Auswirkungen des europäischen Rechts auf die deutsche Rehabilitation [Medical rehabilitation in a European comparison and effects of European law on German rehabilitation]. *Bundesgesundheitsblatt – Federal Health Gazette*, 60, 378–385 [in German].
- Pomirko, R., Koval, R., Romanchuk, O., Cherkhava, O., Bazyliak, N.** (2019). A vocabulary of physical and rehabilitation medicine in French and Ukrainian – the comparative analysis. *XLinguae*, 12 (Issue 1XL), January (109–127). DOI: 10.18355/XL.2019.12.01XL.09 [in English].
- Pomirko, R. S., Koval, R. S., Romanchuk, O. V., Tyravsjka, O. I.** (2019). *Francuzjko-ukrajinsjkyj ta ukrajinsjko-francuzjkyj slovnyk terminologhiji fizychnoji ta reabilitacijnoji medycyny* [French-Ukrainian and Ukrainian-French dictionary of physical and rehabilitation medicine terminology]. Lviv: Ghalycjka vydavn. spilka [in Ukrainian].
- Selivanova, O. O.** (2010). *Linghivistychna encyklopedija* [Linguistic encyclopedia]. Poltava : Dovkillja-K [in Ukrainian].
- Skorokhodjko, E. F.** (2006). *Termin u naukovomu teksti (do stvorennja terminocentrychnoji teoriji naukovochoho dyskursu)* [A term in a scientific text (before the creation of a term-centric theory of scientific discourse)]. Kyiv: [s. n.] [in Ukrainian].
- Steiner, K., Leuprecht, E., Egger-Subotitsch, A., Dolezal, K., Reschauer, G., Angermann, A., Weber, M. E.** (2006). *Praxishandbuch: Methoden in der beruflichen Rehabilitation* [Practical handbook: methods in vocational rehabilitation]. Wien: ams. Retrieved February 01, 2023, from https://abif.at/files/pub/46_Praxishandbuch_Reha.pdf [in German].

UDK 821.161.1-31

IELISEIENKO Anna – candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Language Training, State Biotechnological University, 1, Akademichna Str., Kharkiv, 62341, Ukraine (anna_ieliseienko@ukr.net).

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9165-7304>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.3>

To cite this article: Ieliseienko, A. (2023). Intermediality in the novel by D. G. Lawrence “Rainbow”. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 26–32, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.3>

INTERMEDIALITY IN THE NOVEL BY D.G. LAWRENCE “RAINBOW”

Summary. The novel “Rainbow” was supposed to become a “new Word” for the people during the First World War. The purpose of the article is to trace the influence of biblical allusions and works of art on the creation of images like Lydia, Tom, Will, Anna and Ursula. Three generations of the Brengwen family become the object of analysis. Lawrence’s paintings to create characters’ images are used for the first time in literary criticism. An attempt is also made to highlight the features of an angel in the image of Will and to indicate their significance for the novel as a whole. The article uses comparative and intertextual research methods. The philosophy of John Ruskin, his books and lectures on art influenced the novel as a whole. His own works reveal the difficulties and contradictions that the characters experience in finding themselves through denial or communion with church symbols. The image of Will is endowed with the features of one of the archangels of the Lord, namely, the archangel Uriel. This image is repeatedly found in Western literature, as well as in the Orthodox tradition. The images of the heroes are more fully revealed thanks to the appeal to the painting of the Florentine artist Fra Angelico, whose painting “The Last Judgment” is mentioned twice in the novel, as well as through Lawrence’s own works, which are a visual embodiment of the spiritual search for heroes. The psychology of a woman, her perception of the surrounding reality, the ability to influence the worldview and faith of a man is regarded as a divine gift. A woman who accepts this gift (even subconsciously) gradually “brings” a man into religion (Lydia - Tom), but if she focuses on the “worldly”, real - family, children (Will - Anna), she is able to “extinguish” faith in a man, even if before meeting her he was a believer. Lawrence does not deny the mutual influence between a man and a woman, however, according to the “Rainbow”, the influence of a woman prevails. Lydia and Anna managed to become those “angels at the Gate” that were discussed in the philosophical introduction to the novel.

Key words: intermediality, art, outlook, “Rainbow”, Lawrence.

ЄЛИСЕЄНКО Анна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, Державний біотехнологічний університет, вул. Академічна, 1, Харків, 62341, Україна (anna_ieliseienko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9165-7304>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.3>

Бібліографічний опис статті: Єлісеєнко, А. (2023). Інтермедіальність у романі Д. Г. Лоуренса «Веселка». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 26–32, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.3>

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ Д. Г. ЛОУРЕНСА «ВЕСЕЛКА»

Анотація. Роман Д. Г. Лоуренса «Веселка» мав стати «новим Словом» для народу в роки Першої світової війни. Криза буржуазного суспільства, вплив індустріалізації на стосунки між людьми спонукав автора створити твір, що змінив би їхній світогляд. Мета статті – простежити вплив біблійних алюзій та творів мистецтва на створення образів Лідії, Тома, Вілла, Анни та Урсули. Об'єктом аналізу стали три покоління родини Бренгвен. Картини Лоуренса задля осягнення образів персонажів залучені до аналізу в літературознавстві вперше. Також зроблено спробу висвітлити риси ангела в образі Віла та вказати на їхнє значення для роману загалом. У статті використано порівняльний та інтертекстуальний методи дослідження. Філософія Джона Раскіна, його книги та лекції про мистецтво вплинули на роман у цілому. У його власних творах показані труднощі й суперечності, які відчують герої. Їхній світогляд та почуття розкрито через біблійні алюзії, церковну символіку та твори мистецтва. Образ Віла наділений рисами одного з архангелів Господніх, а саме архангела Уриїла. Цей образ неодноразово використано в західній літературі, а також у православній традиції. Образи героїв повніше зображені завдяки зверненню до живопису флорентійського художника Фра Анжеліко, картина якого «Страшний суд» згадана в романі двічі, а також до власних творів Лоуренса, що є візуальним втіленням духовних пошуків героїв. Психологію жінки, її сприйняття навколишньої дійсності, здатність впливати на світогляд і віру чоловіка трактовано як божественний дар. Жінка, яка приймає цей дар (навіть підсвідомо), поступово «вводить» чоловіка в релігію (Лідія – Том), але якщо вона зосереджена на «земному», реальному – сім'ї, дітях (Вілл – Анна), то здатна «згасити» віру в чоловікові, навіть якщо до зустрічі з нею він був вірянином. Лоуренс не заперечує взаємовпливів між чоловіком і жінкою, однак, за «Веселкою», вплив жінки переважає. Лідія та Анна зуміли стати тими «янголами біля Воріт», про яких йшлося у філософському вступі до роману. Історія Урсули не завершена й матиме продовження в другій частині роману «Закохані жінки».

Ключові слова: інтермедіальність, живопис, світогляд, «Веселка», Лоуренс.

The actuality of the problem. D. H. Lawrence's creative heritage has repeatedly become the object of domestic and foreign literary studies. His novel "Rainbow" was not appreciated by contemporaries, because they could not recognize the message that the author tried to convey to them. On the eve of the First World War, the writer made an attempt to create a "new Bible", thereby pointing out numerous destructive processes in the life of an individual and society as a whole. Turning to the Holy Scriptures, Lawrence studies the relationships of the characters through the prism of biblical stories. The works of art to which the author refers contribute to the visual disclosure of the characters' feelings. Lawrence's own paintings provide an opportunity to reveal the worldview of the author, the heroes and the essence of his message to contemporaries.

Analysis of recent research and publications. In modern literary criticism, Lawrence's work was considered within the literary tradition of the late nineteenth and early twentieth centuries. K. Sagar in the book "Lawrence's Paintings" makes an attempt to analyze the author's works of art, to point out their connection with the literary heritage, taking into account the correspondence

and memories of contemporaries (Sagar, 2003). B. Goldstein in the work "The World Broke in Two" describes the life path of four writers: Virginia Woolf, Eliot, Lawrence and Forster. Each chapter is devoted to a certain period of the life of one of the authors. Intertextual connections are almost never established. The book is of great importance for creating a detailed biography of artists (Goldstein, 2017). The closest to this study is the article by J. Meyers "Rainbow and Fra Angelico". The author indicates some biblical allusions, but does not consider them from the point of view of their influence on the creation of images in the novel. The attention is paid to comparing the symbolism of the novel with the work of the Italian Pre-Raphaelite artist Fra Angelico and his painting "The Last Judgment" (Meyers, 1974).

The purpose and tasks of the research. The purpose of the article is to trace the influence of biblical allusions and works of painting on the creation of images of Lydia, Tom, Will, Anna and Ursula. Three generations of the Brengwen family become the object of analysis. The task of the study is to trace the use of biblical allusions in the novel and the use of Fra Angelico's art-

works and Lawrence's paintings to create characters' images. An attempt is also made to highlight the features of an angel in the image of Will and to indicate their significance for the novel as a whole.

Research methods. The article uses comparative and intertextual research methods.

In 1913 Lawrence began to work on the novel "Sisters". A year later he made some changes and intended to publish it under the title "The Wedding Ring" (1914). Numerous changes in Lawrence's worldview, the outbreak of the First World War led to the subsequent revision of the text. Two years later he prepared a manuscript titled "Rainbow", which was going to become a "new Bible" for a war-torn people, "something new in the art of the novel" (Zytaruk, 2002, p. 395).

"Rainbow" considers the relationship of three generations of the Brengwen family (Tom - Lydia, Will - Anna, Anton - Ursula). The novel opens with a contrast between masculine and feminine principles. While a man is connected with nature, a woman feels chained in "the world imprinted in the word" (Lawrence, 2001, p. 3), strives for knowledge, freedom, struggle "on the verge of the unknown", for strong urban "male creators", wants to "join the host of fighters" (Lawrence, 2001, p. 5). So they live "separately, but firmly connected, not really knowing what the other is thinking - two branches from a single root" (Lawrence, 2001, p. 5).

Lydia's daughter Anna did not perceive Tom as a father for a long time. And only after the unity of the parents, "Anna finally calmed down between them. Looking from her father to her mother, she was sure of her safety and, at the same time, her freedom. She played between the pillar of fire and the pillar of cloud without trembling, for both on her right and on her left hand reigned a firm confidence. They did not appeal to her now, hoping that she would support with the last of her childish strength, fasten the cracked vault. Father and mother united for heavenly bliss, but she is free to play her childish games somewhere below, between them. When they finally joined hands, their house became strong and became the shelter of God. And they rejoiced" (Lawrence, 2001, p. 180). Lydia and Tom created a rainbow under which their child could live and develop in safety. "A pillar of cloud and fire" is taken from

the Biblical story of the Jews wandering in the wilderness, when "God walked before them by day in a pillar of cloud, and by night in a pillar of fire" (Ex. 13:21). The biblical allusion symbolizes the divine presence among the spouses.

The union between spouses has a visual embodiment in one of Lawrence's paintings. "Holy family" personifies peace and harmony between a man and a woman, a halo glows over each of them. Next to the parents is a happy, smiling child. All objects, furniture and even the window in the room are round, which creates a feeling of completeness and integrity. On the "effect of many completed and unfinished circles", creating a "hint of a rainbow" (Sagar, 2003, p. 30) noted Robert Millett. Kate Sagar also connects this picture with the novel "Rainbow", symbolizing harmony, "the balance of opposites - sun and rain, man and woman" (Sagar, 2003, p. 30). As confirmation, the author of the preface to Lawrence's paintings cites the fragment quoted above, where Anna is under the "arch" created by Tom and Lydia (Sagar, 2003, p. 30).

At the age of eighteen Anna met her father's nephew Will, who had moved to Ilkeston to work in a lace factory as a designer. Thus began their joint history, "looking into each other, they saw each other - strangers and at the same time close, very close, and like a hawk in a swift fall, rushing, sunk down, they sunk into a dark fire" (Lawrence, 2001, p. 221). Will was fond of woodcarving. He carved an oil stamp for Anna, on which a phoenix bird towered.

The young man also worked on a bas-relief for the church depicting the creation of Eve: "the sleeping figure of Adam, on his face is suffering, and the Lord is a vague powerful outline of a figure leaning over Adam and stretching out his outstretched hand towards him; and Eve - a small naked and very feminine figure, rushing like a flame to the hand of the Lord from the open side of Adam" (Lawrence, 2001, p. 221).

Attention should be paid to the obvious connection between the first (creation of the phoenix) and the second (bas-relief of Adam and Eve) of Will's works. According to legend, the phoenix bird lived in the Garden of Eden, and its nest was in a rose bush (Rev.Bar.6:3-11). During the expulsion of Adam and Eve, a spark escaped from the sword of the angel that expelled them from paradise, which ignited the nest of this bird.

Phoenix burned down, then it was reborn from the ashes. It symbolizes renewal, the Sun, life in paradise, the triumph of eternal life, the resurrection of Jesus Christ, victory over death, the Virgin Mary. All these symbols will be repeated many times in the novel.

In a dispute with her husband Anna repeatedly denies Christian symbols, mainly those associated with the life, death and resurrection of Jesus Christ (the irritation caused by some lines from Ave Maria, mockery of the lamb in church, etc.). A quarrel arises between the spouses over Pieta, in which Anna criticizes the worship to the wounds of Jesus and all the symbols associated with Holy Communion. The visual embodiment of their quarrel is Raphael's "Controversy", to which Will is riveted. This painting by Raphael Santi is better known as *The Disputation or Dispute about Holy Communion* (1509) between nominalists and realists regarding the transformation of bread and wine into the body and blood of Christ.

It can be assumed that the image of Will is endowed with the features of one of the angels of the Lord, namely the angel Uriel. Translated from English, the name Will means "willpower, desire, energy", which is typical for this image as a whole. Consideration of the Will image from the point of view of his divine nature expands the boundaries of the novel, as there is not only a deep search for completeness and integrity between a man and a woman (Tom – Lydia, Will – Anna), but also another parallel is created - the search and reunification of man experience on Earth with the spiritual one (Will as a man – Uriel as an angel).

Uriel was one of the four main archangels. His name was associated with the word "fire", "flame". During the first meeting of Anna and Will, the girl feels that he is "somewhere on the threshold of her consciousness, ready to penetrate there" (Lawrence, 2001, p. 214). As she listened to him, she felt "flying fire crawling through her veins" (Lawrence, 2001, p. 215). He "follows her like the devil followed Lincoln". Sometimes he seemed to her "a powerful and terrible beam of flame. He appeared at the door, and the radiance of his face was an annunciation to her (a biblical allusion to the appearance of the archangel Gabriel (Luke 1:19) - A.E.), and her heart began to beat faster. And she froze in antic-

ipation. She was afraid of his dark and burning nature and resisted it. (Lawrence, 2001, p. 326). The following fragment of the novel is also interesting, indicating the supernatural nature of this image: "Where did he go through the blinding night of infinity? Where, beyond the darkness, sat the vague image of the Lord Almighty, who plunged him into this world and guided him?" (Lawrence, 2001, p. 227). Returning from the March, the young man again and again recalled Anna's words: "I love you, Will, I love you!" And he trembled with fear, and these words again and again struck him in the very heart. And he did not dare to imagine her - burning eyes in a transformed face. The Hand of the Almighty, shining brightly reached out to him from the darkness. Submissive, trembling with fear he continued on his way, and his heart contracted and burned from this touch" (Lawrence, 2001, p. 227). He creates a bas-relief of Adam and Eve with two figures of angels covering their faces with wings. At dusk, he sees angels with covered faces on both sides of the road. The girl is waiting for him while "he was like an angel with his face covered" (Lawrence, 2001, p. 229). Will does not recognize himself as "a part of humanity" (Lawrence, 2001, p. 302). In the church he is looking for "dark, nameless, inspiring great and full of passion mysteries" (Lawrence, 2001, p. 302). "His soul is dark, inhuman, faceless had nothing to do with people. And in the mysterious twilight of the church, his soul lived and soared, releasing like an otherworldly being, vague, incomprehensible. <...> imagining himself a disembodied soul, he seemed to free himself and run away" (Lawrence, 2001, p. 303) from Anna. When their relationship was a "triumph of love," his soul "like that of a six-winged seraph, drowned in bliss, and he praised the Eternal, like a beating pulse, feeling the radiance emanating from above, and burned like a torch of endless praise, and eternity pierced him with its touch" (Lawrence, 2001, p. 326). Sometimes it seemed to Anna that he "conquered her like an angel from Genesis" (Lawrence, 2001, p. 327).

Many theologians and researchers believe that the angel Uriel has the rank of seraphim, despite the fact that in most sources he is depicted as an angel or archangel with two wings. If we assume that the image of Will is made from the image of the angel Uriel, then his connection with the figure of the lamb on the stained glass window,

the image of Pieta, church painting, the Bamberg Cathedral, “opening the gate to the unknown” becomes obvious (Lawrence, 2001, p. 315).

An important, turning point in the relationship between Will and Anna was a quarrel regarding the bas-relief of Adam and Eve, where Anna points out that Eve in her husband's work looks like a “doll” and a “puppet”. Will burnt the bas-relief of Adam and Eve. Not expecting such an act from her husband, she cried all day and cleansed her soul. From the ashes of this pain, a new weak flame of love was born (connection with the phoenix created by Will, reborn from the ashes). She suddenly realized that she was pregnant. A shudder of amazement and anticipation pierced her soul. She wanted a child.

A third note on the creation of Adam and Eve (including the Fall and Expulsion from Paradise), Anna's nihilism regarding the creation of a woman from a man's rib has a visual expression in two of Lawrence's paintings “Throwing Back the Apple” and “Flight Back to Paradise”. The first shows Adam, Eve and God under the Tree of Knowledge in the Garden of Eden. Eve faces Adam and hands him an apple. Adam throws an apple at God. Commenting on this picture, Keith Sagar correlates Adam with Lawrence, Eve with his wife Frida: “The apple that Adam/Lawrence throws is not knowledge, but self-consciousness, since it was self-consciousness that led to a sense of shame, the fall and expulsion from paradise. Adam's refusal of the apple is a reproach not only to God, but also to Eve/Frida, who would have taken it” (Sagar, 2003, p. 43). We find confirmation in Lawrence's article “Fantasy of the Unconscious”: “Tear off all her beautiful clothes of a modern woman and a wonderful creature. Bring her back to naked Eve and send the apple flying” (Sagar, 2003, p. 43).

The second picture shows Adam, Eve, striving to get back to paradise and an angel with a sword blocking her path. Everything around them is covered with fire, in the distance there is a house and towers (possibly mines). Lawrence wrote to his friend and artist Brewster regarding this work: “I propose to take part in a painting competition. I'm just finishing up a wonderful large canvas. Eve tries to make her way back to heaven between Adam and the Angel at the Gate, a struggle takes place between them - behind them the world remains on fire. Wonderful fun

and, of course, *capo lavoro!*” (masterpiece, Italian) (Sagar, 2003, p. 40).

We can assume that the angel in the picture is Uriel, the connection with which was discussed above in the novel. In the Orthodox tradition, Uriel rules over the heavenly bodies and was appointed to guard paradise after the fall and expulsion of Adam (Genesis 3:24). He is depicted with a drawn sword in his right hand and a fiery flame in his left. In Western literature the image of Uriel is repeatedly found. In the works of the Dutch playwright Joost van den Vondel the image of the archangel Uriel is presented in three tragedies “Lucifer”, “Noah” and “Adam in exile”. In the latter like in Lawrence's picture, he expels Adam and Eve from Paradise for their fall into sin.

Once Anna saw her husband looking at a reproduction of Fra Angelico's “The Ascension of the Blessed into Paradise”. The work of the Italian painter made Anna delighted and she desired to dance before the Almighty: “This beautiful chain of innocent souls, hand in hand moving towards the radiance, this truly angelic harmony made her cry with happiness” (Lawrence, 2001, p. 345). Anna's dance is not accidentally caused by a reaction to the Fra Angelico reproduction, in which the righteous are separated from the sinners by open graves located in the center of the picture. The righteous, hand in hand dance before the Almighty, creating a circle, while Satan takes sinners to hell.

Lawrence has a painting called “Dance Sketch” where a naked man and woman dance around a fire. In addition to them, a goat dances on its hind legs. Keith Sagar cites a letter from Lawrence to Brett describing this painting: “Adam and Eve are under the tree of knowledge. Almighty God disappears in indignation, and the animals jump” (Lawrence, 2001, p. 63). Based on the letter this painting was conceived as a continuation of the theme of Adam and Eve and is related to the two paintings by Lawrence described earlier. If this work is considered in comparison with the reproduction of Fra Angelico and take into account the gospel division of the righteous and sinners into sheep and goats, it can be assumed that Lawrence presents the dance of sinners - Adam and Eve, and the animal is depicted here as a symbol.

Keith Sagar has a different opinion regarding the “Dance Sketch”. According to her, the

disappearance of God and the dance of the first people and animals are connected with their acquisition of the "paradise of unity". "This paradise is Lawrence's version of what is now called Gaia or deep philosophy" (Sagar, 2003, p. 63). As confirmation, the researcher cites the following fragment of Lawrence's article "Art and Morality": "Everything living or inanimate flows in its own strange, intertwining stream, and no one, neither man, nor the God of man, nor everything that man thought, felt or knew is not fixed or permanent. Everything is moving. And there is nothing true or good or right but his own living kinship with the universe around him; with what is in flow with him" (Sagar, 2003, p. 63).

The source of the philosophy of the religion unity, divine nature and man apparently is taken from the work of the artist and literary critic – John Ruskin, whose personal life, worldview and work were well known to Lawrence. Concerning Ruskin's character traits, Lawrence wrote to Edward Garnett, comparing the artist to Paul Morel, the protagonist of his novel "Sons and Lovers". In "Rainbow" the worldview concepts of the artist about the comprehension of the divine through nature and imagination come to the fore. D. Ruskin's thoughts on the search for truth are close to the philosophical understanding of the novel.

Lydia, Will and Ursula are in the process of finding their own truth. Only one of the two in each pair, consciously or not, makes a search until both reach some kind of harmony - Tom "ascends" to the level of Lydia, who, in turn, "descends" to the level of her husband. This happens in every generation, with the exception of Ursula, who is unable to "descend" to the level of Anton.

Lawrence turns to painting again. Will is fascinated by a reproduction of Fra Angelico's "Last Judgment". The artist's painting depicts the souls of the righteous and sinners. In the center of the picture is a rectangle stretching into the distance with open graves, from which the dead are called to the Last Judgment. Judgment is administered by Christ, surrounded by the Mother of God, John the Baptist and angels. On the right hand of Christ are the souls of the righteous, on the left – sinners. Two angels at the bottom of the central arch trumpet, announcing the coming of the Day of Judgment. Saints, angels and

Christ are placed in peculiar arches, which create a connection with the image of the rainbow in the novel. The artist's land is completely bare. Only the Garden of Eden remains a blooming and full of life.

This is the second reference to Fra Angelico's reproduction of "The Last Judgment". This Italian artist has two canvases with this title (1431, 1530). Both paintings are a triptych, but the difference is noticeable in them - in the painting of 1450 the open graves in the foreground of the work are almost invisible. Lawrence paid great attention to this work. It is repeatedly mentioned in his correspondence of 1913-1915, which coincides with the period of the creation of the "Rainbow".

Lawrence's concept was reflected in Ursula's passion for painting by the Florentine master. The girl, like her father is fascinated by the details of Fra Angelico's painting. She admired the colors, the transmission of light. She liked the way angels, demons and hell were depicted. "But the image of the Almighty in a host of angels for some reason oppressed, giving rise to a dreary feeling in her. The very figure of the Almighty caused melancholy and indignation. Is this faceless draped something the limit of all things? And all these charming angels, and the beauty of lighting - everything is subordinated to this banal figure? She was disappointed, but did not dare to blame" (Lawrence, 2001, p. 544). Looking at other reproductions, the girl's soul was filled with joy at the sight of the Star and the Magi. She is "chilled" p. (Lawrence, 2001, 548), when "the veil in the temple is torn in two from top to bottom, and each soul, escaping from the body together with the spirit of the Savior falls dead" (Lawrence, 2001, p. 548).

Conclusion and prospects for further research. The novel "Rainbow" was supposed to become a "new Word" for the people during the First World War. Cleansing of the soul, rethinking the relationship between man and woman, man and nature, the divine and the mundane seemed possible to the writer by referring to the Old and New Testaments, as well as through art. The philosophy of John Ruskin (art critic and artist), his books and lectures on art, in which attention is paid to the destiny of man, the harmfulness of materialization, the search for spiritual perfection through art, nature, religion,

largely coincided with Lawrence's ideas and influenced the novel as a whole. His own works more fully reveal the difficulties and contradictions that the characters experience in finding themselves through denial or communion with church symbols. Their spiritual development is revealed through an appeal to church painting, visiting cathedrals and churches. The image of Will is endowed with the features of one of the archangels of the Lord, namely, the archangel Uriel. This image is repeatedly found in Western literature, as well as in the Orthodox tradition. The images of the heroes are more fully revealed thanks to the appeal to the painting of the Florentine artist Fra Angelico, whose painting "The Last Judgment" is mentioned twice in the novel, as well as through Lawrence's own works, which are a visual embodiment of the spiritual search for heroes. The psychology of a woman,

her perception of the surrounding reality, the ability to influence the worldview and faith of a man is regarded as a divine gift. A woman who accepts this gift (even subconsciously) gradually "brings" a man into religion (Lydia - Tom), but if she focuses on the "worldly", real - family, children (Will - Anna), she is able to "extinguish" faith in a man, even if before meeting her he was a believer. Lawrence does not deny the mutual influence between a man and a woman, however, according to the "Rainbow", the influence of a woman prevails. Lydia and Anna managed to become those "angels at the Gate" that were discussed in the philosophical introduction to the novel. The story of Ursula is not completed and will be continued in the second part of the novel "Women in Love". Intertextual features of the novel are promising for further study (the influence of the works of Forster, Eliot, Joyce).

BIBLIOGRAPHY

- Goldstein, B.** (2017). *The world broke in two*. New York : Henry Holt and company.
- Meyers, J.** (1974). The Rainbow and Fra Angelico. *The D. H. Lawrence Review*, 7 (2), 139–155.
- Lawrence, D.** (2001). *The Rainbow*. Great Britain : Wordsworth Classics.
- Sagar, K.** (2003). *D. H. Lawrence's paintings*. London : Chaucer Press.
- Zytaruk** (2002). *The Letters of D. H. Lawrence. 1913–16*. United Kingdom : Cambridge University Press.

UDC 821. 111-3

KOZII Olha – Ph.D., Associated Professor, Donetsk State University of Internal Affairs, 1 Velyka Perspectyvna str., Kropyvnytskyi, 25000, Ukraine (olykaaaa@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9478-9502>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.4>

To cite this article: Kozii, O. (2023). The problem of choice and moral responsibility in M. Shelley's novel «Frankenstein». *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 33–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.4> [in English].

THE PROBLEM OF CHOICE AND MORAL RESPONSIBILITY IN M. SHELLEY'S NOVEL «FRANKENSTEIN»

Summary. *Scientific discoveries strengthen a person's faith in own strength and ability to create. Writers of different eras and in a different creative manner – from fantastic to satirical and revealing – addressed the human desire to change nature.*

In this article, we will touch on the problem of creating a person in M. Shelley's Gothic novel "Frankenstein", which is an example of a Gothic horror novel, but is rather underestimated from the point of view of the philosophical issues of moral responsibility and the choice of a life path and position, as well as the problem of responsibility.

In the creative method of M. Shelley, we trace the synthesis between the romantic-gothic appeal to the nature of human fear and the ethical and philosophical postulates of the Enlightenment. The latter consist in raising the issue of human happiness. The monster created by the scientist has an extraordinary potential that cannot be realized due to the stereotyped thinking of human society.

The writer admires the scientific enthusiasm of the character, respects his desire to improve a human and the world, but emphasizes the untimeliness of such experiments. The author pays attention to the illegality of human intervention into natural processes, proving the power of nature and its ability to restore and revive after abuse, dripping the creator with the hands of his creation.

The main character on M. Shelley's novel became almost archetypal image of the personification of horror; however, according to the writer's idea, it is not the character which is horrifying and ugly, but the experiment that brought him to life.

In the process of analyzing the situations in which the main character finds himself, we found out that he is on the fringes of the universe, raising the question of the feasibility of his own birth. The study of these characteristic facts is the main goal of the study, as a result of which we come to a conclusion: the author emphasizes the illegality of human intervention in the laws of nature, which leads to a dramatic resolution.

Key words: gothic novel, ethic problems, responsibility, the nature of horror, the creator and his creature.

КОЗІЙ Ольга – кандидат філологічних наук, доцент Донецького державного університету внутрішніх справ, вул. Велика Перспективна 1, Кропивницький, 25000, Україна (olykaaaa@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-9478-9502

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.4>

Бібліографічний опис статті: Козій, О. (2023). Проблема вибору та моральної відповідальності у романі М. Шеллі «Франкенштейн». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 33–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.4>

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ТА МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У РОМАНІ М. ШЕЛЛІ «ФРАНКЕНШТЕЙН»

Анотація. Наукові відкриття підсилюють віру людини у власні сили й здатність творити. Письменники різних епох та в різній творчій манері – від фантастичної до сатирично-викривальної – зверталися до бажання людини змінити природу.

У цій статті ми торкаємося проблеми створення людини у творі М. Шеллі «Франкенштейн», що є хрестоматійним зразком готичного роману жахів, проте доволі недооціненим у контексті трактування філософської проблеми моральної відповідальності й вибору життєвого шляху та позиції.

У творчому методі М. Шеллі простежуємо синтез романтико-готичних ідей про природу людського страху та етично-філософських постулатів Просвітництва. Останні полягають у порушенні питання про людське щастя. Створена науковцем потвора має надзвичайний потенціал, який не може бути реалізованим через стереотипність мислення людського суспільства.

Письменниця захоплюється науковим ентузіазмом героя, поважає його бажання удосконалювати людину і світ, проте наголошує на невчасності таких експериментів. Авторка увиразнює неправомірність втручання людини в природні процеси, демонструючи силу природи та її здатність до відновлення після наруги, караючи творця руками його творіння. Головний герой Мері Шеллі став майже архетипним образом, що уособлює жах, проте за задумом письменниці жахливим і потворним є не персонаж, а експеримент, що його породив.

Аналіз ситуацій, у які потрапляє головний герой, допоміг з'ясувати, що той перебуває на маргінесі світобудови, тому й порушує питання про доцільність власної появи на світ. Вивчення цих характеровірних фактів є основною метою дослідження, у результаті якого доходимо висновку: втручання людини в закони природи неправомірне, бо призводить до драматичної розв'язки.

Ключові слова: готичний роман, етичні проблеми, відповідальність, природа жаху, творець і його творіння.

Introduction. M. Shelley's novel «*Frankenstein, or the Modern Prometheus*» (1818) is one of the most famous and successful Gothic novels which was set store by such famous coevals of the author as Lord Byron and Sir Walter Scott (Scott, 1963). The literary image created by M. Shelley was widely used in Masscult in which the character has nothing in common with the author's idea. The «creature» is typically introduced as a monster. When the character of a book begins living own life it separates from its creator (this aspect in this study is particularly relevant). Then the author's intention may be different from the same author's vision and interpretation. L. Varma declared that M. Shelley's novel overgrew a typical gothic novel because of its spirituality peculiar for Romantic movement (Varma, 1957, p.54). M. Shelley's novel made the basis for myth-creating in modern Masscult (Frye, 1963, p.77).

The following study aims to debunk some literary stereotypes that emerge when the author's intention and the usage of the image in many cases of the mass culture meet.

The main material of the study. The problem raised in the article has always been

important and topical as people always wanted to become demiurges, creators, to be just like gods. The first embodiment of this desire in literature was the mythical Pygmalion. But the sculptor in that myth created only a marble shell. The origin of life was a mystery to the ancient Greeks, which only gods possessed, so they (gods) breathed life into the artist's creation. The theme of creation can be found in folk and literary tales. The pantheistic worldview and the sense of energy in each piece of nature determine that human imagination does not search for reasons why the creatures of snow, flour, wood, etc. come to life as if by themselves.

Scientific discoveries make a human believe in own strength and ability to create. The writers of different ages and in different creative manner – from fiction to satire and denunciation – turn into the theme of the nature change as the greatest human desire.

M. Shelley's work belongs to the so-called second wave of British writers who appeal to the nature of horror. M. Shelley's «*Frankenstein*» has undergone many editions, has been redefined and transformed into various art forms – first in the theater and then in the cinema. Popular mass

culture has blended of the images of the creator and his creation. That's why the name of a young scientist Victor Frankenstein is usually given to a nameless creature that was born in a laboratory. The name of the scientist in the novel by M. Shelley is always identified with his creation, and the word «Frankenstein» has become a common name that is used to denote a brutal monster, the very existence of which contradicts the laws of nature, and whose actions are aimed to make harm to humans. This problem may also be interpreted as a problem of personality split because the creature in M. Shelley's novel is sometimes called «the monstrous projection» (Yampol'sky, 1996, p.58) of its creator. The creature has no name. Throughout the narration the author calls him «a creature», «a poor thing», «a ghost», «a monster» or «a demon». But this creature has grown beyond the borders of a literary experiment. It would be interesting to refer to the problem of spirituality of this artificially made body. The nameless character possesses inherent ability for feelings, compassion, desire to help, the need for human society – all those components of a human being are moved and forced by some immaterial energy. And the aspect of spiritual problems needs proper skills of theological analysis.

In the preface to the 1831 edition M. Shelley tells the story of writing the novel. Firstly she said that it was not a coincidence that she began «inventing stories» because her parents occupied an important place in the literature process (William Godwin in 1794 released «*Caleb Williams*» which did not contain something extraordinary but was imbued with an atmosphere of terror; in 1799 «*St. Leon*» appeared, this book dealt with the alchemists' relevant to the problem of the elixir of life). The impetus for creative work was M. Shelley's marriage life and the bohemian surrounding.

Percy Shelley wanted his wife «to write her name onto the pages of literary fame» (Shelley, 1992, p.12). The novel «was born» as a result of the competition between P. Shelley and Lord Byron. In 1816 Lord Byron offered to write a terrible story just for entertainment. One of the members of this impromptu literary circle was also a physician and friend of Byron, John Polidori. His story «*The Vampyre*» was published under the name of Lord Byron and marked the beginning of

one of the most prolific themes in the history of Gothic literature. Further reference to this subject by B. Stoker in his «*Dracula*» in Victorian times led to the total seizure of bloodsuckers.

A young writer (she was only 19 years old) laid out to write a book that would «address hidden fears and cause shudder; make the reader be afraid to look back, would thump heart and ripe blood in the veins» (Shelley, 1992, p.15). Mary won the contest and her opponents noted the writer's talent and the uniqueness of her work. However, understanding her marginal status in the preface to the novel M. Shelley wrote that she was not obliged to the husband in any episode or thought.

The discussions between Lord Byron and P. Shelley at that time played an important role in making the plot of the original and terrible story. The two friends were speaking about the origin of life and the possibility of its reproduction, as well they discussed the experience of Erasmus Darwin. They developed the theories about the revival of the matter, the creation of separate human organs and so on. This aspect of coverage can be found in the novel: Victor Frankenstein expresses his admiration for scientists, compares them with the gods, as they know as «spinning the blood in our body and what is the air. They have new, almost unlimited power» (Shelley, 199, p.32).

The main trends in the English Gothic novel may be traced in the work of M. Shelley: the main heroine of the early works was replaced by the male hero. The change in semantic accents as well can be traced in «Frankenstein» as the terrible nature of cemeteries and medieval castles is transferred to the laboratory of a scientist. A «pale adept of mysterious sciences, established himself upon his being» appears in front of the inner vision of the writer. «This hideous creature which at first was lying motionless then by some unknown force started to move clumsily» (Shelley, 1992, p.55). Apparently, not being too competent in matters of medical science M. Shelley did not dare to put forward any hypotheses about reviving dead bodies. Therefore, the reader can only imagine the process of creating. The writer instead focuses on the aspects of a «personality» of that artificially-born being, his/its feelings and the feelings of his/its creator.

The main character of M. Shelley's novel traces the way to knowledge that is not limited

by certain ethical considerations but this process results into monster creating. But rather quickly he understood that this track was wrong. And the creature was already there against his will. At the same time he/it (the creature) was trying to understand the world and himself, his own place in the world, and rightly blamed Victor in the lack of responsibility for his existence. Frankenstein and his creature is a Gnostic pair illustrating the futility of human attempts to take over the functions of God and the impossibility of knowing God. Analyzing this situation through the Enlightenment rationality prism it turns into a problem of moral responsibility of scientists for their own deeds.

Victor Frankenstein – the «father» of the creature which was made to become a superhuman – said that he «always wanted to learn the secrets of nature» (Shelley, 1992, p.67). His aim was a noble one as he wanted «to save people from diseases, to save from death» (Shelley, 1992, p.68).

The creative method of M. Shelley is the synthesis of romantic and gothic reference to the nature of human fear and moral and philosophical tenets of the Enlightenment. The last aspect as well deals with the problem of human happiness. The writer feels not only fear of the very process of creation and abuse of the nature's laws but sympathizes with the lonely miserable creature. Like Robinson who felt lonely that's why he taught parrots to talk just to hear at least this simulation of human language, so the «child» of Frankenstein learned to speak and did it very quickly.

This character is a *human* not only a *creature* as he is able to feel. When his father and creator rejects him, this miserable monster still does not understand but can feel and at the same time shows self-criticism. «I was miserable, helpless and unhappy, – he told Victor about the early days of his «life», – I did not understand and did not know what to do. I just felt that I was suffering, – and cried» (Shelley, 1992, p.153). The *demon* is fairly described as a very attentive one; the nameless character evolves in own abilities and world-view, with his mind and soul he understands his place in the Universe: «I began to recognize the stream that consumed me, and the trees that covered me with the shadow. I realized that pleasant sounds I heard were created by tiny

winged beings. I had to learn to express feelings that agitated me, and wild sounds that I uttered, I was scared» (Shelley, 1992, p.134).

The character evolves not only as a biological unit, acquiring specific characteristic features of a human and also of a society unit. This artificially created person begins to think. The writer fills his thoughts with philosophical reflections of the Enlightenment's main representatives. When he sees fire for the first time he does not run away from its destructive power, as animals or the tribes which are far from the civilization, instead of it the character comes to the philosophical conclusion that «one and the same cause produces different effects» (Shelley, 1992, p.76).

The *monster* has enormous potential. That's a true superhuman: he is as tall as the giants that inhabited the planet of the legendary Golden Age, this creature has extraordinary physical strength, can stand cold and heat, is resistant to hunger and fatigue. Watching the residents of the slum from his ambush the creature quickly learns to distinguish people by age and sex, makes conclusions about their options, feels joy and pain.

The «new Adam» that was born in the laboratory is more holistic and organic than ordinary people. Being created of the pieces of human bodies that he/it is free from their (people's) born sin. His/its extremely strong body does not even need to eat meat of dead animals and feeds on berries, nuts and roots instead, this creature is an integral part of nature, as follows humanitarian principles of peaceful coexistence with all living things and the surroundings. The soul that lives in an ugly body is clean and open. The creature has no memory so looks at the world as a naive newborn baby.

He painfully realizes that he differs from the general public and such diversity could hurt him. His heart is open to friendship and love, which he offers to the people: «I knew that I would be a disgusting one to them, but I hoped that my gentle soul and a kind word would be able to earn their affection» (Shelley, 1992, p.185). But people's fear, inspired by stereotypical worldviews, forced them to destroy, to kill him.

And its creator, observing the results of his own work, was fulfilled by frustration and fear. He «was afraid even to recall that frantic enthusiasm that pushed» him as soon as possible to «create own wicked enemy» (Shelley, 1992).

Just like A. de Saint-Exupery in the 20th century M. Shelley raises the question of moral responsibility «for those we tame» (Saint-Exupery, 1984, p.115). But in «*Frankenstein*» that accountability is even stronger. The scientist undertakes to God, creating a new being. The creation of Victor Frankenstein raises the question of the liability of his creator to him. He says that no one is allowed to play with life: «Even you, my creator – the creature desperately exclaims, – hate and push me, your creation, away. And you'd like to kill me. How can you play with life?» (Shelley, 1992, p.184). The postulate of A. de Saint-Exupery's novel turns into the inverse proportionality in M. Shelley's novel: «You are my creator, and I'm your host» (Shelley, 1992, p.185) – that's a real challenge to the researcher from his *child*. These words embody the aspect of parental responsibility to children and the fatalistic penalty for interference into God's deals.

The real cause of the tragic ending according to M. Shelley is that the human world is a prisoner of stereotypes. As we know the work under consideration was a successful literary experiment. The idea of the novel was born at night, when a monstrous creature appeared in front of the inner vision of the writer. In the preface to the work she wrote what was the most scarring for her: «What could be worse for the people than any attempts to emulate the unique creation of God?» (Shelley, 1992, p.18).

The author shares the feelings of the creator she feels what he feels and is as much scared as he. In the preface she puts a rhetorical question of «what could be worse for the people than any attempts to emulate the unique creation of God». And then with the character of hers expresses the hope that «the spark of life would fade when the creature was abandoned to its own fate» (Shelley, 1992, p.79). M. Shelley supposed her readers would be scared as she was: «What scared me would make the others shudder, it's enough only to describe the ghost which visited me at night» (Shelley, 1992, p.14). Although the creation of a scientist is called the «demon» and the «ugly one», it is not left without the author's love and compassion. «So I send my ugly offspring into the world, – M. Shelley writes in the preface to «*Frankenstein*» (is it told about the novel or a nameless character?). – I feel tenderness towards it, because it was born in that happy time when

death and grief were just words to me» (Shelley, 1992, p.17).

The essence of horror in the novel by M. Shelley differs from that aspect of the early Gothic novels. This difference is even proclaimed by the main character. He admits that he has never experienced any fear of darkness, and a cemetery seemed to him only as «a resting place for dead bodies» (Shelley, 1992, p.26). The scientist from Geneva cares not of a new problem, because people have been always interested in the ways to continue physical existence: so Knights Crusaders sought for the Holy Grail, while alchemists tried to invent an elixir of immortality. Thus with scientific progress Victor Frankenstein makes him similar to Prometheus who was bearing fire to warm and illuminate human life. Full of pride the character exclaims: «I was the first who destined to overcome the boundaries between life and death and illuminate our dark world by dazzling light» (Shelley, 1992, p.186). Excited with success the scientist begins to make plans to change the laws of nature: «Once I learned how to revive a dead matter after a while I'll be able to give a second life to flesh which death has doomed to extinction» (Shelley, 1992, p.112).

The situation in M. Shelley's novel can be compared with the situation in the book by D. Defoe «*Robinson Crusoe*»: the two characters are in isolation. It is the only common feature because when Robinson gets on a desert island, where for 28 years he goes through millions of years of world civilization he does not lose the contact with «his» world. It can be traced in details, things brought by him from the ship, calendering, trying to follow a usual lifestyle.

The character of D. Defoe is brought to the island as an adult and a son of his country and era and tries to bring all these phenomena into the place of his isolation, he adapts the local wildlife to his needs. The creation of Frankenstein in M. Shelley's novel is born in the laboratory as an adult living being. Unlike a completely helpless newborn baby he is able to walk, think, analyze. He (as the writer gives his masculine traits) is very quickly to learn to speak and even read. If the creator equates to Prometheus who sought to bring the fire of enlightenment and brought outrage over life and death, he created the creature who was a kind of grotesque Adam.

Being created from the parts of dead bodies he is not intended to carry death, he is very peaceful to the surrounding world and is ready to help.

The philosopher created by Frankenstein has a kind human soul and a look of a night terror. After escaping he ponders about the meaning of his life and his place in it. He is in a tight corner as «he does not know by whom and when he was created» (Shelley, 1992, p.190).

M. Shelley's novel (incidentally, the same author has defined a genre as a story) is a thing underestimated and not fully understood. This also applies to the problem of interpretation of images and compositional structure, which is a binding of diaries and letters of the characters and numerous literary allusions, together with the complicated structure (the «real» time of the story is blended with epistolary) create complex inter-textual phenomenon. The latter is not always logically motivated. The creature is rather educated and that fact is somewhat exaggerated, he learns to speak and read extremely quickly as well he becomes a familiar with classical authors (Milton).

Conclusions. M. Shelley embodied the basic philosophical conflict between a natural human being and the circumstances that hinder its development in the novel which is usually

perceived just as a horror story for children and adults. The features of the Enlightenment character are «divided» between the creator (Frankenstein) and his creation. The first one is led by the thirst for knowledge, for understanding nature and having power over it, and the other character («demon», «monster» and a poor creation) seeks inner harmony and understanding of the environment. The unnamed character born in the laboratory desired to be happy turns into a monster because of involuntary alienation.

The problem of the creator's responsibility towards his creation and the world that has to accept this creation is solved dramatically. It should be emphasized that M. Shelley's talent which does not only appeal to both interesting and terrible story, but also reveals to the depth and ambiguity of moral and ethical issues. The novel makes the readers shudder with fear in front of artificially made creature neither dead and nor alive, makes tremble with horror because of human cruelty; the work evokes sympathy towards the pseudo-scholar who desired to become Prometheus but instead became a necromancer that played with death and as well we regret his unfortunate creation which sought to achieve harmony for his own soul and to bring harmony in the cruel world of the living.

BIBLIOGRAPHY

- Frye, N. (1963). *Fables of Identity*. N.Y.
- Hurduz, A. (2007). *The ways of Frankenstein. The artistic dialogue between M.Shelley and B.Oldies*. In *Novitnya filologia*, 7, 138-145..
- Lavalley, J. (1979). *The Stage and Film Children of Frankenstein*. Los Angeles. In *The Endurance of Frankenstein. Essays on Mary Shelley's Novel* / Ed. by G.Levine and U.C.Knoepfmacher.
- Levi-Strauss, C. (1958). *The Structural Study of Myth*. Bloomington, Lnd. In *Myth: A Symposium* / Ed. by A. Sebeok.
- Saint-Exupery, A. de. (1984). *The Human Planet*. Kyiv: Molod'.
- Shelley, M. (1992). *Frankenstein or The Modern Prometheus*. London: D.Campbell Publishers, 1992. 231 p.
- Scott, W. (1963). *On Novelists and Fiction*. London.
- Varma, L. (1957). *The Gothic Flame: Being a History of the Gothic Novel in England*. London.
- Yampol'sky, M. (1996). *The Demon and the Labyrinth*. In *New Literary Survey*, 7, 54-67.

УДК 81'373=161.2=221.1=512.162

КШАНОВСЬКИЙ Олег – доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України, вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна (kshanovskii@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2862-3248>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.5>

Бібліографічний опис статті: Кшановський, О. (2023). Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення величини в українській, перській та азербайджанській мовах. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 39–48, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.5>

ТИПОЛОГІЯ ВЖИВАНЬ І СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕХОДІВ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЕЛИЧИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПЕРСЬКІЙ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті побудована лексична типологія прототипових (предметних), розширених (непредметних) та метафоричних уживань прикметників та відад'єктивних іменників сучасних української, перської та азербайджанської мов за допомогою семантичної метамови. Її головними компонентами є: **спостерігач** (людина завжди описує дійсність із якогось пункту спостереження); **вертикальність** (визначає позицію об'єкта за відношенням до поверхні Землі та орієнтована на стандартну позицію людини); **поверхня** (характеризує об'єкти з виокремленими, видимими межами); **фасад** (перед, лице) і протилежний йому **тильний бік** (тил, зад) об'єктів (пов'язані з уявленням про зовнішній вигляд людини (перед=лице) та керунок її руху (людина йде вперед)); **внутрішність** (для людини є необхідним у кожний момент відчувати себе в певному пункті простору: близько / далеко, тут / там, в / поза тощо); **порожнє / повне** (категорії опису об'єктів у формі контейнерів); **контейнер**, або вмістилище (ознака «вмістилища», або «включення», ґрунтується на фундаментальній властивості сприйняття людиною відношень включення одного об'єкта в інший або відношення вмісту та вмістилища); **межі** (уявлення про простір містять і певні видимі (!) межі, оскільки безмежних для нашого сприйняття просторів не буває); **тло** (воно може сприйматися зором (слід, буква) або ж бути присутнім у свідомості, коли предмет порівнюють з однорідними); **частина / ціле, множина, маса / дискретні** (раховані) об'єкти. Єдина методика паралельних описів допомогла, по-перше, виявити головний тип уживань лексем на позначення величини: топологічний тип «безформних» об'єктів (пляма, хмара); по-друге, встановити два регулярних семантичних переходи в досліджуваних мовах: «безформний» об'єкт – кількість; «безформний» об'єкт – загальна вартість. Такий експліцитний опис (у ньому явно вказано на умови реалізації кожної форми) дає змогу створювати високоякісні словники й граматики досліджуваних мов.

Ключові слова: лінгвістична типологія, лексична і семантична типологія, полісемія, метафора, метонімія, прикметники розміру, відад'єктивні іменники розміру.

KSHANOVSKY Oleg – Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Scientific Researcher, O.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Hrushevskoho str., 4, Kyiv, 01001 (kshanovskii@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2862-3248>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.5>

To cite this article: Kshanovsky, O. (2023). Typologhiia vzhyyvan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia velychyny v ukrainskii, perskii ta azerbaidzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of bigness in Ukrainian, Persian and Azerbaijani]. *Problemy*

humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 39–48, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.5>

USAGE AND SEMANTIC SHIFTS TYPOLOGY OF THE DIMENSIONAL WORDS OF *BIGNESS* IN UKRAINIAN, PERSIAN AND AZERBAIJANIAN

Summary. *In the article the lexical typology of prototype (objective), extended (non-objective) and metaphorical usages of adjectives and adjective nouns in the modern Ukrainian, Persian and Azerbaijani languages is constructed using the semantic metalanguage. Its most important components are: the observer (an imaginary one), who is joined mentally to the participants of the situation by the speaker; verticality (determines the position of the object with regard to the Earth surface and is oriented at the standard human stance); surface (characterizes the objects with distinctive, visible contours); front side, (forepart, face) and its opposite back side (rear, back) of objects are connected with the idea of human appearance (front=face) and the direction of movement; interiority (it is essential for a person to feel oneself at a particular point in space: near/far, here/there, inside/outside, and the like); emptiness/fullness (the categories to describe objects in the shape of containers); container (or receptacle); boundaries (the ideas of space always include certain boundaries); background (actual or imaginary); part/whole, plurality, mass/discrete (countable) objects. The same (identical) method of parallel descriptions in these languages allowed, first, to identify the main type of usages of lexemes with the meaning of dimension: to describe the topological type of «shapeless» objects (spot, cloud, yard etc.). Second, two regular semantic shifts in the studied languages were identified: «shapeless» object – amount: pers. lakke-ye bozorg ‘big spot’ → goruh-e bozorg ‘large group’, azerb. böyük ləkə ‘big spot’ → böyük dəstəsi ‘large group’; «shapeless» objects – total value: pers. lakke-ye bozorg ‘big spot’ → badbakhti-ye bozorg ‘great grief’, azerb. lakke-ye bozorg ‘big spot’ → böyük faciə ‘great grief’. Such an explicit description (it clearly indicates the conditions for the implementation of each form) allows us to create high-quality dictionaries and grammars of the studied languages.*

Key words: *linguistic typology, lexical and semantic typology, polysemy, metaphor, metonymy, dimensional adjectives, dimensional adjective nouns.*

Постановка проблеми. В усіх опрацьованих на сьогодні глобальних комбінованих мовних типах (типологія порядку слів Дж. Грінберга, контенсивна типологія Г. А. Клімова, типологія вершинного / залежного маркування Дж. Ніколс, синтаксична типологія О. Є. Кібрика, а також класична морфологічна типологія) не представлений лексико-семантичний складник. Усебічне ж дослідження лексичної семантики на предмет виявлення типологічно релевантних ознак обов’язково приведе до встановлення закономірного зв’язку між лексикою та іншою частиною універсальної граматики. Ця обставина й спричинила інтенсивний розвиток в останні роки лексико-семантичної типології, метою якої став пошук, виявлення і пояснення типологічно суттєвих ознак у сфері лексичної семантики (див.: Кортьєвська-Тамм, Vanhove, Koch, 2007), оскільки саме такі ознаки (кожної окремої мови зокрема) у своїй сукупності становлять частину універсального

лінгвістичного набору ознак людської Мови (про актуальність створення метамови семантичного опису та про невирішеність проблеми її створення див. Кортьєвська-Тамм, Vanhove, Koch, 2007, с. 180; Fintel, Matthewson, 2008).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмір є традиційним об’єктом сучасної лінгвістичної семантики, а також однією з найпопулярніших тем лексичної типології. Наріжним моментом у дослідженні цієї групи лексики є те, що при кількісному протиставленні виходять не з якихось абсолютних ступенів ознаки, а з кількості ознаки більшої чи меншої за певну середню, нормальну, еталонну величину в певному класі речей. Тож прикметники розміру передбачають у тлумаченнях своїх значень предмет. Однак аналіз функціонально-відображувальних (ономасіологічних) зв’язків більш ніж 400 уживань українських та перських прикметників розміру в межах ад’єктивно-субстантивних словосполучень виявив, що об’єм цих зв’язків

суттєво коливається: від **вузької об'єктної сполучуваності** (*кишеньковий, куций, малорослий, приземкуватий, малометражний, жирний, тлустий* (про людей, тварин), *низькостеблий* (про рослини), *маломірний, повномірний* (про взуття), *портативний* (про радіоприлади), *вузькоколіїний* (про залізницю), *додільний* (про сорочину або одєжину на зразок сорочки)), до дуже **широкої**. Так, *великий, широкий, низький* можуть сполучатися з іменниками різних референтних класів: «люди», «тварини», «рослини», «будівлі», «одяг», «меблі», «артефакти», «натурфакти» та ін. Перелічені групи іменників, об'єднані можливістю мати те саме означення, не відповідають ні так званим «природним підкласам», ні підкласам «предметних» і «предикатних» імен, а становлять змішані стосовно до цих категорій групи.

У свій час Леонард Талмі (1983) запропонував відмовитися від геометричного «вимірювання» об'єктів та їх біологічного класифікування. Автор вважає, що мова оперує не шкільною геометрією об'єктів, а їх повсякденною топологією. Тобто носій мови уявляє собі вертикально витягнуті предмети – «шпили» (*вежа, дерево*); піднесені над поверхнею «опори» (*сидіння, стіл*); предмети, що постійно перебувають над поверхнею, основою (*гілка, хмари*); витягнуті предмети жорсткої конфігурації – «стрижні» (*дошка, нігті*); шнуркоподібні предмети (*волосся, шия*); речовини (*сніг, вода*); «контейнери» (*таз, озеро*); об'єкти, що розташовані в глибині (*коріння*); «пластини» (*плита, килим*); «м'які» ємності (*черево, гаманець*); «поверхні» (*стіл, спина*); «безмежні» простори (*море, степ*); «отвори» (*щілина, труба*); «безформні» об'єкти (*пляма, квадрат*). Окрім форми, для зарахування об'єкта до певного топологічного типу, суттєвим також є його орієнтація в просторі (див. Lang, Carstensen, Simmons, 1991). У межах цього підходу сформувалася власна метамова (спостерігач, вертикальність, поверхня, фасад і тильний бік об'єктів, внутрішність, порожнє / повне, контейнер, межі, тло, частина / ціле, множина, маса / дискретні (раховані) об'єкти, люди та частини тіла людини). Для виявлення цих закономірностей у межах лексичної, або лексико-семантичної, типології сформувалися

дві дисципліни з дуже близьким науковим апаратом. Вони мають різні назви, проте в спеціальній літературі їх зазвичай не диференціюють. Однією з них є **лексична**, або лексико-семантична, типологія, де об'єктом є слова конкретних мов, для яких визначається розподіл семантичного матеріалу. Іншою – **семантична типологія**, де об'єктом є пари значень, що виявляють концептуальну суміжність. Слова при такому підході лише реалізують семантичний перехід.

Мета нашої статті – здійснити в межах обох згаданих підходів дослідження лексем на позначення величини в українській, перській та азербайджанській мовах. Її **завдання**: проаналізувати ці лексеми з використанням семантичної метамови; побудувати лексичну типологію їхніх уживань; на основі отриманих результатів побудувати типологію семантичних переходів лексем на позначення величини в зазначених мовах (стаття є продовженням дослідження автора (див. Кшановський, 2021, 2022) про семантичну типологію концепту *ВЕЛИЧИНА*).

Виклад матеріалу. Матеріалом дослідження послуговували понад дві тисячі мінімальних контекстів (словосполучень) прикметників та іменників сучасних української, перської та азербайджанської мов зі значенням величини, визначених за результатами сумарного аналізу тлумачних словників цих мов, матеріалу спеціальних розвідок, різножанрових текстів, а також результатів опитування інформантів – носіїв зазначених мов.

Прототипові (предметні) контексти. Прототиповою ситуацією для цієї групи лексик є опис одразу всіх функціонально вартісних протяжностей об'єкта. В **українській мові** прикметником, який так описує виміри, є слово *великий*. Його вживають на позначення «безформних» об'єктів (ці об'єкти, безумовно, мають форму, але в конкретній ситуації її просто не беруть до уваги): *пляма, клітинка, хмара, шапка, село, подвір'я, куц, чобіт, руки, краплі*. Прикметник *великий* виявляє широку сполучуваність з назвами об'єктів усіх топологічних типів («шпилями», «контейнерами», «пластинами» тощо), виступаючи синонімом до інших прикметників – *високий, глибокий, довгий, широкий і товстий* – та описуючи при цьому відразу всі функціонально вартісні

в конкретній комунікативній ситуації протяжності об'єкта. Синонімом *великий* є *просторий*. Його вживають на позначення «внутрішніх» просторів: *хати́на, шко́ла, кімна́та, лани*. Прикметник *просторий* сполучається з іменниками на позначення «безмежних» просторів та «отворів» (тобто з такими об'єктами, які мають простір, у якому чи то явно, чи то уявно може перебувати мовець, пор. *простора шафа* та дещо неприродне сполучення *простора валіза*). Іншим синонімом *великий* є *грубий*, який сполучається з іменниками на позначення топологічного типу об'єктів, що утворюють цілісні сукупності та явно чи уявно сприймаються на їхньому тлі: *грубий морський пісок, груба кам'яна сіль*. Через те, що в його семантиці відчутно переважає якісно-оцінний компонент (пор. *грубі риси обличчя*), він має обмежене функціонування.

Антонімом *великий* є *маленький*: *маленька іскра, кімна́та, річка, пляма, маленький ковток, маленьке озеро*. Прикметник *маленький* легко поєднується зі словами на позначення об'єктів інших топологічних типів: *маленьке деревце, маленький олівець, маленька плитка шоколаду, маленька дірка*, описуючи при цьому відразу всі функціонально вартісні в конкретній комунікативній ситуації протяжності об'єкта. Оскільки об'єкти, описувані прикметником *великий*, нерідко мають семантичні обмеження щодо невеликої протяжності (пор. неприродні сполучення *маленьке море, черево, безодня*), його антонімом часто виступає префіксальний прикметник *невеликий*: *невеликі вантажівки, невеликий замок, невелика хмара*. Прикметник *малий* виступає антонімом *великий* лише в спеціальних (термінологічних, фразеологічних, прагматично вишуканих) контекстах, де ступінь ідіоматичності допускає таку заміну: *великі та малі ріки, Мала Азія, Малий театр, мала вода, малі форми* (філол.), *малий хід* (термін); *мала кімна́та, малий зал консерва́торії, малі гроші, мала дружина* (кількість), *Малі діти, мале й горе* (присл.), *мала перерва* (у школі), *з малих літ, Не біжи за великим, щоб малого не згубити* (фразеологізм); *широкий Дніпре, не малий!*, *Йому світ замалий, Великі духом, силою малі* (прагматично вишукані). Антонімом *просторий* є прикметник *тісний*: *тісна клі́тка, вулиця, колиба, тісний*

окопчик, за тісним столом, тісне подвір'я, помешкання. Варто зауважити, що, на відміну від прикметника *просторий*, у семантиці його антоніма *тісний* відчутно переважає якісно-оцінний компонент, тому його антонімом (і, відповідно, синонімом до *просторий*) іноді виступає *вільний*: *тісні – вільні чоботи; тісна – вільна, широка сукня; тісна – вільна обручка; тісний – вільний комір*. Антонімом *грубий* є *дрібний*: *намисто, письмо, срібло* (у знач. гроші), *дрібні камінчики, сльози, гроші, дрібна монета* (книжн.), *риба, дрібний порошок, дощ*. Цей прикметник містить у своїй семантичній структурі менше якісно-оцінного компонента, ніж прикметник *грубий*, хоч він доволі відчутний у деяких сполученнях: *дрібний на зріст, дрібні діти*. Ще одним антонімом слова *грубий* є *тонкий*: *тонкий пухкий порошок, тонкий пилок, борошно тонкого помолу, тонкі риси*. Уживання цієї лексеми обмежується книжною сферою.

У *перській мові* близьким відповідником *великий* є *bozorg*: *dāyere-ye bozorg* 'велике коло, окружність', *damāq* 'ніс', *tan* 'тіло', *jā* 'місце', *talā* 'зала'; *mardi bozorg* '(великий) чолов'яга', *deh-e bozorg* 'велике село', *āvardgāh-e bozorg* 'велике поле битви', *harf-e bozorg* 'велика літера', *shekam-e bozorg* 'великий живіт'. Аналогічно українському *великий*, *bozorg* виступає синонімом до інших прикметників розміру. Синонімом *bozorg* є *farākh*, який (так само) описує «безформні» об'єкти, але щодо їхньої здатності займати багато простору, місця: *kolāh-e farākh* 'великий капелюх з широкими пасами', *dāman-e farākh* 'широкі поли спідниці, пальта тощо' (пор. укр. *розлоге дерево*, яке не є ані високим, ані великим в обхваті, натомість його крона займає багато внутрішнього простору саду або подвір'я.), *shahr-e farākh* досл. 'широченне місто', *velāyat-e bozorg va farākh* досл. 'велика та розлога провінція' (на мапі), *dasht-e farākh* 'просторий степ', *rude-ye farākh* 'товста кишка' (бо займає багато місця в животі). Цей прикметник має книжне вживання: *bahr-e farākh* 'безмежне море', *barr-e farākh* 'безкрайня земля'. Іншим синонімом *bozorg* є *dorosht*. Він є приблизним відповідником укр. *грубий*: *sibzamini-ye dorosht* 'картоплина, картопля', *chashm(hā)* 'око, очі', *dandān(hā)* 'зуб(и)', *molekulhā* 'молекули', *golhā* 'квіти, цвіт', *barg-e tutun-e dorosht*

‘грубо нарізаний тютюн’, *khāne-ye dorosht* ‘велика клітинка’, *habābhā-ye dorosht* ‘великі бульбашки’, *dukht-e dorosht* ‘груба в’язка’ (пор. складний прикметник *doroshtbāf* ‘грубої в’язки’). У такому разі йдеться здебільшого про цілу множину, сукупність, навіть якщо іменник ужито в однині: *porteqāl-e dorosht* ‘великий апельсин’, тобто ‘апельсини’ (пор. рос. **крупный** картофель). Предмет часто сприймається на тлі сукупності однорідних лише уявно, виходячи з досвіду мовця: *bach-e dorosht* ‘велика дитина’ (тобто не за роками дебела), *no’-e dorosht* ‘великий (зоологічний) вид (тварин)’. Прикметник *dorosht* має набагато більше позитивного чи негативного якісно-оцінного компонента, ніж *bozorg*. Так, *chashmhā-ye dorosht* – це не просто ‘великі очі’, це ‘широко розплющені, круглі, гарні очі’, *setārehā-ye dorosht* ‘великі зірки, що яскраво сяють’, *dast-e dorosht* ‘великі, здоровенні, сильні руки’, *bini-ye dorosht* ‘великий, негарний ніс’, *zamin-e dorosht* ‘груба, нерівна земля’, *jā-ye dorosht* ‘горбисте місце’, *rāh-e dorosht* ‘грунтова кам’яниста дорога’ (за аналогією з грубою одежиною, в’язкою), *sedā-ye dorosht* ‘грубий звук (сирени, гудка), грубий голос’, *bāng-e dorosht* ‘грубий, гучний лемент’, *zakhm-e dorosht* ‘важке поранення, рвана рана’, *mardi bā surat-e dorosht* ‘чоловік з великим обличчям, морда(с)тий’, *pe-ye dorosht* ‘грубий, такий, що впадає у вічі, безформний слід’; *qalam-e dorosht* ‘перо, яке грубо пише’ (для людей, які мають дрібний почерк, таке перо є незручним). Іноді *bozorg* і *dorosht* трапляються в однакових контекстах, пор.: *ostokhān-e bozorg* ‘велика (довга та груба) кістка’ як окремий предмет та *ostokhān-e dorosht* ‘груба кістка’ (тобто анатомічна особливість людей, тварин, наприклад: *людина грубої кістки, широкої кістки*). Уживаючись в однакових спеціальних (термінологічних, фразеологічних, прагматично вишуканих) контекстах, прикметники *bozorg* і *dorosht* мають різну семантику: *harf-e bozorg* ‘великі літери’ – *harf-e dorosht* ‘жирний шрифт’. Антонімом для першого виразу є *khord*: *harf-e khord* ‘маленька літера’, *pul-e khord* ‘дрібні, розмінні гроші’. В ідіоматичному сполученні *afsarān-e khord va dorosht* ‘молодші і старші офіцери’ *khord* уже виступає антонімом *dorosht*.

Антонімом до *bozorg* є *kuchak*: *kuche* ‘вулиця’, *otāq* ‘кімната’, *tal* ‘пагорб’, *shahr* ‘місто’, *khersak* ‘килим’, *khāne* ‘будинок’. Подібно до українського *маленький*, *kuchak* є синонімом інших прикметників розміру. Антонімом *dorosht* є прикметник *riz*: *mivehā* ‘фрукти’, *barghā-ye riz-e derakht-e chenār* ‘дрібні листочки (дрібне листя) чинари’, *qatrehā* ‘краплі’, *dānehā* ‘зернятка, насіння’, *tārkhā* ‘ниточки, павутинки’, *jāndārān-e riz* ‘дрібні тварини (на кшталт комах)’, *habābhā* ‘бульбашки’, *jānvar-e riz* ‘дрібний звір’, *nokhud* ‘горох’, *bārān-e riz* ‘дрібний дощ’, *zarāt* ‘крихти’. Іменникове значення *riz* ‘список, нумерація’ (тобто те, що складається з множини елементів) спричиняє вживання прикметника *riz* переважно з іменниками у формі множини. Подібно до *bozorg* і *dorosht* прикметники *riz* і *kuchak*, трапляючись в однакових контекстах, виявляють відмінності в семантиці, пор.: *chashmān-e kuchak* ‘маленькі очі’ (антропологічна властивість окремих етнічних груп), *chashmhā-ye riz* ‘маленькі очі’ (естетичні властивості очей, не розплющені чи опуклі, а з маленькими зіницями, негарні очі). Прикметник *riz* містить у своїй семантичній структурі більше оцінки, ніж *kuchak*: *qalam-e riz* ‘перо, що тоненько, гарно пише’.

В азербайджанській мові близьким відповідником до українського *великий* є *böyük*: *ləkə* ‘пляма’, *dairə* ‘коло’, *iz* ‘слід’, *damcı* ‘крапля’, *qutu* ‘коробка’. Подібно до українського *великий*, *böyük* виступає синонімом інших прикметників розміру. Синонімом *böyük* є *geniş*. Він описує «внутрішні» простори: *geniş ev*, *otaq* ‘просторий будинок, кімната’. Аналогічно до прикметника *просторий*, *geniş* сполучається з іменниками на позначення «безмежних» просторів та «отворів». Іншим синонімом *böyük* є похідний від числівника *yek* ‘один’ прикметник *yekə*, який сполучається з іменниками на позначення об’єктів, які явно чи уявно сприймаються на тлі утворюваних ними сукупностей: *yekə aui* ‘великий ведмідь (особина)’, *yekə dişlər* ‘великі зуби (наприклад, у класифікації в музеї)’, *yekə tuflı* ‘великі мешти (наприклад, полиця з такими у взуттєвому магазині)’. Синонімом *yekə*, але з відчутним якісно-оцінним забарвленням, є *iri*: *iri bolut* ‘велика (набрякла) хмара’, *iri gözlər* ‘великі

(виразні) очі'. Уживання цієї лексеми обмежене книжною сферою.

Антонімом *böyük* є прикметник *balaca*: *balaca ləkə* 'маленька пляма', *dairə* 'коло', *iz* 'слід', *qutu* 'коробка'. Подібно до українського *маленький*, *balaca* виступає синонімом інших прикметників розміру. Синонімами *balaca* є два перські запозичення *kiçik* і *xırda*. Перший прикметник має відчутне оцінне забарвлення (пор. укр. *невеличкий*): *kiçik ləkə* 'невелика (незначна, ледь помітна) пляма', *kiçik dairə* 'невеличке коло'. Значення другого прикметника в перській мові 'розламаний, розбитий' робить уживання *xırda* прозорим: *xırda yağış* 'дрібний дощ', *daş* 'каміння', *qırıntı* 'крихти', *kartof* 'картопля', *balıq* 'риба'.

Розширені контексти. Серед уживань аналізованих прикметників допустимими є їх сполучення з іменниками на позначення дещо відмінних від предметних понять. Ці одиниці не входять до переліку їх прототипових топологічних типів, проте описуються прикметниками розміру завдяки метонімічному переносу. При цьому сполучення прикметників з іменниками на позначення непередметних ситуацій відбувається аналогічно до типів їхніх уживань у предметних контекстах:

– «безформні» об'єкти: *велике будівництво, працювати на великій будові, велике переселення народів* (історичний термін);

– з актуалізованим кількісним компонентом: *велика кількість, велика домашня бібліотека, велика група людей, сім'я, гурт, армія, велике майно, багатство, великі статки, число*. Слід зазначити, що це вживання актуалізується саме в розширених непередметних контекстах. Синонімів у розширених контекстах *великий* не має. В одиничних ідіоматичних контекстах синонімом *великий* виступає *грубий* з сильним якісно-оцінним забарвленням: *великі гроші – грубі гроші*.

Антонімом *великий* у розширених контекстах виступає *маленький*: *маленька зарплата, маленький гурток*. Оскільки в структурі значень переважної більшості іменників на позначення топологічних типів об'єктів, описуваних прикметником *великий*, є обмеження щодо малого розміру, головним антонімом є префіксальний прикметник *невеликий*: *невеликі статки, невелике майно, невелика кількість*. Ще одним прикметником зі зна-

ченням 'менший за норму', але не антонімічним прикметникові *великий* у розширених контекстах є *дрібний*: *дрібний сміх, дрібне тремтіння, дрібна рись*. *Дрібний* у розширених контекстах має помітне якісно-оцінне забарвлення.

У **перській мові** вживання *bozorg* з іменниками на позначення подій або учасників подій теж відбувається за аналогією до їхнього вживання в прототипових предметних контекстах:

– «безформні» об'єкти: *sākhtan-e bozorg* 'велика будова';

– з актуалізованим кількісним компонентом: *goruh-e bozorg* 'велика група', *ketābkhāne-ye bozorg-e khāne* 'велика домашня бібліотека', *sepāh-e bozorg* 'велика армія', *māli-ye bozorg* 'велике майно', *qanā'i-ye bozorg* 'велике багатство', *shomāri-ye bozorg* 'велике число', *kamiyyat-e bozorg* 'велика кількість', *orkestr-e bozorg* 'великий оркестр', *saqr-e bozorg* 'великі межі, кордони', *khārezm saqr-e bozorg ast* 'Хорезм має великі рубежі, межі, кордони'; *ādam-e bozorg* 'велика, доросла людина'. Синоніми *bozorg* у розширених непередметних контекстах майже не вживані. В одиничних ідіоматичних контекстах уживано *dorosht* з сильним якісно-оцінним забарвленням: *sedā-ye dorosht* 'грубий (негарний, хрипличий) голос', *bache-ye dorosht* 'не за віком велика дитина', *eskenās-e dorosht* 'купюра великого номіналу' (пор. рос. *крупная купюра*).

Антонімом *bozorg* у розширених контекстах може виступати *kuchak*: *hoqiq-e kuchak* 'маленька зарплата', а в одиничних контекстах також *riz*: *khande-ye riz* 'дрібний сміх', *bache-ye riz* 'дрібні діти'.

В **азербайджанській мові** вживання *böyük* з іменниками на позначення подій або учасників подій теж відбувається за аналогією до їхнього вживання в прототипових предметних контекстах:

– «безформні» об'єкти: *böyük qurtum* 'великий ковток', *böyük tikinti* 'велике будівництво', *böyük tələfat* 'значна втрата, шкода' (матеріальна, наприклад, військові втрати та под.);

– з актуалізованим кількісним компонентом: *böyük işçi dəstəsi* 'велика робоча група', *böyük aylə* 'велика сім'я', *böyük müddət*

(*vaxt kāsii*) ‘великий відрізок часу (проміжок часу)’, *böyük uşaq* ‘велика дитина’.

Антонімами *böyük* у розширених контекстах виступають прикметники *kiçik*: *kiçik aylə* ‘невелика, маленька сім’я’, *kiçik qurtum* ‘маленький ковток’, *kiçik tənaffüs* ‘мала перерва’, *kiçik uşaq* ‘маленька дитина’; а також рідше *balaca*: *balaca qurtum* ‘маленький ковток’.

Метафоричні контексти. В українській мові в метафоричних контекстах усі «порушення» топологічних обмежень на тип імені у сполучуваності прикметника *великий* вкладаються в схему його прототипових предметних уживань з «безформними» об’єктами: *велике щастя, нещастя, горе, великий вибух, гнів, радість, жаль, велика робота, справа, надія, небезпека, сила, великі сподівання, морози, бути/стати у великій пригоді, великий духом, велика різниця, розбіжність, великий поступ*. Їхня вартість не є скерованою в конкретному напрямі, чим вони відрізняються від іменників у сполученні з прикметниками зі скерованим значенням просторової кількості (вартості): *велика людина* робить важливі та корисні справи, натомість *високий гість* має соціальне становище, але може ні до чого важливого й не докладатися. *Висока справа* на відміну від *великої справи* може не вимагати багато зусиль та часу. У рідкісних контекстах синонімом *великий* є *просторий*: *просторе життя, просторі серця, простора тема, просторий світ* (тобто такі, що можуть умістити, охопити багато подій, явищ). Сфера його вживання обмежується художнім мовленням.

Антонімом *великий* у метафоричних контекстах є *маленький*: *маленький факт; який ти проти неї маленький; прохання, справа, маленька душа, людина, маленька втіха, дощ, маленька Батьківщина* (про літак, корабель). Прототипові (предметні) та метафоричні (абстрактні) вживання мають тісний онотологічний зв’язок, пор.: *Львів – маленький Париж* (це одночасно пряме та непряме вживання прикметника *маленький*). Оскільки в структурі значень більшості абстрактних слів, описуваних прикметником *великий*, міститься обмеження на незначну вартість, головним антонімом *великий* у метафоричних контекстах є префіксальний прикметник

невеликий: *невелике щастя, нещастя, горе, невелика небезпека, робота, справа, надія, різниця, невелика розбіжність*. Саме з цієї причини деякі сполучення взагалі не мають антонімічних відповідників: *великий винахідник*. Ще одним антонімом *великий* у метафоричних контекстах може виступати *дрібний*: *дрібна послуга, справи, порада, дрібні розмови, дрібна буржуазія, шляхта, дрібне селянство, господарство, дрібний урядовець*. На відміну від *маленький* він має відтінок пейоративності.

У перській мові вживання *bozorg* у метафоричних контекстах вкладаються в схему його прототипових предметних уживань з «безформними» об’єктами: *khoshbakhti-ye bozorg* ‘велике щастя’, *badbakhti* ‘нещастя’, *khatar* ‘небезпека’, *enfejār-e bozorg* ‘великий вибух’, *zamindārān-e bozorg* ‘великі землевласники’, *mard-e bozorg* ‘велика людина’, *dāneshmand-e bozorg* ‘великий учений’, *kār-e bozorg* ‘велика робота’, *shoql-e bozorg* ‘велика справа’, *omid-e bozorg* ‘велика надія, сподівання’, *setamhā-ye bozorg* ‘великі утиски’, *khatā-ye bozorg* ‘велика помилка, гріх’, *asar(hā)-e bozorg* ‘великий (і) твір (твори)’, *khāndān-e bozorg* ‘велика династія, великий рід’, *dinhā-ye bozorg* ‘великі (головні) релігії’ (християнство, іслам, іудаїзм), *pādshāh-e bozorg* ‘Великий шах’, *ruz-e bozorg* (син. *ruz-e qiyāmat*) ‘Великдень, день страшного суду’; *khalal-e bozorg* ‘великі збитки, велика шкода’. У рідкісних прагматично вишуканих контекстах синонімом *bozorg* може виступати *farākh*: *del-e farākh* ‘просторе серце’ (про щедру, великодушну людину, уважну), *jahān-e farākh* ‘просторий, широко розкинутий світ’. Прикметник *dorosht* у метафоричних контекстах уживано подібно до предметного вживання в контекстах із посиленням негативним компонентом: *kār-e dorosht* ‘груба (важлива) справа’ (на відміну від *kār-e bozorg* ‘велика справа’, яка вимагає фізичної некваліфікованої праці), *ādash-e dorosht* ‘велика, сильна пожежа, вогонь’ (що приніс багато шкоди), *bād-e dorosht* ‘сильний вітер’ (неприємний), *ta’am-e dorosht* ‘груба, примітивна, несмачна їжа’, *pāsokh-e dorosht* ‘груба відповідь’ (з претензіями, докорами), *payām-e dorosht* ‘загрозлива звістка’, *sokhan-e dorosht* ‘грубі, нецензурні вислови’,

goftār-e dorosht ‘груба, важка, неприємна розмова’, *balā-ye dorosht* ‘важке горе’, *kho-ye dorosht* ‘важкий норов, характер’, *razm-e dorosht* ‘важкий бій’ (з великими втратами, на відміну від *razm-e bozorg* ‘велика битва, бій’), *ruzegār-e dorosht* ‘важкі періоди життя’, *mard-e dorosht* ‘похмура, замкнена, непривітна, груба людина’, *raftār-e dorosht* ‘невдячна, невихована поведінка’.

Антонімом *bozorg* у метафоричних контекстах може виступати *kuchak*: *mard-e kuchak* ‘маленька (пересічна) людина’, *moshkelāt-e kuchak* ‘незначні труднощі, перешкоди’, *eshtebāhāt-e kuchak* ‘невеликі помилки’.

В азербайджанській мові у вживанні *böyük* спостерігаємо аналогічну ситуацію: *böyük qövvr* ‘велика сила’, *sevinc* ‘радість’, *kədər* ‘печаль’, *faciə* ‘горе’, *böyük təsir* ‘велике враження’, *böyük nüfuz* ‘великий вплив’, *böyük işlər* ‘великі справи’, *böyük ürək* ‘велике серце’, *böyük alim* ‘великий учений’, *böyük etimad* ‘велика довіра’. Синоніми *böyük* у метафоричних контекстах майже не вживані.

Антонімами *böyük* у метафоричних контекстах можуть виступати прикметники *balaca*: *balaca məqsəd* ‘маленька мета’, *balaca adam* ‘маленька (незначна, пересічна) людина’, *balaca müdir* ‘маленький начальник’; а також *kiçik*: *kiçik inciklik* ‘маленька образа’.

Відад’єктивні імена. Особливість лексеми *величина* полягає в тому, що її вживають виключно в прототипових предметних контекстах (аналогічно до вживань прикметника *великий*). У метафоричних контекстах замість слова *величина* вживають іменник *велич*: *велич людського духу*, *велич їх кохання*. Цей іменник має пафосне забарвлення, тому його вживано лише в прагматично вишуканих контекстах. У термінологічних контекстах уживають лексеми *об’єм*, *ємність*, *габарити*, *площа*, *розмір*, *формат*.

У перській мові приблизним відповідником слова *величина* є *bozorgi*, якому притаманні не лише прототипові вживання:

– предметні контексти: *khāne-ye be in bozorgi* ‘будинок такої величини (таких розмірів)’;

– розширені контексти: *bozorgi-ye sākhtan* ‘розмах будівництва’;

– метафоричні контексти: *bozorgi-ye kār* ‘масштаб, обсяг роботи’.

У термінологічних словосполученнях уживають *andāze* ‘міра, розмір’, *bo’d* ‘фізичні розміри тіла (висота+довжина+ширина), габарити’, *hajm* ‘об’єм, ємність, габарити’.

Антонімом *bozorgi* виступає іменник *kuchaki*, вживання якого обмежене книжною сферою.

В азербайджанській мові приблизним відповідником українського *величина* є *böyüklük*, якому притаманні не лише прототипові вживання:

– предметні контексти: *dördbucaqın böyüklüyü* ‘величина, розміри квадрата’, *gözüm böyüklüyü* ‘величина, розмір очей’, *otağın böyüklüyü* ‘величина, розмір кімнати’;

– розширені контексти: *tikinti böyüklüyü* ‘розмах будівництва’;

– метафоричні контексти: *iş böyüklüyü* ‘масштаб, обсяг роботи’.

Синонімом *böyüklük* у метафоричних контекстах виступає запозичений з перської іменник *əzəmət* (пор. укр. *велич*).

Усе сказане можна схематично підсумувати в такому вигляді.

Контексти	«Безформні» об’єкти	«Кількість»
Прототипові (предметні)	<i>велика пляма</i> / <i>lakke-ye bozorg</i> / <i>böyük ləkə</i>	
Розширені (непредметні)	<i>велике будівництво</i> / <i>sākhtan-e bozorg</i> / <i>böyük tikinti</i>	<i>велика група</i> / <i>goruh-e bozorg</i> / <i>böyük dəstəsi</i>
Метафоричні	<i>велике горе</i> / <i>badbakhti-ye bozorg</i> / <i>böyük faciə</i>	

На основі представленої лексико-семантичної типології можна побудувати типологію семантичних переходів лексем на позначення висоти в досліджуваних мовах. Саме поняття семантичного переходу є способом відображення того факту, що певні два смисли невідповідно виражені в певній мові тим самим словом – чи то синхронно, у формі двох значень полісемічного слова, чи то діахронно, у формі етапів семантичної еволюції. Наведений матеріал демонструє те, що спільні асоціації, покладені в різних мовах в основу метафор і метонімії, найімовірніше глибоко вкорінені в людському досвіді та значною мірою не залежать від культури чи середовища.

Перська	Українська	Азербайджанська	
Семантичні переходи			
ПРОТОТИПОВІ (ПРЕДМЕТНІ) КОНТЕКСТИ			
РОЗШИРЕНІ (НЕПРЕДМЕТНІ, МЕТОНІМІЧНІ) КОНТЕКСТИ			
«безформний» об'єкт – кількість	<i>lakke-ye bozorg</i> 'велика пляма' → <i>goruh-e bozorg</i> 'велика група'	велика <i>пляма</i> → велика <i>група</i> величина <i>плями</i> → величина <i>групи</i>	<i>böyük laka</i> 'велика пляма' → <i>böyük dəstəsi</i> 'велика група'
МЕТАФОРИЧНІ КОНТЕКСТИ			
«безформний» об'єкт – загальна вартість	<i>lakke-ye bozorg</i> 'велика пляма' → <i>badbakhti-ye</i> <i>bozorg</i> 'велике горе'	велика <i>пляма</i> → велике <i>горе</i>	<i>lakke-ye bozorg</i> 'велика пляма' → <i>böyük faciə</i> 'велике горе'

Висновки. При міжмовному описі досліджуваної групи лексики ми відмовилися від традиційних структурних методик відтворення семантики лексики. Наш опис відповідає трьом важливим критеріям подання матеріалу в сучасних словниках. По-перше, на відміну від традиційної лексикографії, зорієнтованої на опис окремого слова як самостійного об'єкта дослідження, на перший план виходить представлення класів слів, об'єднаних за однією або кількома ознаками. По-друге, поруч із поданням змісту смислових та лексичних одиниць мови представлено семантичні зв'язки між ними. По-третє, опис відповідає принципу антропоцентризму, тобто є максимально орієнтованим на зручність сприйняття цього опису, а саме, врешті-решт, на найвне сприйняття. Інакше кажучи, опис відповідає найважливішій властивості – експліцитності, тобто коли в ньому явно вказано на умови реалізації певної форми (тобто унаочнено те, що об'єднує і що розрізняє мови), коли за певним значен-

ням ми можемо побудувати відповідну йому форму та певній формі приписати її значення (саме це й робить носій мови, коли говорить чи слухає). Він уможливорює два важливі висновки, актуальні для подальших розвідок у галузі лексико-семантичної типології. По-перше, запропонований підхід і проаналізований матеріал дає змогу будувати прозору та струнку пояснювальну типологію вживань у різних мовах лексем не лише з просторово-кількісним значенням. Ця методика може бути застосована до будь-яких груп лексики: конкретної, абстрактної, самостійної та службової. По-друге, оскільки лексико-семантичні підсистеми розміру неблизькоспоріднених мов демонструють вражаючий паралелізм типології сполучень своїх членів з топологічними типами об'єктів, а також дивовижну логічність та послідовність правил розширення базових значень елементів підсистем, цю методику можна застосовувати не лише в типологічних студіях, а й у дослідженнях найрізноманітніших мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

- Кшановський О. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення висоти в українській, перській та азербайджанській мовах. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 45. 221–239.
- Кшановський О. Ч. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення ширини в українській, перській та азербайджанській мовах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць*. Дрогобич. 2022. № 17. 64–70.
- Fintel K., Matthewson L. Universals in semantics. *The Linguistic Review*. 2008. 25. P. 139–201.
- Koptjevskaja-Tamm M., Vanhove M., Koch P. Typological approaches to lexical semantics. *Linguistic Typology*. 2007. №11. P. 159–185.

Lang E., Carstensen K.U., Simmons G. *Modelling Spatial Knowledge on a Linguistic Basis. Theory–Prototype–Integration*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer–Verlag, 1991. 138 p.

Talmy L. How language structures space. Pick H., Acredolo L. (eds.). *Spatial orientation: theory, research, and application*. New York: Plenum, 1983. P. 225–282.

REFERENCES

Fintel, K., Matthewson, L. (2008). Universals in semantics. *The Linguistic Review*, 25, 139–201 [in English].

Koptjevskaja-Tamm, M., Vanhove, M., Koch, P. (2007). Typological approaches to lexical semantics. *Linguistic Typology*, 11, 159–185 [in English].

Kshanovsky, O. (2021). Typolohiia vzhyyan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia vysoty v ukrainskii, perskii ta azerbaidzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of height in Ukrainian, Persian and Azerbaijanian]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* (Issue 45), (pp. 221–239) [in Ukrainian].

Kshanovsky, O. Ch. (2022). Typolohiia vzhyyan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia shyryny v ukrainskii, perskii ta azerbaidzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of width in Ukrainian, Persian and Azerbaijanian]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 17, 2022. 64–70. DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.17.2022.10> [in Ukrainian].

Lang, E., Carstensen, K.U., Simmons, G. (1991). *Modelling Spatial Knowledge on a Linguistic Basis. Theory–Prototype–Integration*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer–Verlag [in English].

Talmy, L. (1983). How language structures space. In H. Pick, L. Acredolo (Eds.), *Spatial orientation: theory, research, and application* (pp. 225–282). New York: Plenum [in English].

УДК 811.161.2'373.45:004.773

ЛЕБЕДЕНКО Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри радіомовлення і телебачення, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна (myhajlychenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3599-3914>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.6>

Бібліографічний опис статті: Лебеденко, Н. (2023). Англізми з формантом -инг (-інг) у мові соціальної мережі «Фейсбук». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 49–57, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.6>

АНГЛІЗМИ З ФОРМАНТОМ -ИНГ (-ІНГ) У МОВІ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ «ФЕЙСБУК»

Анотація. Стаття присвячена аналізу англізмів на -инг (-інг), що широко ввійшли в сучасний український інформаційний простір. Наше зацікавлення викликали ті з них, що поширені в українськомовному сегменті соціальної мережі «Фейсбук».

У новинній стрічці особистої сторінки автора в соціальній мережі «Фейсбук» упродовж листопада 2022 року – січня 2023 року виявлено 36 англізмів на -инг (-інг): аквапілінг, банкінг, бодибілдинг, ваксинг, детейлінг, інфлюенсинг, кенселінг, коворкінг, кодінг, контурінг, копінг, копірайтинг, коучинг, краудфандинг, лізинг, ліфтинг, майнінг, мем-трекінг, мобінг, нетворкінг, пітчинг, профайлінг, рекрутинг, рерайтинг, скрапбукінг, скринінг, сторітелінг, стретчінг, таймінг, таргетинг, тімбілдинг, трейдинг, тренінг, тьюторінг, фандрейзинг, фейсбилдінг. У результаті семантичного аналізу цих одиниць виокремлено 8 груп англізмів. Найбільшу частину становлять слова, що стосуються розвитку інформаційних технологій, навчання, освіти, фінансування, залучення коштів у проєкти (23 одиниці).

Структурний аналіз англізмів із формантом -инг (-інг) засвідчив, що 12 запозичень мають складну будову, тобто в англійській мові вони утворені від двох слів (копірайтинг, сторітелінг). Усі інші (23) слова (мобінг, майнінг) прості за будовою.

Окрім структурного й семантичного аналізів, здійснено спробу фонетичного дослідження зафіксованих назв. На його основі зроблено висновок, що, попри милозвучність звуків *n i g*, у поєднанні один з одним у структурі виявлених одиниць вони не сприяють фонетичній гармонії слова.

Головною причиною збільшення англізмів на -инг (-інг) в українському мовному просторі, на думку автора, є чинність закону економії мовної енергії, оскільки не всі українські однослівні відповідники окреслюють повну семантику цих слів. Існує потреба в уніфікації правопису цих запозичень, укладенні нових словників та в пошуку українських відповідників задля збереження національної ідентичності українського тексту.

Ключові слова: англізм, формант -инг (-інг), соціальна мережа «Фейсбук».

LEBEDENKO Nataliia – Candidate of Philological Sciences (PhD), Ivan Franko National University of Lviv, Department of Broadcast and Television of the Faculty of Journalism, 49 Henerala Chupryny Str., Lviv, 79044, Ukraine (myhajlychenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3599-3914>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.6>

The cite this article: Lebedenko, N. (2023). Anhlizmy z formantom -ynh (-inh) u movi social'noji merezi "Fejsbuk" [Anglicisms with - ing formant in the Ukrainian texts in Facebook]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*

imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 49–57, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.6>

ANGLICISMS WITH -ING FORMANT IN THE UKRAINIAN TEXTS IN FACEBOOK

Summary. The goal of the research is to make analysis of Anglicisms with -инг (-ing) (English -ing) formant found during the period from November 2022 to January 2023 in the Ukrainian segment of Facebook.

The research confirms that the suffix -инг (-ing) (English -ing) in English is added to denote a process, an action. This formant is used to form new words from verbs. During the period from November 2022 to January 2023, in the news line of the author's personal Facebook account, 36 Anglicisms ending in -инг (-ing) (English -ing) were recorded, particularly аквапілінг (Eng. aquapeeling), банкінг (Eng. banking), бодибілдінг (Eng. bodybuilding), ваксинг (Eng. waxing), детейлінг (Eng. detailing), інфлюенсинг (Eng. influencing), кенселінг (Eng. cancelling), коворкінг (Eng. coworking), кодінг (Eng. coding), контурінг (Eng. contouring), копінг (Eng. copying), копірайтинг (Eng. copywriting), коучинг (Eng. coaching), краудфандінг (Eng. crowdfunding), лізинг (Eng. leasing), ліфтинг (Eng. lifting), майнінг (Eng. mining), мем-трекінг (Eng. meme-tracking), мобінг (Eng. mobbing), нетворкінг (Eng. networking), пітчинг (Eng. pitching), профайлінг (Eng. profiling), рекрутинг (Eng. recruiting), репайтинг (Eng. rewriting), скрапбукінг (Eng. scrapbooking), скринінг (Eng. storytelling), стретчинг (Eng. stretching), таймінг (Eng. timing), таргетинг (Eng. targeting), тимбілдінг (Eng. team building), трейдинг (Eng. trading), тренінг (Eng. training), тьюторінг (Eng. tutoring), фандрейзинг (Eng. fund-raising), фейсбілдінг (Eng. face-building). The semantic analysis of the units was done to distinguish 8 groups of Anglicisms. The largest group is made by the words related with information technologies, training, education, finance, project funding (23 units).

The structural analysis of Anglicisms ending in -инг (-ing) (English -ing) confirms that 12 borrowings are of complex composition, i.e. in English they are formed by two words (копірайтинг, сторітелінг) (Eng. copywriting, storytelling). The others (23) words (мобінг, майнінг) (Eng. mobbing, mining) are characterized by simple composition.

The contextual analysis proves that the words with -инг (-ing) (English -ing) ending violate the general lexeme harmony in the linguistic flow because they are mostly used in the stream of originally Ukrainian words, which are not typically characterized by the combination of **н** and **з** in the word ending.

The author of the work considers that the reason for the appearance of a growing number of Anglicisms with -инг (-ing) (English -ing) ending in the Ukrainian linguistic environment is determined by the linguistic principle of least effort because not all Ukrainian one-word equivalents represent the complete semantics of those words.

Key words: Anglicism, -инг (-ing) (English -ing) formant, Facebook.

Постановка проблеми. Сьогоднішній українськомовний простір насичений новими запозиченнями й новотворами, оскільки відображає нові суспільні процеси, явища й проблеми України та світу. Мова соціальних мереж поглинає та окреслює вподобання, смаки, традиції їхніх користувачів. У ній відчутне значне збільшення слів англomовного походження. Це спричинено багатьма чинниками. Англійська є мовою міжкультурної комунікації. В українській мові виникли умови для великої кількості нових запозичень. Причому запозиченнями

стають не лише слова, але й частини слів – морфемами.

Увагу автора дослідження привернули англізми з формантом -инг (-ing), що все частіше трапляються в мові соціальної мережі «Фейсбук». Якщо деякі з них стали вже звичними, то семантику багатьох поширених сьогодні лексем на -инг (-ing) знає не кожен. Слова-запозичення цієї словотвірної моделі потребують глибоких досліджень та внесення їхніх значень у словники.

Актуальність дослідження зумовлена потребою поповнити наявні українськомовні

лексикографічні джерела неологізмами, іншомовними словами, що функціонують у мові засобів масової інформації та соціальних мереж. Існує нагальна потреба не лише у фіксації цих лексем, але й у пошуку таких українськомовних відповідників, що повністю відображають їхню семантику. Сьогодні важливо зберегти національну ідентичність нашої мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англізми неодноразово були об'єктом наукових досліджень. В україністиці наявні праці про причини й наслідки запозичень, доцільність їхнього вживання, пошук українських відповідників, про проблеми адаптації запозичень тощо. Так, О. Стишов (2018) у своїй теоретичній розвідці ґрунтовно, на нашу думку, виокремив причини нових запозичень в українській мові. До екстралінгвальних автор зарахував такі: посилення глобалізації в умовах переходу до інформаційного суспільства; європейський шлях розвитку України, активізація співпраці зі світовим співтовариством; підвищення рівня оволодіння англійською; естетичні смаки українців; потужний вплив інтернет-телефонії; посилення діяльності іноземних фірм, релігійних організацій; значний вплив реклами з іншомовними словами; пожвавлення міграції населення як в Україні, так і світі тощо. До інтралінгвальних чинників належать: системність мови; тенденція до інтеграції елементів мови; номінативна безвихідь або внутрішньомовна потреба в називанні нової реальності і відсутність відповідного поняття в базі мови-реципієнта; принцип економії мовної енергії тощо (Стишов, 2018, с. 68).

Слушними, на наше переконання, є думки І. Фаріон (2020) про засилля немотивованих англізмів в українській мові, яке отримало назву англоварваризація. Європейський вектор розвитку України після Революції Гідності запустив процес англійзації в українській мові. І. Фаріон, аналізуючи низку запозичень, доводить, що майже всі вони мають гарні українські відповідники, тому не є доцільними. На думку З. Й. Куньч (2022), «сьогодні англomовний наступ заповнив не лише науковий стиль української мови, а й академічне красномовство, та й розмовну сферу саме через психологічну слабкість носіїв української мови та відсутність системної державної мовної політики» (с. 178).

Слова з формантом -инг (-інг) становлять помітну групу серед запозичень з англійської. Спочатку формант **-инг** сприймали лише як частину англійських слів, що закінчувалися на **-ing**. Зі збільшенням кількості запозичень та їхньою адаптацією до нових умов функціонування цей формант став вичленовуватися в українській мові як суфікс (Тур, 2019, с. 46). Етимологічно формант **-инг** (-інг) пов'язаний з протогерманським ***-inga-**, ***-unga-**, ***-ingō**, ***-ungō**, утвореним від протоіндоєвропейського ***-enkw** (Словотвір, 2023). Суфікс **-инг** в англійській мові утворює іменники від дієслівних основ (Царук, 2021, с. 110). Його наявність може вказувати на: дію, результат дії, процес, матеріал (Царук, 2021, с. 107). Доволі ґрунтовним дослідженням неологізмів на **-инг** (-інг) в українській мові є стаття І. Мариненко (2017), присвячена аналізу тематичного розмаїття та питань кодифікації слів цієї моделі (с. 53). К. Ладоня (2021), авторка кандидатської дисертації на тему неологізмів в українськомовному сегменті фейсбука, порушила проблему проникнення англізмів в українську мову (с. 114–115). Але серед прикладів аналізу виявляємо лише поодинокі слова з формантом **-инг** (-інг).

Правописним проблемам запозичень присвячена праця Ю. Молоткіної (2017). Виникають, каже авторка, суперечності під час редагування слів з англійським закінченням **-ing**, дві останні літери якого передають на письмі задньоязиковий носовий сонант **[ŋ]**, що є типовим англійським звуком. В українській мові йому відповідають сполучення двох звуків, кожен із яких відбиває диференційні ознаки англійської фонемі – носовий **[n]** і задньоязиковий **[ɹ]**. Тож задля якомога точнішої передачі звучання слова, вказує Ю. Молоткіна, маємо вживати літеру **ɹ** у словах із цим закінченням (с. 121). За чинним правописом української мови, **g** в загальних назвах потрібно передавати через **г**. Лише в давніших запозиченнях потрібно писати **ɹ** (Мазніченко, Македон, Шарабанова, 2019, с. 124).

Зазначені дослідження відображають лише частину всіх наявних наукових праць, присвячених темі запозичень в українській мові. Нез'ясованими є причини та доцільність уживання англійських похідних із формантом **-инг** (-інг) у мові соціальних мереж, зокрема в текстах мережі «Фейсбук».

Мета цього дослідження – здійснити комплексний аналіз англізмів із формантом -инг (-ing), зафіксованих в українськомовному сегменті соціальної мережі «Фейсбук» з листопада 2022 року по січень 2023-го включно. Відповідно до мети виокремлено **завдання**: 1) зафіксувати зазначені лексеми; 2) проаналізувати семантику, структуру, статистику, доцільність та причини вживання англізмів із формантом -инг (-ing); 3) з'ясувати жанрові особливості текстів, у яких вжито аналізовані слова.

Виклад основного матеріалу. За тематико-семантичним чинником серед зафіксованих лексем з формантом -инг (-ing) виокремлюємо слова, що стосуються таких сфер:

1) ІТ-програмування, комп'ютерні, інформаційні технології:

*інфлюенсинг*¹ (від англ. *influencer* – вплив) – спілкування з людьми з метою впливу на суспільну думку через соціальні мережі: *Як думаєте, чому управління змінами, інфлюенсинг та сторітелінг – дуже потрібні компетенції у 2023 році?* (27.01.2023); *кодинг* (від англ. *coding* – кодування) – процес написання коду (Словник тестувальника): *Безкоштовне навчання ІТ без кодингу* (10.01.2023); *копірайтинг* (від англ. *copywriting*, від *copy* – рукопис і *write* – писати) – написання рекламних, презентаційних чи пропагандистських текстів (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-2023): *Копірайтинг для сайтів, блогів, соціальних мереж* (14.01.2023); *мем-трекінг* (від англ. *tracking* – відстеження) – визначення розташування рухомого об'єкта за допомогою відеокамери (Словотвір, 2023): *Досліджуючи нові медіа, належить розробляти нові рамки аналізу та інструменти дослідження (як-от контент-аналіз, мем-трекінг, аналіз тональності тексту, патерни посилань, візуалізація даних...* (05.01.2023); *рерайтинг* (від англ. *to rewrite* – переписувати) – переписування тексту шляхом зміни форми тексту при збереженні його змісту (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-2023): *Хто бажає працювати віддалено? Переклад текстів, копірайтинг, рерайтинг* (29.01.2023); *скринінг* (від англ. *screening* – відбір, сортування) – перевірка на наявність певних ознак великого

числа об'єктів з метою вибору меншої групи (Словотвір, 2023): *Матусі, у кого при першому скринінгу були погані показники?* (07.12.2022); *сторітеллінг* (від англ. *Storry telling* – розповідання історій) – створення історій, що захоплюють (Словотвір, 2023): *Сторітеллінг. Історія – це не про великі вибірки, а про один об'єкт* (22.11.2022); *таймінг* (*тайминг*) (від англ. *timing* – вибір часу) – часова затримка сигналу (Словотвір, 2023); найсприятливіший момент для купівлі або продажу акцій на біржі. 2. Процес розподілу субтитрів за часом, тобто співвіднесення перекладеного тексту з репліками персонажа (Словник української мови, 2005-2023): *Таймінг: 0:00 Тези, 1:54 Наступ росії, 8:48 Про рекордні темпи мобілізації в Україні...* (7.01.2023); *таргетинг* (від англ. *target* – ціль) – рекламний механізм, що дозволяє виокремити з усієї аудиторії лише цільову (Словотвір, 2023): *Таргетинг з нуля. Курс, після якого зможеш продати що завгодно*"(02.01.2023).

2) фінансування, залучення коштів, підприємницька діяльність:

банкінг (від англ. *banking* – банківське обслуговування) – один із видів дистанційного банківського обслуговування, засобами якого доступ до рахунків та операцій за рахунками забезпечується в будь-який час та з будь-якого комп'ютера через Інтернет: *Всі соціальні мережі, пошукові платформи, банкінг контролюється штучним інтелектом* (31.01.2023); *краудфандинг* (від англ. *crowdfunding*, *crowd* – натовп, *funding* – фінансування) – колективне співробітництво людей, які добровільно об'єднують свої фінансові або інші ресурси для підтримки інших людей або організацій (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-2023): *Проектний менеджмент, як і краудфандинг, неможливо освоїти без практики* (30.01.2023); *лізинг* (англ. *leasing* – оренда, майновий найм) – підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна (Словотвір, 2023): *Скажіть, чи хтось знає адресу у м. Львові, де подають документи по програмі лізингу?* (24.01.2022); *майнінг* (від англ. *mine* – видобувати з надр) – вживають стосовно криптова-

¹ Правовис лексем подаємо так, як було в прикладі текстового повідомлення фейсбука.

лют. Означає використання обчислювальних потужностей для виробництва додаткових одиниць криптовалюти (Словотвір, 2023): *Майнінг, блокчейн, токен NFT, хеш-функція, proof-of-work та proof-of-stake* – ці поняття зовсім не лякають прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях у сфері криптовалют (14.12.2022); *пітчінг* (від англ. *pitch* – виставляти на продаж) – презентація кінопроекту задля пошуку інвесторів, які готові його оплатити (Словотвір, 2023): *Днями ми з Фонд «Професійний розвиток Харкова провели пітчінг проєктів команд...* (08.11.2022); *трейдинг* (від англ. *trade* – торгувати, торгівля) – трейдинг (біржі) полягає у покупці пакетів акцій, валюти та інших активів за однією ціною та перепродаж їх за іншою, вищою. Унаслідок різниці цін трейдер збагачується (Словотвір, 2023): *Навчимо трейдингу на безкоштовному курсі «Основи трейдингу»* (18.12.2022); *фандрейзинг* (від англ. *fundraising*, від *fund* – фонд та *raising* – підняття) – пошук ресурсів для реалізації або підтримки проєктів або організацій (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-2023): *Експертний інтенсив для початківців «Фандрейзинг. Управління благодійними фондами»* (29.12.2022; 11.12.2022).

3) освіта, навчання, робота, професійний розвиток:

коворкінг (коворкінг) (від англ. *coworking* – спільний офіс) – місце, де можна орендувати робоче місце (стіл і крісло) з набором необхідних для кожного офісного працівника речей (Словотвір, 2023): *Шукаєте крацій коворкінг у Львові з потужним генератором та швидкісним безперебійним інтернетом?* (16.01.2023); *коучинг* (від англ. *coaching* – тренерство) – інструмент особистісного й професійного розвитку, формування якого почалося в 70-х роках ХХ століття, наставництво, вчителювання (Словотвір, 2023): *Розкрийте свій внутрішній потенціал за допомогою коучингу* (24.01.2023). На нашу думку, можна вживати українське слово «наставництво»; *нетворкінг* (від англ. *net* – мережа, *work* – робота) – спілкування з метою налагодження зв'язків та напрацювання нових корисних контактів (Словотвір, 2023); встановлення ділових контактів: *Нетворкінг – що це: модне слово чи життява необхідність* (04.12.2022); *рекрутинг*

(від англ. *recruiting*, від фр. *recruit* – набирати, вербувати) – спочатку про солдатів, яких вербували в королівську армію. Підбір персоналу у штат компанії або під замовлення клієнта у випадку рекрутингового агентства (Словотвір, 2023): *Рекомендуємо безкоштовний курс з рекрутингу для українок* (30.01.2023); *тімбілдинг* (тімбілдинг) (від англ. *team building* – побудова команди) – широкий діапазон дій для створення і підвищення ефективності роботи команди, колективу (Словотвір, 2023) (03.12.2022); *тренінг* (від англ. *to train* – навчатися, тренувати) – тренування, а також спеціальний тренувальний режим (Словник української мови, 2005-23): *Тренінг професійних грантрайтерів* (30.11.2022); *тьюторінг* (від англ. *tutor* – наставник, особа, що веде індивідуальні заняття з учнями за спеціальними освітніми програми; репетитор, наставник) – метод індивідуальної турботи про підопічного, що базується на взаєминах «майстер-учень» (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-23): *Метод тьюторінгу в сучасній академічній дидактиці* (26.12.2022).

4) косметологія:

аквапілінг (від англ. *peel* – знімати шкіру, сильно шкребти) – видалення верхнього шару ороговілої шкіри: *На щастя, є перевірене ефективно рішення – комплексні процедури аквапілінг* (28.01.2023); *ваксинг* (від англ. *waxing* – депіляція воском) – воскова епіляція: *Навіщо витрачати кошти на ваксинг та бровіста* (16.01.2023); *контурінг* (англ. *contouring*, від *contour* – контур) – техніка макіяжу, що дозволяє скорегувати рельєф обличчя за рахунок нашаровування темних та світлих тональних засобів: *Контрастні та яскраві блики+зона контурінга* (29.01.2023); *ліфтинг* (англ. *lifting* – підйом) – підтягування шкіри: *Інноваційні корейські патчі з омолоджуючим ефектом! Розгладжують рельєф, надають ліфтинг-ефекту* (28.01.2023).

5) спорт:

бодибілдінг (від англ. *body* – тіло та *building* – будування) – вид спорту, основу якого становить система фізичних вправ, що використовує спортсмен для розвитку мускулатури тіла (Дзюба, Жуковський, Железняк, 2004): *Пілатес, йога чи бодибілдінг* (16.12.2022); *стретчінг* (від англ. *stretching* – розтягування) – комплекс вправ для розвитку

гнучкості тіла (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-23): *Ранковий стретчинг для дорослих* (14.12.2022); *фейсбилдинг* (від англ. *facebuilding* – будування обличчя) – фітнес для обличчя: *Фейсбилдинг. Закритий клуб від сертифікованого тренера по фейсфітнесу Світлани Реверук* (30.01.2023).

б) психологія:

копінг (від англ. *coping* – долати) – психологічна стратегія долаття стресової ситуації: *Вебінар дасть можливість теоретично більш ширше дізнатись про... стратегії поведінки (копінг) у стресовій ситуації* (24.01.2023); *профайлінг* (від англ. *profile* – профіль) – сукупність психологічних методів та методик оцінки і прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки (Словотвір, 2023): *Сучасні дослідження поведінкових індикаторів обману – Академія Профайлінгу* (16.01.2023); *скрапбукінг, скрепбукінг* (від англ. *scrapbooking*, від *scrapbook*: *scrap* – вирізка, *book* – книга) – метод збереження спогадів за допомогою створення книги-пам'яті на основі старих фотографій та інших артефактів (Словотвір, 2023): *Скрапбукінг, скрепбукінг – вид рукодільного мистецтва, що полягає у виготовленні та оформленні сімейних або особистих фотоальбомів* (16.12.2022).

7) публічна оцінка, засудження:

кенселінг (від англ. *cancel culture*, або *кенселінг*) – публічне засудження зірок за будь-який некоректний, на думку соціуму, вчинок. Це може бути як фраза зі свіжого інтерв'ю, так і ролик на YouTube п'ятирічної давнини («Прийоми проти Лому...», 2021): *Складові розвитку наукової кар'єри: ...комунікація, networking+academic counseling+career management* (21.11.2022); *мобінг* (від англ. *mob* – юрба) – цькування або емоційне насильство групою осіб з метою примусу індивіда до певних дій (Тлумачний словник іншомовних слів, 2001-23): *Мобінг у шкільному колективі: Як діяти та скільки агресор заплатить за свавілля* (13.01.2023).

8) обслуговування автотранспорту:

детейлінг (від англ. *detailing* – очищення) – усунення потертостей і подряпин на кузові автомобіля (Словотвір, 2023): *Нанокераміка на кузов Volvo. Київ. Детей-*

лінг AQUATORIA. Нанокераміка – найкращий захисний засіб нового покоління (13.01.2023).

Найбільшу частину англізмів становлять слова, пов'язані з: ІТ-програмуванням, комп'ютерними та інформаційними технологіями (9 одиниць), освітою, навчанням, розвитком особистості (7 лексем), фінансуванням, залученням коштів, підприємницькою діяльністю (7 слів), косметологією (4 англізми), психологічними методиками (3), спортом (3), публічним засудженням (2 слова) та обслуговуванням автотранспорту (1 слово). Вважаємо, що найвищу кількість запозичень на *-инг (-інг)* демонструють три перші тематичні групи пов'язані з тими галузями, що відображають сучасні суспільні потреби та інформаційний розвиток. Проаналізувавши лексичні значення цих одиниць, робимо висновок, що інколи важко дібрати до них український однослівний відповідник, який би повністю відображав значення цих слів.

За структурою зафіксовані запозичені лексеми з формантом *-инг (-інг)* поділяємо на прості та складні. Прості слова мають один корінь як в англійській мові, так і в українській: *копінг, мобінг, пітчинг* тощо. Вони становлять більшість. Дванадцять із виявлених слів є двокореневими в англійській мові: *аквапілінг, бодибілдінг, фейсбилдінг, коворкінг, копірайтінг, краудфандінг, мем-трекінг, нетворкінг, сторітелінг, скрапбукінг, тімбілдінг, фандрейзінг*. Причому одна лексема *коворкінг* утворена в англійській мові шляхом скорочення першого слова й додаванням його до цілого другого: від *collaboration* і *working* – 'спільна робота'.

Контекстуальний аналіз англізмів з формантом *-инг (-інг)* у новинній стрічці автора сторінки в мережі «Фейсбук» свідчить, що найбільше англізмів цієї моделі зафіксовано в рекламних оголошеннях – 18 одиниць. Це оголошення про курси розвитку, підвищення кваліфікації, навчання в умовах дистанційного формату, роботу, пошук робочого місця в умовах війни та відімкнення електроенергії, пропозицію роботи, пов'язаної зі створенням тексту тощо. Виявлено також поодинокі приклади англізмів у статтях, у групах та в особистих профілях користувачів.

Аналізуючи зібраний ілюстративний матеріал з англізмами на *-инг (-інг)* за фонетич-

ним критерієм, зауважуємо певну дисгармонію. Адже сполучення носового і задньоязикового звуків (що передає звучання кінцевого англійського звука) не властиве українській мові й порушує природність звучання речень українською: *Розкрийте свій внутрішній потенціал за допомогою коучингу; Всі соціальні мережі, пошукові платформи, банкінг контролюється штучним інтелектом*. Усі виявлені приклади на *-инг (-інг)* закінчуються на горловий *г* (а не задньоязиковий *г*). Словники, використані для пояснення значень цих слів, містили один або два варіанти. Сполучення звуків *нг* містять деякі слова, які вже є в українській мові: *шланг, акваланг, манго, фламінго, цинга* тощо. Але вони теж є запозиченими з англійської або через посередництво англійської з португальської та латинської мов. Аналізуючи ці два звуки української мови окремо, бачимо, що самі собою вони сприяють милозвучності відповідно до законів української. Звук *н* ще давні греки називали плинним (Kawada, 2004, 49–63). Він належить до сонорних, наявність яких у слові сприяє евфонії мовлення. Гортанний звук *г* належить до дзвінких, наявність яких у слові теж є одним із параметрів милозвучності української мови. Він може символізувати різне. Наприклад, у поєднанні зі звуком *р* може відтворювати гуркіт, гам, битву, а сам собою може мати просто звуконаслідувальний характер, бути сумирним і лагідним (Качуровський, 1984, с. 169). Однак поєднання *нг* наприкінці слів англійського походження додають незвичності тексту. Окрім того, такі англізми в зафіксованих контекстах розташовані переважно серед українських слів. Вони інколи

мають однослівні українські відповідники (*нітчинг* – самопрезентація, *коучинг* – наставництво, *тьюторинг* – наставництво, репетиторство, індивідуальні заняття), але частіше потребують додаткових пояснень (*коворкінг* – спільне робоче місце, *копінг* – методики подолання стресу тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У новинній стрічці особистої сторінки автора в соціальній мережі «Фейсбук» упродовж листопада 2022 року – січня 2023 року виявлено 36 англізмів на *-инг (-інг)*. Суфікс *-инг (-інг)* в англійській мові означає процес, дію. В українській мові ці запозичення також означають процес та опрестемену дію. У результаті семантичного аналізу цих одиниць виокремлено 8 груп англізмів. Найбільшу становлять слова, що стосуються розвитку інформаційних технологій, навчання, освіти, фінансування, залучення коштів у проєкти (23 одиниці). У результаті структурного аналізу виявлено, що 12 запозичень мають складну будову. Решта (24 слова) є простими за будовою.

Існують розбіжності в правописному оформленні цих слів. По-перше, не завжди дотримано правила дев'ятки (написання *-и* після *д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р*): *тімбілдінг, контурінг, стретчінг* тощо. По-друге, тривають дискусії щодо написання кінцевого *г* чи *г*.

Подальших досліджень потребують слова цієї словотвірної моделі, що функціонують у мові засобів масової інформації різних типів, а також у мові соціальних мереж. Зокрема, потрібно уніфікувати їхній правопис, укласти або доповнити наявні словники, подавши чіткі пояснення, визначення та ілюстрації.

ЛІТЕРАТУРА

- Дзюба І. М., Жуковський А. І., Желєзняк М. Г. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL : <https://esu.com.ua/article-35944> (дата перегляду: 15.01.2023).
- Качуровський І. Фоніка. Мюнхен, 1984. 208 с.
- Кунь З. Й. Найважливіші аспекти вивчення терміної лексики зі студентами інженерно-технічних спеціальностей. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки*, 2022. № 1 (23), с. 175–183. DOI: 10.32342/2523-4463-2022-1-23-17
- Ладоня К. Ю. Неологізми в українськомовному сегменті соціальної мережі «Facebook» : дис. ... канд. філол. наук. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 234 с.
- Мазніченко Є., Македон В., Шарабанова С. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 282 с.
- Мариненко І. Англійські запозичення з формантом *-інг/-инг* у сучасній українській мові : тематичне багатство та проблеми засвоєння. *Стиль і текст*, 2017. № 1 (17). С. 43–56.

- Молоткіна Ю. О.** Різні способи написання новітніх англіцизмів в українській мові. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2017. № 7. С. 119–123.
- Прийоми проти ЛОМу** : що таке кенселінг і як інфлюенсеру не потрапити під публічне засудження. *IT рейтинг України*. 28.03.2021. URL : <https://it-rating.ua/news-2706>.
- Словник тестувальника**. URL : <https://qalight.ua/baza-znaniy/slovník-testuvalnika/>.
- Словник української мови** (2005–2023). URL : <https://slovník.ua/index.php>
- Словотвір** (2023). Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. URL : <https://slovotvir.org.ua/>.
- Стишов О. А.** Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ ст. *Studia Philologica*. 2017. № 2. Вип. 9. С. 66–75.
- Тлумачний словник іншомовних слів**. 2001–2023. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>.
- Тур О.** Потенціал суфіксального способу творення термінів землеустрою та кадастру. *Проблеми української термінології*. 2010. № 675. С. 45–49.
- Фаріон І.** Українська мова в пастці англоварваризації : причини, наслідки, суть. *Націоналізм vs глобалізм : нові виклики. VII Бандерівські читання*. 2020. URL : <https://ussd.org.ua/2020/04/14/ukrayinska-mova-v-pasttsi-anglovarvaryzatsiyi-prychyny-naslidky-sut/>.
- Царук О.** Суфіксація як продуктивний засіб англійського термінотворення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 6. С. 106–111. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-6-15>.
- Kawada J.** Głos. Studium z etnolingwistyki porównawczej, przekł. Radosław Nowakowski. Kraków : Universitas. 2004. 267 s.

REFERENCES

- Dziuba, I. M., Zhukovs'kyj, A.I., Zheliezniak, M. H.** (2004). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. Retrieved December 15, 2023, from <https://esu.com.ua/article-35944> [in Ukrainian].
- Farion, I.** (2020). Ukrains'ka mova v pasttsi anghlovarvaryzatsii: prychyny, naslidky, sut' [The Ukrainian language is in the trap of Anglo-barbarization: causes, consequences, essence]. *Natsionalizm vs hlobalizm: novi vyklyky. VII Banderivs'ki chytannia – Nationalism vs globalism: new challenges. VII Bander readings*. Retrieved 14 December, 2023, from <https://ussd.org.ua/2020/04/14/ukrayinska-mova-v-pasttsi-anglovarvaryzatsiyi-prychyny-naslidky-sut/> [in Ukrainian].
- Kachurovs'kyj, I.** (1984). *Fonika [Phonics]*. Miunkhen [in Ukrainian].
- Kawada, J.** (2004). *Głos. Studium z etnolingwistyki porównawczej [Voice. A study in comparative ethnolinguistics]*. (Radosław Nowakowski, Trans.). Kraków: Universitas [in Polish].
- Kun'ch, Z. J.** (2022). Najvazhlyvishi aspekty vyvchennia terminnoi leksyky zi studentamy inzhenerno-tekhnichnykh spetsial'nostej [The most important aspects of studying term vocabulary with students of engineering and technical specialties]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Filologichni nauky – Alfred Nobel University. Journal of Filology* (Issue 23), (pp. 175–183). DOI: 10.32342/2523-4463-2022-1-23-17 [in Ukrainian].
- Ladonia, K. Yu.** (2021). *Neolohizmy v ukrains'komovnomu sehmenti sotsial'noi merezhi «Facebook» [Neologisms in the Ukrainian-speaking segment of social of the "Facebook" network]*. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv: Kyivs'kyj universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
- Marynenko, I.** (2017). Anhlo-movni zapozychennia z formantom -inh/-ynh u suchasnij ukrains'kij movi: tematychnе bahatstvo ta problemy zasvoiennia [English loanwords with the formant -yng/-ing in the modern Ukrainian language: thematic richness and problems of assimilation]. *Styl' i tekst – Style and text* (Issue 17), (pp. 43–56) [in Ukrainian].
- Maznichenko, Ye., Makedon, V., Sharabanova, S.** (2019). *Ukrains'kyj pravopys [Ukrainian spelling]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Molotkina, Yu. O.** (2017). Rizni sposoby napysання novitnikh anhlitsyzmiv v ukrains'kij movi [Different ways of writing the latest anglicisms in the Ukrainian language]. *Naukovyj visnyk DDPUImeni I. Franka. seriia "Filologichni nauky". Movoznavstvo – Scientific Bulletin of the I. Franko DDPUI. Series "Philological Sciences". Linguistics* (Issue 7), (pp. 119–123) [in Ukrainian].
- Pryjomy proty LOMu**: scho take kenselinh i iak influenseru ne potrapyty pid publichne zasudzhennia [Techniques against LOM: what is canceling and how to avoid public condemnation of an influencer. IT rejtynh Ukrainy]. *IT rejtynh Ukrainy – IT rating of Ukraine*. Retrieved December 15, 2023, from <https://it-rating.ua/news-2706> [in Ukrainian].

- Slovnyk testuval'nyka** [Tester's dictionary]. Retrieved December 15, 2023, from <https://qalight.ua/baza-znaniy/slovník-testuvalnika/> [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrains'koi movy** (2005–2023) [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved December 14, 2023 from <https://slovnyk.ua/index.php> [in Ukrainian].
- Slovotvir** (2023) [Word work]: Instytut movoznavstva imeni O. O. Potebni NAN Ukrainy. Retrieved December 19, 2023, from <https://slovotvir.org.ua/> [in Ukrainian].
- Styshov, O. A.** (2018). Novi inshomovni slova v ukrains'komovnykh ZMI pochatku XXI st. [New Loan-Words in Ukrainian Mass Media at the Beginning of the 21 Century]. *Studia Philologica (Filolohichni studii) – Studia Philologica (Philological studies)* (Issue 9), (pp. 66–75). [in Ukrainian].
- Tlumachnyj slovnyk inshomovnykh sliv** (2001–2023) [Interpretive dictionary of foreign words]. Retrieved December 18, 2023, from <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml> [in Ukrainian].
- Tur, O.** (2010). Potentsial sufiksial'noho sposobu tvorennia terminiv zemleustroiu ta kadastru [The potential of the suffix method of creating land management and cadastre terms]. In *Problemy ukrains'koi terminologii – Problems of Ukrainian terminology* (Issue 675), (pp. 45–49) [in Ukrainian].
- Tsaruk, O.** (2021). Sufiksatsiia iak produktyvnyj zasib anhlijs'koho terminotvorennia [Suffixing as a productive means of English term formation]. *Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences* (Issue 35), (pp. 106–111). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-6-15> [in Ukrainian].

НЕСТЕРЧУК Оксана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії та культури української мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, Луцьк, 43000, Україна (nester-oks@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2676-7966>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.7>

Бібліографічний опис статті: Нестерчук, О. (2023). Антропоніми як образний засіб мови художнього тексту (за романом В. Лиса «Стара холера»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 58–65, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.7>

АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ МОВИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (ЗА РОМАНОМ В. ЛИСА «СТАРА ХОЛЕРА»)

Анотація. У статті розкрито специфіку вживання імен та їхніх варіантів, а також творення прізвищ у романі В. Лиса «Стара холера». Виявлено, що найменування набули функційного переосмислення, допомогли виконати функцію творення художнього простору, розвитку сюжетної лінії.

Стилістичне навантаження варіантів імен увиразнює ідею твору, формує в читача ставлення до персонажів, виразніше показує життєві перипетії. Письменник свідомо добирає своїм персонажам імена, прізвища та прізвиська, вони співвідносні з діями та долями героїв. Лагідними, нестлихими формами імен автор називає героїв твору, переважно репрезентуючи побутові форми: Арсенко, Степашико, Віруньчик, Віталінка, Іруня, Іруся, Маруська, Томочка. Також зафіксовано 3 згрубілі форми чоловічих варіантів імен на -иськ-о: Адамисько, Арсенисько, Романисько та один варіант жіночого імені на -ище: Іринище.

У романі виявлено 35 варіантів офіційних імен, серед яких 19 чоловічих та 16 жіночих. Найбільше імен функціонує з нестливим забарвленням – 54. Представлені також 5 варіантів із згрубілим, навіть зневажливим відтінком – для вербалізації в основному насмішки або легкої іронії.

Аналіз чоловічих варіантів імен роману, утворених від повних і усічених основ, засвідчив перевагу двох словотвірних типів: на -к-а і -к-о. Рідше вживані форми на -ик, -ць-о, -чик та інші. Утворенні варіантів жіночих імен найактивнішими є форманти -к-а, -очк-а, -ун-я, -ус-я, -ц-я. Встановлено форманти -ищ-е, -ок, -оньк-о, -ох-а, -усь, які не беруть активної участі у творенні чоловічих варіантів імен, та три суфікси жіночих імен: -ечк-о, -сь-о, -сь, -ун-я.

Виявлено відіменне та відапелятивне творення прізвищ героїв роману, встановлено, що серед прізвищевих дериватів переважають одиниці з присвійними суфіксами -ов-а, -ов, -ин, -ин-а (Клецьова, Луцьова, Лучиков, Грицишин, Войтишина), а також -ець, -их-а (Бурець, Смадунець, Патицяха).

Ключові слова: власні імена, варіанти, прізвищеві назви, мовний стиль, художній образ.

NESTERCHUK Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Volyn National University named after Lesia Ukrainka, Voli Av., 13, Lutsk, 43000, Ukraine (nester-oks@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2676-7966>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.7>

To cite this article: Nesterchuk, O. (2023). Antroponimy yak obraznyi zasib movy khudozhnoho tekstu (za romanom V. Lysa «Stara kholera») [Anthroponym as a figurative device of the language of a fiction text (based on the novel by V. Lys «The Old Cholera»)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh*

prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 58–65, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.7> [in Ukrainian].

ANTHROPONYM AS A FIGURATIVE DEVICE OF THE LANGUAGE OF A FICTION TEXT (BASED ON THE NOVEL BY V. LYS «THE OLD CHOLERA»)

Summary. *The article attempts to reveal the specifics of the use of names and variants of characters, as well as the creation of surnames in V. Lys's novel "The Old Cholera". It was found that the names acquired a functional reinterpretation, helped to fulfill the function of creating an artistic space, developing the storyline.*

The stylistic load of the name variants emphasizes the idea of the work, shapes the reader's attitude to the characters, and shows the vicissitudes of life more clearly. The writer consciously chooses names, surnames, and nicknames for his characters; they are correlated with the actions and fates of the characters. The author names the heroes of the work with gentle, caressing forms of names, mainly representing everyday forms. 3 crude forms of male variants of names with -isk-o were recorded: Adamysko, Arsenysko, Romanysko and one variant of a female name with -ishke: Irynishche.

35 variants of official names in the novel were identified, including 19 male and 16 female. The largest number of names function with a caressing color – 54. However, 5 variants with a coarse, even dismissive tone were found to verbalize mostly mockery or slight irony.

The analysis of male variants of the names of the novel, formed from full and truncated bases, proved the superiority of two word-forming types: na -k-a and -k-o. Less commonly used forms in -ik, -tso, -chik and others. The most active in creating variants of female names are the following forms -k-a, -ochk-a, -un-ya, -us-ya, ts-ya are used to create female names. Non-productive word-formation types with five suffixes in male versions of names (-ysh-e, -ok, -onk-o, -oh-a, -us) and three suffixes in female ones (-echk-o, -syo, -s, -un-ya).

The article reveals the nominative and vocative formation of the surnames of the novel's characters, and establishes that the surname derivatives are dominated by units with possessive suffixes -ov-a, -ov, -yn, -yn-a (Kletsova, Lutsova, Luchykov, Hrytsyshyn, Voytyshyna), as well as -ets, -ikh-a (Burets, Smalunets, Patychyha).

Key words: *proper names, variants, surnames, language style, artistic image.*

Актуальність проблеми. Ономасти досліджують антропонімію не тільки в діахронії чи синхронії, а й оцінюють її у художньому тексті, наголошуючи, що лінгвостилістика допомагає письменникові в розкритті теми та ідеї твору, у виробленні індивідуального мовного стилю. Письменник свідомо добирає своїм персонажам імена, прізвища та прізвиська, співвідносить їх із діями та долями героїв, домагаючись і в такий спосіб вирішення творчих завдань і шліфування власної стилістичної майстерності, пор.: «Добір антропонімів для митця – це прояв його літературної індивідуальності та художньої майстерності на фоні реальної суспільно-історичної дійсності» (Шестишалова, 2006, с. 4).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 70–80 роках ХХ ст. літературна ономастика виділилась в окрему галузь ономастичних студій. Оніми у творчості різних українських письменників ХІХ – ХХ

століть докладно проаналізував Л. Белей (1995). Стаття Л. Масенко присвячена власним назвам у творах Григорія Квітки-Основ'яненка (1986). Дослідження власних імен, ужитих у творах Василя Стефаника, висвітлено у праці Л. Вокалюк (1990). Аналіз антропонімів в оповіданнях Григора Тютюнника здійснила С. Бирик (1996), а Ю. Карпенко схарактеризував літературні оніми Ліни Костенко (2014). О. Чижмар розкрив онімний простір творів закарпатських письменників (2005); І. Левчук предметом свого наукового дослідження обрала частотність та особливості вживання антропонімів у романі В. Лиса «Століття Якова» (2013); у наших розвідках простежено особливості словотворення власних особових імен у творах В. Лиса «Століття Якова», «Соло для Соломії» (2018), «Діва Млинища» (2017) та зіставлено їх із сучасними волинсько-польськими варіантами.

Твір В. Лиса «Стара холера» (2018) ще не був об'єктом окремого розгляду. Він багатий на ономастичну лексику, де ядро роману становлять семантично й емоційно забарвлені антропоніми.

Мета розвідки – дослідити літературно-художні антропоніми роману «Стара холера» В. Лиса (2018), здійснити докладний їх словотвірний аналіз.

У зв'язку з визначеною метою поставлено такі **завдання**: 1) простежити ставлення автора до персонажів; 2) проаналізувати словотвірні типи, використані у творі В. Лиса для найменування персонажів, та виявити їхні відповідники в іменнику мешканців населених пунктів Волинського Полісся й інших регіонів України; 3) проаналізувати творення прізвищ героїв роману.

У дослідженні використано описовий метод та його основний прийом – систематизацію мовного матеріалу в синхронії і діячності, також стилістичний аналіз. Кількісні дані використано для підрахунку словотвірних суфіксів у зафіксованих варіантах імен.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвідці «Моя любов в імені твоїм» (2022) ми дослідили портрети персонажів роману «Стара холера» Адама та Єви. У творі зображено життя ще однієї закоханої пари – Лізи і Степана. Їхнє мовлення автор увиразнює, серед іншого, варіантами особових імен. Так, створюючи образ Степана, письменник в уста героїні вкладає лексеми, якими підкреслює його спокійний характер, виважені рішення у непростих ситуаціях: *«Вона подзвонила до ... Степашка-Степанка – ах, милий мій, ах, любчику, я знаю, як ти без мене сумуєш...»*;

«– Тебе хтось образив, Лізо? – спитав пронизливий і всевідаючий Степанко (віднині геть Степашку, сказала собі Ліза)» (Лис, 2018, с. 152);

«Степан-Степанко приїхав аж через дві години (Лис, 2018, с. 108);

«Ліза визначила для себе: Степашко – так...» (Лис, 2018, с. 72);

«Ліза подумала, що остаточна розмова зі Степашком буде нелегкою, вона не зможе подивитися в його безсовісно наївні очиська» (Лис, 2018, с. 212);

«Цей хтось звався Степан-Степашко» (Лис, 2018, с. 216);

«Із цими словами він став звичним Степаном, Степашком. Ні, вона його так більше не називатиме. Якщо вже ніжно, то Степанком. Хай і Степурчиком» (Лис, 2018, с. 230).

Для характеристики онуки Єви – Лізи – В. Лис вживає неофіційні антропоніми, зважаючи на традиції часу. Степан, звертаючись до коханої, вживав лексему, яка римується з варіантом імені, наприклад:

«Чому Ліза велика підлиза: – І тут же. – Наша Ліза зовсім не підлиза». (Лис, 2018, с. 72).

«Не такого, звичайно, багатого, як у тебе, Лізулинько, але якщо не бреше...» (Лис, 2018, с. 221).

Окрім Степана, симпатизує дівчині також Максим, син багатого київського бізнесмена. Прагнучи завоювати прихильність дівчини, у своїх звертаннях до неї уживає винятково пестливу форму її імені:

«Він заговорив про те, що вірить: все прикре у вас, Лізонько, вже позаду»; (Лис, 2018, с. 167).

«Вибачте, що турбую, Лізонько, – його голос був зняковілим...» (Лис, 2018, с. 185).

«Доброго дня, Лізонько. Я тільки хочу спитати, як ви там» (Лис, 2018, с. 213).

«Ти чудова, Лізонько... Найчудовіша! До зустрічі! Я тебе цілую» (Лис, 2018, с. 217).

Словотвір варіантів власних особових імен у художньому творі – стилістичний засіб, за допомогою якого письменник формує у читача ставлення до героїв твору: позитивне – зменшено-пестливими формами, негативне – зневажливо-згрубілими, при цьому перший відтінок значення репрезентують також побутові варіанти імен, уживані жителями Волинського Полісся.

У романі виявлено 35 літературних офіційних імен: Арсен, Артем, Віктор, Денис, Дмитро, Максим, Микола, Олег, Омелян, Павло, Петро, Пилип, Платон, Прокіп, Роман, Степан, Тарас, Федот, Юрій; жіночих – Альбіна, Віра, Ганна, Єва, Єлизавета, Катерина, Лариса, Леся, Марина, Мокрина, Олена, Павлина, Світлана, Софія, Тамара, Ярина та їхніх варіантів, 26 з яких становлять варіанти чоловічих імен: Адамчик, Адасько, Арсенко, Арсенисько, Вітя, Вітька, Вовка, Володька, Грицько, Костик, Макс, Марко, Миколка, Митрик, Олежко, Осипко, Павлусь,

Петрусь, Сашуня, Семенко, Степанко, Степанурчик, Степашечка, Степашка, Тиміш, Юрчик і 33 – жіночих: *Альбіночка, Валерка, Варка, Віка, Віруньчик, Віталінка, Вітка, Ганка, Ганця, Євка, Іра, Ірка, Іруня, Іруся, Катька, Леська, Ліза, Лізка, Лізок, Лізонька, Лізочка, Лізуля, Люба, Людка, Маринка, Маруся, Маруська, Мокринка, Настя, Ольга, Павлиночка, Томочка, Тоня*.

Найбільше імен функціонує із пестливим забарвленням – 54. Однак виявлено 5 варіантів із згрубілим, навіть зневажливим відтінком для вербалізації в основному насмішки або легкої іронії.

Аналіз чоловічих варіантів імен роману, утворених від повних і усечених основ, засвідчив перевагу двох словотвірних типів: на *-к-а* і *-к-о*. Рідше вживані форми на *-ик*, *-цьо*, *-чик* та інші (через тире подані паралелі варіантів імен, вживані жителями не тільки Волинського Полісся, а й інших регіонів України):

-ечк-о: *Степашечко*;

-ик: *Арсеник, Митрик, Федотик* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 53) та в інших регіонах України (Трійняк, 2005, с. 44, 107, 379);

-иськ-о: *Адамисько, Арсенисько, Романисько* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 9, 152) та в інших регіонах (Трійняк, 2005, с. 23, 44);

-к-а: *Васька, Вітька, Володька, Вовка, Володька-Вовка, Миколка* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 27, 31, 37, 85) та в інших регіонах (Трійняк, 2005, с. 60, 67, 74, 230);

-к-о: *Адамко, Адасько, Грицько, Семенко, Степанко, Степашко, Тимко* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 9–10, 45, 162, 171, 177) та в інших регіонах (Трійняк, 2005, с. 23, 95, 331, 348, 361);

-ун-я: *Сашуня* – вживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 109; Трійняк, 2005, с. 262);

-усь: *Павлусь, Петрусь-Петро* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 132, 141, 91) та в інших регіонах (Трійняк, 2005, с. 279, 293);

-сь: *Адась* – уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 10; Трійняк, 2005, с. 23);

-сьо: *Адасьо* – уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 10; Трійняк, 2005, с. 23);

-цьо: *Прокопцьо, Романцьо* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 151, 153) та інших регіонах України (Трійняк, 2005, с. 305, 315);

-чик: *Адамчик, Юрчик* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 9, 187) та в інших регіонах (Трійняк, 2005, с. 23, 409).

Із формантів, використовуваних для творення жіночих варіантів імен, найчастіше вживаний *-к-а*, інші менш продуктивні:

-ка: *Ганка, Ганька, Євка, Катеринка, Катька, Лізка, Маринка, Маруська, Мокринка, Мотрунка, Ольга, Павлінка, Софійка, Тамарка, Тонька* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 213, 219, 224, 236, 257, 258, 269, 316, 331, 346, 350, 201) та в інших регіонах України (Трійняк, 2005, с. 39, 82, 118, 130, 169, 211, 213, 241, 242, 269, 278, 334, 344, 354);

-ищ-е: *Іринище* – варіант уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 233; Трійняк, 2005, с. 156);

-ок: *Лізок* – варіант уживаний на території Донецької області (Трійняк, 2005, с. 130);

-оньк-о: *Лізонько* – варіант уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 224; Трійняк, 2005, с. 130);

-ох-а: *Мартоха* – варіант уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 262; Трійняк, 2005, с. 217);

-очк-а: *Євочка, Лізочка, Павлиночка, Томочка* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник варіантів, 2009, с. 220, 224, 262, 331, 350) та в інших регіонах України (Трійняк, 2005, с. 118, 130, 278; 354);

-ун-я: *Іруня, Катюня* – варіанти вживані на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 232; 19, с. 156, 169);

-ус-я: *Гануся, Катруся* – варіанти вживані на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 213, 236; Трійняк, 2005, с. 82, 169);

-усь: *Ірусь* – варіант уживаний на всій території України (Словник варіантів, 2009, с. 232; Трійняк, 2005, с. 156);

-ц-я: *Ганця, Євця, Славця* – варіанти вживані на Волинському Поліссі (Словник

варіантів, 2009, с. 215, 220, 268) та в інших регіонах України (Трійняк, 2005, с. 82, 118).

Окрім власних імен персонажів, для характеристики героїв використовувано також прізвища, серед яких переважають відіменні.

При розгляді цього типу онімів спираємося на класифікацію Ю. К. Редька (1968). Мовознавець виокремлює чотири лексико-граматичні групи прізвищ, утворених: 1) від імен; 2) від назв місця проживання; 3) від назв осіб за постійним заняттям або соціальною належністю; 4) від найменувань фізичної чи психічної властивостей їх першоприходців. При цьому дослідник зазначає: «Прізвища, утворені від імен, становлять серед українських та інших слов'янських (і не тільки слов'янських) прізвищ дуже помітну і кількісно значну групу. Основою для творення українських відіменних прізвищ стало понад двісті власних імен. Щоправда, не всі вони однаковою мірою були продуктивними для творення прізвищ» (с. 35).

У романі зафіксовані прізвища, утворені від імен за допомогою таких суфіксів:

-ах-а: *Соломаха* має згрубіле або фамільярне значення і утворене від жіночого імені Соломія (Трійняк, 2005, с. 342).

-ин, -ин-а: *Грицишин, Войтишина* < *Войтех* (Трійняк, 2005, с. 73). Такі утворення із присвійними суфіксами виникли для позначення назви сина від імені батька або матері.

Із присвійним суфіксом **-ов-а, -ов** утворені прізвища, що мають в основі різні за структурою та походженням імена: *Луцьова, Лучиков* < *Лука* (Трійняк, 2005, с. 198). Також із цим формантом зафіксовані прізвища *Дрикальова, Клецьова, Кульова*, утворені, можливо, від родових назв. Прізвища на *-ов/ -ев, -ів* вживають для ідентифікації нижчих та середніх верств українського населення (Худаш, 1977, с. 112), їх фіксують актови книги XIV-XV ст. (Гумецька, 1958 с. 23).

Матронімічне прізвище на **-их-а** – *Патичиха* – походить від назви матері по чоловікові. Такі назви надавали тоді, коли був невідомий батько або давно помер чи зник, весь тягар утримання й виховання сім'ї несла мати.

Прізвищеві назви на **-ськ-ий, -зьк-ий, -цьк-ий**, на думку Ю. Редька, утворені не від імені безпосередньо, а від назви населеного пункту, яка, своєю чергою, похідна від імені. Проте такі шляхетські прізвища утворюва-

лися і від імен. Саме так зберігалася пам'ять про основоположника роду (1966, с. 19–20).

Нами виявлена модель відіменного походження *Андрієвська* < *Андрій*. Прізвище *Вітвицька* утворене, очевидно, від назви населеного пункту Вітвицьк Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

Виявлено одне прізвище, утворене шляхом усичення імені: *Лесь* < *Олесь*, *Олександр* (Трійняк, 2005, с. 261).

Найбільше виявлено прізвищ відапелятивного походження.

Іменникова модель на **-ець**, використувана на позначення осіб – надавачів різноманітних послуг: *Смалунець* < *смаль* 'людина, що займається смалінням свиней'. *Бурець* < 'бурці (мнж.), бурець (одн.)', від застарілого слова 'баки' (Словник української, т. 1, 1970, с. 258); *бурило* 'сувора людина, злюка' (Чучка, 2005, с. 99). Формант привносить зменшено-пестливий відтінок та формує прізвища демінутивного типу.

Походження прізвища *Пиркаль* із формантом **-аль** складно встановити. У «Словнику західнополіських говірок» виявляємо дієслова *пírкати, пírскати, пírхати* 'утворювати звуки' (2016, с. 399). Ю. Редько відзначає, що з «чотирьох десятків прізвищ на -аль тільки деякі мали значення: *Мазгаль, Майгаль, Моргаль, Пацкаль, Храпаль*, утворені від дієслів «мазгати», «мигати», «моргати», «пацкати», «храпати». Частіше вони виражали наявність певної ознаки і утворювалися від іменника: *Горбаль, Зубаль, Ногаль, Носаль, Рогаль* або від прикметника: *Довгаль*. У ряді випадків передсуфіксальна частина неясна: *Дербаль, Пігаль*» (1966, с. 110).

Виявлено й такі відапелятивні прізвища з іменниковою та дієслівною основами: *Без* 'бузок' (Словник української, т. 1, 1970, с. 119), *Вітрогон* 'пристосування для створення сильної течії повітря' (Словник української, т. 1, 1970, с. 688); *Ліщиця*, очевидно, від *ліщина* 'кущ родини березових з їстівними плодами – горіхами' (Словник української, т. 4, 1970, с. 534); *Рикун* < *рикати* 'видавати рик (про тварин); говорити що-небудь грубо й уривчасто' (Словник української, т. 8, 1977, с. 534).

Прізвище *Качула* похідне, очевидно, від назви свійського чи дикого птаха (качка)

або рослини (качан) (Словник української, т. 4, 1973, с. 123, 124), утворене із додаванням форманта **-ул-а**, що привносить зневажливий відтінок у значення.

Чітко неможливо встановити походження таких прізвищевих назв:

Клок < клоччя 'грубе волокно, що одержують як відхід під час обробки льону або конопель' (Словник української, т. 4, 1973, с. 189); 'жмут, клапот' (Етимологічний словник, т. 2, с. 464).

Корогода < корогід, коровод 'хоровод, хороводний танок' (Етимологічний словник, т. 3, с. 36).

Лохасько < від дієслів лохати 'жадати, прагнути' (Етимологічний словник, т. 3, с. 294); 'лоскотати' (Етимологічний словник, т. 3, с. 295); 'глитати, ковтати, схлипувати' (Етимологічний словник, т. 3, с. 295).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виявлені у творі антропоніми яскраво демонструють майстерність В. Лиса. Вони та їхні варіанти допомагають авторові у створенні художніх образів персонажів. Антропонім не лише позначає та відображає задум автора, а й формує сприйняття образу, мотивує ставлення до нього читача. Пестливі,

емоційно насичені форми звертань у виразах персонажів, репрезентовані у лагідній формі, надають виразну емоційну оцінку образам головних героїв.

Аналіз структурних особливостей антропонімів цих груп засвідчив утворення чоловічих та жіночих варіантів імен за допомогою загальноукраїнських формантів **-к-о**, **-к-а**, **-иськ-о**, **-ун-я**, **-ус-я**, **-усь**, **-ц-я**, **-чик**, що надають їм пестливого чи згрубілого забарвлення.

Встановлено непродуктивні словотвірні типи варіантів чоловічих імен (з формантами **-иц-е**, **-ок**, **-оньк-о**, **-ох-а**, **-усь**) та жіночих (**-ечк-о**, **-сьо**, **-сь**, **-ун-я**).

Виявлено 23 прізвища з різними формантами відапелятивного та відіменного творення. Серед них найбільше похідних із посесивними формантами **-ин**, **-ин-а**, **-ов-а**, **-ов**, також відапелятивних найменувань (11) із суфіксами **-аль**, **-ець**, **-ськ-о**, **-ул-а**. Встановлено, що в основу найменувань покладено календарні імена засновників роду, наявні також утворення від загальних назв.

Вважаємо за доцільне у подальших розвідках проаналізувати творення літературних антропонімів у романах В. Лиса.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. А – Я, вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк : Волин. обласна друкарня, 2016. 647 с.
- Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії 19–20 століття. Ужгород, 1995. 120 с.
- Бибик С. П. Якби не був таким, не був би я Яким: (антропоніми в оповіданнях Григора Тютюнника). *Культура слова*. Вип. 48–49, 1996. С. 72–78.
- Вокалюк Л. Ю. Лексико-семантична організація власних імен у творах Василя Стефаника. *Шоста республіканська ономастична конференція* : тези доп. і повідомл. Одеса, 1990. Ч. 1. С. 106–107.
- Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.: монографія. Київ, 1958. 298 с.
- Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982–2012.
- Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія. Одеса : Астропринт, 2014. 216 с.
- Левчук І. Антропонімія роману Володимира Лиса «Століття Якова». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 22 (271). С. 69–74.
- Лис В. Стара холера : роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 272 с.
- Масенко Л. Т. Власні назви у творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. *Мовознавство*. 1986. № 6. С. 43–48.
- Нестерчук О. «Моя любов в імені твоїм» (зменшено-пестливі варіанти особових імен героїв В. Лиса «Стара холера»). *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки*: матеріали Всеукр. наук. конф. Тернопіль: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2022. С. 54–57.
- Нестерчук О. Словотвір варіантів імен роману В. Лиса «Діва Млинища». *Наукові записки Тернопільського національного університету*. Серія: Мовознавство / відп. ред. Т. П. Вільчинська. Тернопіль : Тернопільський. нац. педагог. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 220–223.

- Нестерчук О.** Словотвір загоренського іменника (за романом В. Лиса «Століття Якова та «Соло для Соломії»). *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / гол. ред. С. К. Богдан. Луцьк, 2018. Вип. 5. С. 136–141.
- Редько Ю. К.** Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 214 с.
- Редько Ю. К.** Довідник українських прізвищ. Київ: Радянська школа, 1968. 253 с.
- Словник варіантів власних імен північно-західної України.** А–Я. / упоряд. Г. Л. Аркушин. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 370 с.
- Словник української мови:** в 11 томах. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- Трійняк І. І.** Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 508 с.
- Худаш М.Л.** З історії української антропонімії : монографія. Київ: Наукова думка, 1977. 236 с.
- Чижмар О. М.** Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії XIX – XX століть : монографія. Мукачево : Карпатська вежа, 2018. 180 с.
- Чучка П. П.** Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник : понад 11500 прізвищ. Львів : Світ, 2005. 704 с.
- Шестипалова Л. Д.** Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Г. Дрозда) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2006. 22 с.

REFERENCES

- Arkushyn, H.** (Ed.). (2009). *Slovnnyk variantiv vlasnykh imen pivnichno-zakhidnoi Ukrainy. A – Ya* [Dictionary of variants of proper names of northwestern Ukraine. A – Ya]. Lutsk: Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
- Arkushyn, H.** (2016). *Slovnnyk zakhidnopolyskykh hovirok. A – Ya* [Dictionary of Western Polish idioms. A – Ya]. Lutsk : Volyn. oblasna drukarnia [in Ukrainian].
- Belei, L. O.** (1995). *Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponomii 19-20 stolittia* [Functional and stylistic possibilities of Ukrainian literary and artistic anthroponymy of the 19th and 20th centuries]. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K.** (Ed.). (1970–1980). *Slovnnyk ukraïns'koyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bybyk, S. P.** (1996). Jakby ne buv takym, ne byv by ja Jakym: (antroponomiy v opovidaniiah Grygora Tutanyka) [If it had not been so, I would not be like: (anthroponomies in the stories of Grigor Tyutyunik)]. *Kultura slova – Culture of the word* (Issue 48–49), (pp. 72–78) [in Ukrainian].
- Chuchka, P.** (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnnyk* [The names of Transcarpathian Ukrainians: a historical and etymological dictionary]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Chyzhmar, O. M.** (2018). *Zahalonatsionalne ta rehionalne v zakarpatoukraïnskii literaturno-khudozhnii antroponomii XIX–XX stolit* [Pan-national and regional in Transcarpathian Ukrainian literary and artistic anthroponymy of the XIX–XX centuries]. Mukachevo: Karpatska vezha [in Ukrainian].
- Humetska, L. L.** (1958). Narys slovotvorchoi systemy ukrainskoi aktovoi movy XIV–XV st. [An essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the XIV–XV centuries]. Kyiv [in Ukrainian].
- Karpenko, U. O.** (2014). *Literaturna onomastuka Liny Kostenko* [Literary Onomastics by Lina Kostenko]. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
- Khudash, M. L.** (1977). *Z istorii ukrainskoi antroponomii: monohrafiia* [From the history of Ukrainian anthroponymy: [monograph]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Levchuk, I.** (2013). Antroponomia romanu Volodymyra Lysa «Stolitta Yakova» [Anthroponym of Volodymyr Lis's novel «Century of Jacob»]. *Naukovyy visnyk Shidnoievropeiskogo natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Movoznavstvo – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Philological sciences. Linguistics*, 22 (271), (pp. 67–74) [in Ukrainian].
- Lys, V.** (2018). *Stara kholera* [Old cholera]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» [in Ukrainian].
- Masenko, L. T.** (1986). Vlasni nazvy tvorah G. F. Kvitky-Osnovjanenka [Own names in the works of G. F. Kvitka-Osnovyanenko]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, (pp. 43–48) [in Ukrainian].
- Melnychuk, O. M.** (Ed.). (1982–2012). *Etymolohichnyi slovnnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–7; Vol. 7). Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Nesterchuk, O.** (2017). Slovtvir variantiv imen romanu V. Lysa «Diva Mlynishcha» [Word formation of variants of the names of V. Liss novel “Diva Mlynishcha”]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Movoznavstvo – Scientific Notes of Ternopil National University. Series: Linguistics* (Issue 1 (27), (pp. 220–223). Ternopil: Ternopilskiy. nats. pedahoh. un-t im. Volodymyra Hnatiuka [in Ukrainian].

- Nesterchuk, O.** (2017). Slovtvir zahorienskoho imennyká (za romanom V. Lysa «Stolittia Yakova» ta «Solo dlia Solomii») [Word work of the Zagorenia noun (based on the novel by V. Lys «The Century of Yakov» and «Solo for Solomia»)]. *Linhvostylistychni studii : nauk. zhurn. – Linguistic and stylistic studies: a scientific journal* (Issue 5), (pp. 136–141). Luts'k [in Ukrainian].
- Nesterchuk, O.** (2022). «Moia liubov v imeni tvoim» (zmensheno-pestlyvi varianty osobovykh imen heroiv V. Lysa «Stara kholiera») [«My love is in your name» (reduced and caressing variants of the personal names of the characters of V. Lis «Old Cholera»)]. *Ukrainska filolohiia v konteksti rozvytku yevropeiskoi naukovoï dumky: materialy Vseukr. nauk. konf. – Ukrainian philology in the context of the development of European scientific thought: materials of the All-Ukrainian scientific conference* (pp. 54–57). Ternopil [in Ukrainian].
- Redko, Yu. K.** (1966). *Suchasni ukrainski pryzvyscha. [Modern Ukrainian surnames]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Redko, Yu. K.** (1968). *Dovidnyk ukrainskykh pryzvysch [Directory of Ukrainian surnames]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Triiniak, I. I.** (2005). *Slovyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Vokaluk, L. U.** (1990). Leksyko-semantychna organizatsiia vlasnysh imen u tvorah Vasylia Stefanuka [The lexico-semantic organization of own names in the works of Vasyl Stefanyk]. *Shosta respublikanska onomastuchna konferentsiia – Sixth Republican Onomastic Conference* (Issue 1), (pp. 106–107). Odesa [in Ukrainian].
- Shestypalova, L. D.** (2006). *Spetsyfika antroponimiv u khymernii prozi (na materialy tvorchosti V.H. Drozda) [The specificity of anthroponyms in whimsical prose (based on the work of V.G. Drozd)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa [in Ukrainian].

ПАВЛОВА Алла – кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри фольклористики ННІ філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна (Lypen.pavlova@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6214-8738>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.8>

Бібліографічний опис статті: Павлова, А. (2023). Імператив як форма ціннісного моделювання буття в необрядовому ліро-епічному фольклорі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 66–72, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.8>

ІМПЕРАТИВ ЯК ФОРМА ЦІННІСНОГО МОДЕЛЮВАННЯ БУТТЯ В НЕОБРЯДОВОМУ ЛІРО-ЕПІЧНОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Анотація. У статті досліджено моральні імперативи традиційних ліро-епічних творів, особливості їхньої репрезентації, діалектику сенсів. Зауважено, що традиційна ліро-епічна поезія, увібравши в себе тисячолітній духовно-практичний досвід народу, багатогранно репрезентує світобачення українського етносу, аксіологічний вимір дилеми людина – соціокультурний простір, концепти етичного та естетичного ідеалів, етноконфесійні та комунікативні принципи.

Ліро-епічний фольклор із його семіотичною та концептуальною системами постає вагомим структурним компонентом усієї художньої культури етносу. Фольклорні твори відображають різні аспекти людського життя: трудовий, соціальний, психологічний, ідеологічний, а також еволюцію етичних параметрів, чуттєвого пізнання дійсності.

Важливим рівнем антропологічної моделі ліро-епічного фольклору є імперативний. Аналіз фольклорних текстів уможливорює окреслення системи магістральних імперативів, яка постає важливим компонентом структурування антропологічної моделі усної традиційної необрядової поезії. Серед важливих моральних аксіом передусім вирізняється як настанова до всіх і кожного: цінуй життя як найбільший і беззаперечний дарунок.

Одним із магістральних є імператив справедливості, окреслюваний за прагматикою в плані моделювання буття. Балади з мотивами нещасливого подружнього життя, вирішенням антиномій містять заклик долучитися до структурування іншої, справедливої людської реальності. На прикладі проаналізованих фольклорних текстів можна встановити, що поняття «свобода», «справедливість», «щастя» корелюють у процесі структурування системи цінностей, об'єктивованих в особистісному та суспільному аспектах. Сформоване аксіологічне коло скеровує вчинки людини у відповідному векторі, утверджує зміст моральних імперативів, переданих від людини до людини, від нинішніх до майбутніх спільнот.

Ключові слова: ліро-епічний фольклор, антропологічна модель, імператив, аксіологічне коло, історична пісня, співанка-хроніка, балада.

PAVLOVA Alla – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Folklore of the National Institute of Philology, Taras Shevchenko Kyiv National University, 60 Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine (Lypen.pavlova@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6214-8738>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.8>

To cite this article: Pavlova, A. (2023). Imperativy yak forma tsinnisnoho modeliuvannia buttia v neobriadovomu liro-epichnoho folklori [The imperative as a form of value modeling of being in non-ritual lyro-epic folklore]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho*

pedagogichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobyt'sk State Pedagogical University. Series «Philology», 53, 66–72, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.8> [in Ukrainian].

THE IMPERATIVE AS A FORM OF VALUE MODELING OF BEING IN NON-RITUAL LYRO-EPIC FOLKLORE

Summary. *The article examines the moral imperatives of traditional lyric-epic works, the peculiarities of the presentation of imperatives, the dialectics of meanings. The author emphasizes that traditional lyrical-epic poetry, having absorbed thousands of years of spiritual and practical experience of the people, multifacetedly presented the worldview of the Ukrainian ethnic group, the axiological dimension of the dilemma between man and socio-cultural space, concepts of ethical and aesthetic ideals, ethno-confessional and communicative imperatives.*

Lyro-epic folklore with the entire semiotic and conceptual system appears as a significant structural component of the entire artistic culture of the ethnic group. Folklore works reflected various factors of human life: labor, social, psychological, ideological, as well as the evolution of ethical parameters, sensory perception of reality.

One of the important levels of the anthropological model of lyric-epic folklore is the existential-imperative level. The analysis of folklore texts makes it possible to outline the system of main imperatives, which becomes an important component of the structuring of the anthropological model of oral traditional non-ritual poetry. Among the important imperatives, it stands out first of all as an instruction to everyone: value life as the greatest and indisputable gift.

One of the important imperatives of lyric-epic folklore is the imperative of justice, which is pragmatically outlined in terms of modeling existence. In ballads with motifs of unhappy married life, through the display of antinomies, it is suggested to participate in the structuring of another, just human reality. On the example of the analyzed folklore texts, it can be found that the concepts of "freedom", "justice", "happiness" are correlated in the process of structuring the system of values, which are objectified in personal and social aspects. The formed axiological circle directs human actions in the appropriate vector, distinguishing the content of moral imperatives that are transmitted from person to person, from present to future communities.

Key words: *lyric-epic folklore, anthropological model, imperative, axiological circle, historical song, song-chronicle, ballad.*

Постановка проблеми. На прикладі фольклорного твору можна виявити, що основу екзистенційної свідомості становлять цінності морально-етичного характеру. Модус осмислення морального закону не постає лише на рівні іманентного, він значно глибший, торкається таємниць трансцендентного. Моральні імперативи виокремлюють як основу диференціації добра й зла, як підставу моделювання справжніх гармонійних взаємин. Завдяки цінностям та моральним імперативам розпізнаємо сенсотвірний характер самого життя, його духовний вимір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морально-етичні проблеми української етнокультури досліджували В. Давидюк, М. Дмитренко, В. Сокіл, Л. Копаниця, Л. Мушкетик, О. Наумовська, І. Коваль-Фучило, Л. Халюк, Н. Мельник, А. Козлов, О. Гінда, О. Чікало, О. Тиховська та інші фольклористи.

Актуальною для нашого дослідження є публікація Л. Снігирьової «Ліро-епічний герой українських народних історичних пісень XV – поч. XVIII ст.», у якій виокремлено низку моральних принципів етносу, зокрема гуманізм і патріотизм. Авторка детально аналізує особливості репрезентації історичних образів у художньому контексті ліро-епічної пісні, зокрема Дмитра Вишневецького, Петра Сагайдачного, Петра Дорошенка, Богдана Хмельницького.

Учена акцентує на запропонованій анонімним автором моральній оцінці козака Байди, який, попри емпіричні спокуси, залишається вірним своїм життєвим принципам, та виокремлює низку чеснот ліро-епічного героя: «відданість православної християнській вірі, стійкість до фізичних мук, незламність перед ворогами і жагу боротьби навіть перед смертю» (Снігирьова, 2012, с. 279). З огляду

на проєкцію нашого дослідження – вивчення антропологічної моделі необрядового ліро-епосу – цікавим є також аналіз образу гетьмана Богдана Хмельницького як активного, відданого справі лідера, хороброго ватажка, який утверджує імперативність особистим прикладом (Снігирьова, 2012, с. 280).

Морально-етична проблематика власноруч низці фольклористичних праць О. Кузьменко, зокрема статті «Фольклорний портрет героя-січовика Карпатської України: трагічна екзистенція та концептуальні форми її вираження» (2017). Дослідження концептів «радість», «сум», «життя», «смерть», «серце» безпосередньо пов'язане з осмисленням важливих категорій моральної свідомості, а також моральних норм, які визначають систему вчинків особистості в різноманітних ситуаціях приватного чи суспільного життя.

Простежуючи специфіку зображення імперативності в драматичному образі героя-стрільця, О. Кузьменко зосереджує увагу на заклик-мотиві «не сумуй», інваріантами якого постають форми «не тужи», «не журись»: «згаданий мотив у різних піснях монологічної композиції спрямований одночасно і до уявного слухача, і до побратимів-січовиків («брати», «милі браття», «хлопці»), які, незважаючи на поразку, повинні гартувати дух і знову готуватися до повстання» (Кузьменко, 2017, с. 176). Образ серця вчена розкриває через онтологічні сенси «усвідомленої відваги», «віри в свободу», «любові до рідного краю» (Кузьменко, 2017, с. 179).

Мета статті – дослідити морально-етичні імперативи, представлені в текстах українських необрядових ліро-епічних творів, зокрема дум, балад, історичних пісень, співанок-хронік тощо. **Завдання** – проаналізувати роль імперативів у процесі структурування антропологічної моделі усної необрядової ліро-епічної поезії, особливості реалізації її магістральних функцій.

Виклад матеріалу. Досліджуючи усну необрядову поезію з акумульованим у ній поліаспектним трансфером взаємодії важливих понять «мораль» та «моральність», варто з'ясувати сутність та особливості системи моральних імперативів, їхню роль у процесах структурування буття. Традиційна ліро-епічна поезія, увібравши в себе тисячолітній духов-

но-практичний досвід народу, багатогранно представила світобачення українського етносу, аксіологічний вимір взаємодії людини та соціокультурного простору, концепти етичного й естетичного ідеалів, етноконфесійні й комунікативні імперативи.

Ліро-епічний фольклор із його семіотичною й концептуальною системами постає вагомим структурним компонентом усієї художньої культури етносу. Фольклорні твори відобразили різноманітні аспекти людського життя: трудовий, соціальний, психологічний, ідеологічний, а також еволюцію етичних параметрів і чуттєвого пізнання дійсності.

Одним із важливих рівнів антропологічної моделі ліро-епічного фольклору є імперативний. У німецьких лексикографічних джерелах подано таке тлумачення поняття «імператив»: «латинський термін (*modus imperātīvus* 'наказова форма' (дієслова), від латинського *imperāre* (*imperātum*) 'наказувати'; актуальний для римських граматиків; німецькомовними граматиками частково прийнятий ще в XV ст., повністю – у XVII ст.; латинське закінчення втратив близько 1750 року. («Німецька лексика з 1600 до сьогодні») (*Der deutsche Wortschatz*). Відомий німецький філософ М. Вернер акцентує увагу на етико-філософському аспекті тлумачення терміна «імператив». Отже, імперативом можна вважати загальновизнану етико-філософську й соціокультурну ідеологему, що вирізняється певною стереотипністю та символізмом. В іманентному плані – це наказ, повеління, директива. Водночас важливу роль відіграє духовна структура людини, яка скеровує вчинки в тому чи тому напрямі (Werner, 2020).

Важливими характеристиками імперативу є: наявність ініціатора, автора, виконавця та дистриб'ютора; зв'язок із соціальною формацією, трансформаційними процесами в житті суспільства, конфесійними, політичними, культурними ідеологемами; відповідні форми вираження (правило, повеління, наказ); підпорядкування стандартній структурі; проєктування на адресата (індивід, група індивідів, прошарок суспільства, певна спільнота, людство загалом); інформування адресата про наявні імперативи; основа моделей поведінки, категоричних рішень (Werner, 2020; Glassie, 1983).

Прагматика імперативу також об'єктивована соціальною сутністю особистості. До її базових функцій уналежнюють:

- моделювання буття, спрямованість на розвиток соціуму;
- збереження та примноження традицій попередніх поколінь щодо впорядкованості та гармонійності життя спільноти;
- накази стосовно реалізації людиною морально-етичних постулатів (Werner, 2020; Sari, 2021; Mafazah, 2021).

Водночас мораль як цілісна система норм, принципів, правил, ідеалів, установок, взаємних зобов'язань та відповідальності, спрямована на гармонізацію соціуму, синтез особистих і суспільних інтересів та інтенцій, постійно актуалізує кореляцію реального й ідеального, організовує та скеровує інтелектуальну діяльність, сприяє розвитку духовного потенціалу.

Завдяки акумульованим у фольклорній свідомості уявленням про мораль як важливу регуляторну систему відбувається трансфер засвоєних імперативів через художню інтерпретацію людини, її цінностей та постулатів (Reckwitz, 2001).

Реалізація моральних імперативів релевантна поняттю морального обов'язку, який із статусу магістрального атрибуту сутності людини набуває статусу категорії як етичного, так і філософського характеру. Аналіз творів ліро-епічного фольклору, представлених в них морально-етично ситуацій та вчинків, засвідчених у процесах їхнього вирішення, уможливорює перехід до теоретичного обґрунтування абстрактної структури моралі. Пошук загальної теорії, яка декларує сутність і специфіку морального обов'язку, відбувався в різні періоди розвитку гуманітаристики й триває досі. Серед пріоритетних наукових концепцій раціоналістичного характеру – контрактуалізм як теорія суспільного договору, утилітарна етика та вчення видатного представника німецької класичної філософії І. Канта. Представники етики Нового часу у своїх наукових рефлексіях пріоритетним вважали питання про стан суспільного життя без соціальних постулатів і моральних імперативів (Ashford Elizabeth, 2018).

Аналіз фольклорних текстів уможливорює окреслення системи магістральних

імперативів, яка постає важливим компонентом структурування антропологічної моделі усної традиційної необрядової поезії. Передусім настанова до всіх і кожного: цінуй життя як найбільший і беззаперечний дарунок. З онтологічного погляду, «нічого не існує без основи» (Heidegger, 1957, с. 207), а пошуки основи привели до необхідності відкриття чогось такого, що немає підстав. Таким особливим «чимось», на думку М. Гайдеггера, і є буття, оскільки воно дає підставу, тому що саме є підставою і дозволяє всьому сущому бути саме таким. Таким чином, уважає філософ, «буття й підстава – тотожні» (Heidegger, 1957, с. 207). Наукова рефлексія обертається навколо низки важливих запитань. Пошук сутності поняття «буття» передбачає відповідь на запитання «Що?», а пошук сутності поняття «основа» передбачає відповідь на запитання «Чому? З якої причини?». І саме відповідь на запитання «Чому?» розкриває особливості загальних закономірностей, часових, просторових, сутнісних характеристик усього, що відбувається в бутті, яке ми осмислюємо. Отже, «тому» містить вказівку на сутність підстави...сутність буття» (Heidegger, 1957, с. 209).

Одним із важливих імперативів ліро-епічного фольклору є імператив справедливості, за прагматикою окреслюваний у плані моделювання буття. У баладах із мотивами нещасливого подружжя, показом антиномій міститься заклик долучитися до структурування іншої, справедливої реальності. У ліро-епічних піснях «Як оддала мене мати заміж молоді», «Ой на горі дуб, дуб, на долині сосна», «Ой мав мене мій батечко єдну єдиничку», «Ой піду я в поле» тощо йдеться про нещасливе одруження молодої дівчини, про життя, знівечене і через батьківське рішення, і через сваволю чоловіка, а також про крах сподівань.

Наприклад, у баладі «Ой мав мене мій батечко єдну єдиничку» йдеться про одруження єдиної доньки з «гірким п'яничкою», про її життя «за високими горами», образу на таке батьківське віно, як «ярії бджоли». Образ «ярих бджіл» за семіотичним наповненням близький до образу драматичного буття, через який утверджується імператив у формі заклику до родини сусідів, односельців,

усього соціуму не бути байдужими, чинити відповідно до принципів добра, справедливості й любові. У творі актуалізовано концепт «лиха доля», контекстуальний відповідник якого – лихий чоловік, однак його онтологічний і гносеологічний зміст значно глибший за модусом осмислення. Наративний характер балади уможливорює розкриття на різних рівнях побудови аксіологічної моделі моральної оцінки вчинку, зокрема пияцтва, розбишацтва та вбивства чоловіком – «лихою долею» – молодій дружини. Чим сильніший психологічний компонент, тим виразніший імператив справедливості:

– Ой чим же ти, моя дочко, йому не вгодила,

Що вже твоя чорна кривця землю сполонила?

– Угоджала, моя мамко, – не могла вгодити, –

Буде йому, моя мамко, сам Господь платити! (Балади, 1987, с. 152).

Як бачимо, імператив справедливості має чітку проєкцію на адресата – особистість, родину, соціум. Особистісна проблема – нещасливе життя з чоловіком-п'яницею – постає як проблема соціальна. У баладних творах про нещасливе кохання проблема сенсу життя розкривається доволі своєрідно. Через осмислення героїнею – учасницею виняткової події – своєї суб'єктності, життєвих можливостей розкрито не лише когнітивний аспект проблеми сенсотворення, але й передано прагнення людини долучитися до важливих життєвих структур, духовної цілісності. Тут і бажання самоствердження, і осмислення інтенсивності багатогранної взаємодії з самим життям та його магістральними атрибутами.

Імператив справедливості може поставати в ліро-епічних текстах у різних формах та інтерпретаціях. Наприклад, у традиційній співанці-хроніці про ватажка опришків Олексу Довбуша підтвердженням важливості імперативу є кількаразові інтерпретації заклик до повернення справедливості в соціальних взаєминах, а також поетична гіперболізація автора цієї настанови:

Обскочила його ровта, почала стріляти,
Довбуш кулі все збирає, зачав си сміяти.

«Ой уражі, – каже, – ляхи, годі вам гуляти,

Всі маєтки зрабовані треба вам віддати
А у кого ви маєтки ці позабирали» (Співанки, 1972, с. 88).

У художній макросфері фольклорного твору наявна низка деталей, які вказують на визнання, підтримку цього імперативу усім соціумом, про який ідеться в пісенному творі: «Усі верхи за Довбуша «Очінаш» говорять...» (Співанки, 1972, с. 88).

На прикладі комунікативного аспекту можна розмірковувати про складну проблему ціннісної підстави. Підстава, з погляду філософії, і є самими змістом, обґрунтуванням і, зрештою, самим буттям, а ціннісна підстава постає тим важливим елементом, що покликаний стати номеном буття-сенсу в часо-просторовому континуумі зі спрямуванням на щось важливе, визначальне.

Імперативність обстоювання справедливості вмотивована в стрілецьких та повстанських піснях на тему боротьби українського народу за свободу і незалежність Батьківщини. Автор твору «Про Вільшинський» використав традиційні елементи, характерні для зачинів ліро-епічних хронікальних пісень, що також привертає увагу до фольклорної події та виокремлених імперативів:

А кувала зозулиця,

Сива, сивесенька.

Про Вільшинський іскладена

Співанка сумненька (Кумлик, 2015, с. 126).

Ефективно розроблений також комунікативний прийом діалогізму, що активізує увагу слухачів та сприяє відновленню в пам'яті важливої соціально-історичної події:

Наші хлопці починали

Кривавенький данець.

А хто єго розпочинав?

Райовий Полтавець (Кумлик, 2015, с. 126).

Проаналізовані фольклорні тексти допомагають з'ясувати, що поняття «свобода», «справедливість», «щастя» корелюють у системі цінностей, об'єктивованих в особистісному та суспільному аспектах. Сформоване аксіологічне коло скеровує вчинки людини у відповідному напрямі, увиразнюючи зміст моральних імперативів, переданих від людини до людини, від нинішніх до прийдешніх спільнот. Водночас імперативність справедливості в повстанських піснях складна й багатоаспек-

тна. Над основі реінтерпретації визвольної боротьби з її художньою деталізацією («орлів карпатських» – «всього десять хлопців», «большевиків – «понад штири сотні», «куля груди проломила», «за Полтавця убитого», «сотня Підгірського», «та ще й Гамалія», «большевиків обкружили») утверджується імператив справедливості (свободи, правди) (Кумлик, 2015, с. 126).

Отже, імперативність особистості доречно осмислювати з урахуванням її особливостей як істоти соціальної. Усе індивідуальне життя людини безпосередньо пов'язане з життям суспільства, трансформаційними процесами, які в ньому відбуваються, а моральні імперативи спроектовані на вирішення проблемної ситуації, прийняття нових і відповідальних рішень, пов'язаних із оновленням соціуму, запереченням деструктивних параметрів буття, які унеможливають здійснення очікуваного. Поряд із імперативом справедливості окреслено важливу етико-філософську категорію – сенс життя людини. У фольклорній свідомості проблема сенсу актуалізована через поєднання особистих прагнень із поступом усієї спільноти, тобто сенсом людської історії, яка на кожному етапі ставить певні завдання.

У низці ліро-епічних творів імперативність передана не наказовою формою, а через антитезу: на основі показу суцього у фольклорній свідомості об'єктивовано сутність належного. На прикладі пісень про важкі повоєнні роки, примусове виселення із західноукраїнських земель у далекі північні регіони Радянського Союзу також можна простежити осмислення імперативності в аспекті буття – основа. Імператив «цінуй життя» розгортається на фоні драматичного буття українських переселенців. Високий рівень емотивності описуваних подій передано через широку деталізацію у ліро-епічному творі «Про висилку»: «багато у дорозі / людей повмирали»; «старенькі були слабкі, / а діти голодні»; «по дорозі у Хаба-

ровськ / нам їду ни дали»; «бо зачели из вагонів / мертвих викидати»; «в бараки загнали»; «у три зміни на роботу / людей вигонили, / а морози – 30–40 / так кости ломили» (Кумлик, 2015, с. 55).

Дев'ять років тамки жили

Без паспортів люде.

Кожний думав, що вже дома

Ніколи ни буде (Кумлик, 2015, с. 55).

Над кожною деталлю цієї фольклорної події усе з більшою силою звучить імператив «цінуй життя», який своєрідним чином об'єктивує перспективу правди, істини, добра і як світоглядної тріади, і як соціокультурної моделі.

Висновки. Екзистенційна свідомість наратора – безпосереднього очевидця або учасника описуваних подій – у фольклорному творі представляє світ як об'єктивно важливу структуру, складну й суперечливу. Очевидно, що особистість, яка первинно не абсолютизована, бо не може розвиватися лише на підставі власної глибинної сутності, набуває сенсотворення через вирізнення деструктивного та конструктивного моментів суб'єкт-суб'єктної взаємодії та взаємодії з соціумом. Показ антиномій буття виокремлює світ цінностей, імперативів, які відіграють практичну та гносеологічну роль у людській життєдіяльності. У ліро-епічній пісні розкрито сутність морального імперативу через художню репрезентацію живого соціального досвіду, живих взаємин, психологічних факторів.

З метою комплексного вивчення антропологічної моделі ліро-епічного фольклору варто проаналізувати на матеріалі творів різних жанрів моральні імперативи добра, свободи, вірності, відповідальності. Доцільним видається дослідження не лише етико-філософського і психологічного компонентів усної необрядової поезії, а й ролі риторичних імперативів у реалізації функцій фольклорного твору, зокрема гносеологічної, людинотворчої, виховної, естетичної.

ЛІТЕРАТУРА

- Балади / упор. і прим. О. І. Дея та А. Ю. Ясенчук. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1987. 319 с.
- Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2021. Т. 2. 592 с.
- Кузьменко О. М.** Фольклорний портрет героя-січовика Карпатської України : трагічна екзистенція та концептуальні форми її вираження. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. 2017. Випуск 8. С. 174–180.

- Кумлик Р. П.** Гуцульські співанки / упоряд. В. Нагірняк; ред. Л. Звенигородська. Чернівці : Друк Арт, 2015. 215 с.
- Снігірьова Л.** Ліро-епічний герой українських народних історичних пісень XV – початку XVIII ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 2012. № 2. С. 277–285.
- Співанки-хроніки. Новини / упоряд. : О.І. Дей (тексти), С.Й. Грица (мелодії). Київ : Наукова думка, 1972. 560 с.
- Ashford E. & Tim M.** Contractualism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / Edward N. Zalta (ed.). (Summer 2018 Edition). URL : <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/contractualism/>.
- Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute. URL: https://www-dwds-de.translate.goog/wb/Imperativ?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
- Glassie H.** The Moral Lore of Folklore. *Folklore Forum*. 1983. 16(2). P. 123–151.
- Heidegger M.** Der Satz vom Grund. G. Neske, 1957. 211 p.
- Mafazah L.** Moral values of the main character in malay folklore «the history of batu bara». *Retain (Research on English Language Teaching in Indonesia) (e-Journal)*. 2021. Vol. 09. № 02. P. 232–240.
- Reckwitz A.** Die Ethik des Guten und die Soziologie. *Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Köln 2000*. Band A. Opladen 2001. S. 204–224.
- Sari F.** Intrinsic study and moral values in the folklore of karo deleng pertektekken. *L'Geneus : The Journal Language Generations of Intellectual Society*. 2021. Vol. 10. № 3. P. 75–80.

REFERENCES

- Ashford, E. & Tim, M.** (2018). Contractualism. In Edward N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/contractualism/> [in English].
- Dei, O. I., Hrytsa, S. I.** (Ord.), (1972). Spivanky-khroniky. Novyny [Chronicle singers. News]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dei, O. I., Yasenchuk, A. Yu.** (Arrang. and not). (1987). Balady [The Ballads]. Kyiv : Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro» [in Ukrainian].
- Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute [The German vocabulary from 1600 to today]. Retrieved from: https://www-dwds-de.translate.goog/wb/Imperativ?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
- Glassie, H.** (1957). The Moral Lore of Folklore. *Folklore Forum*, 16(2), 123–151 [in English].
- Heidegger, M.** (1957). *Der Satz vom Grund [The sentence of the reason]*. G. Neske [in German].
- Kumlyk, R.** (2015). *Hutsulski spivanky [The Hutsul songs]*. V. Nahirniak (Comp.), L. Zvenyhorodska (Ed.). Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O.** (2017). Folklorny portret heroia-sichovyka Karpatskoi Ukrainy: trahichna ekzystentsiia ta kontseptualni formy yii vyrazhennia [The folklore portrait of the Sichov hero of Carpathian Ukraine: tragic existence and conceptual forms of its expression]. *Visnyk Zakarpatskoi akademii mystetstv – Bulletin of the Transcarpathian Academy of Arts* (Issue 8), (pp. 174–180) [in Ukrainian].
- Mafazah, L.** (2021). Moral values of the main character in malay folklore «the history of batu bara». *Retain (Research on English Language Teaching in Indonesia) (e-Journal)*, 2 (Vol. 09), (pp. 232–240) [in English].
- Snihyrova, L.** (2012). Liro-epichnyi heroi ukrainskykh narodnykh istorychnykh pisen XV – pochatku XVIII st. [The lyro-epic hero of Ukrainian folk historical songs of the 15 th. – early 18 th. c.]. *Narodoznachchi zoshyty – Ethnological notebooks*, 2, 277–285. Lviv [in Ukrainian].
- Sokol, V.** (Rec. and arrang.) (2021). *Boikivski narodni pisni [The Boykiv folk songs]* (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].
- Sari, F.** (2021). Intrinsic study and moral values in the folklore of karo deleng pertektekken. *L'Geneus : The Journal Language Generations of Intellectual Society*, 3 (Vol. 10), (pp. 75–80) [in English].
- Reckwitz, A.** (2001). Die Ethik des Guten und die Soziologie [The ethics of the good and sociology]. *Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Köln – Congress of the German Society for Sociology in Cologne 2000* (Vol. A), (pp. 204–224). Opladen [in German].
- Werner, M. H.** (2020). *Einführung in die Ethik [Einführung in die Ethik]*. Heidelberg, Germany: J.B. Metzler / Springer Nature [in German].

УДК 81'373.236: 81'373.21

ПРАДІД Юрій – доктор філологічних наук, професор, Львів, Україна (ypradid1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.9>

Бібліографічний опис статті: Прадід, Ю. (2023). Типологія творення найменувань жителів держав-членів ООН від їхніх назв. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 73–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.9>

ТИПОЛОГІЯ ТВОРЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЖИТЕЛІВ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ООН ВІД ЇХНІХ НАЗВ

Анотація. Пропонована стаття присвячена вивченню типології творення найменувань жителів держав-членів ООН від їхніх назв. Наголошено, що таке комплексне дослідження в українському мовознавстві здійснено вперше.

Зазначено, що найчастіше для творення найменувань жителів держав світу від їхніх назв використовують суфіксальний спосіб. Звернено увагу на те, що слід розрізняти морфемний і словотворчий суфікси. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова, словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка слугує для творення нових слів. Словотворчий суфікс може бути презентований одним, двома, а то й трьома морфемними суфіксами: **Непал – непал-ець, Куб-а – куб-инець (куб-ин-ець), Ізраїль – ізраїль-тянин (ізраїль-т-ян-ин)** та ін.

Доведено, що найпоширенішими словотворчим суфіксом для творення найменувань осіб чоловічої статі є суфікс **-ець(-ець)**, приєднаний до основи назви держави: **Аргентин-а – аргентин-ець, Бруней – бруней(й+е=є)-ець, Ємен – ємен-ець** та ін., найменувань осіб жіночої статі та осіб у множині – відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**, приєднані до усіченої основи найменувань чоловічої статі: **гаян(ець) – гаян-к-а, гаян-ц-і, камерун(ець) – камерун-к-а, камерун-ц-і, парагва(й+е=є)-ець – парагвай-к-а, парагвай-ц-і** тощо.

Іноді для творення найменувань осіб чоловічої статі до основи назви держави додають словотворчі суфікси **-анець**: **Нікарагу-а – нікарагу-анець та -анин: Марокк-о – марокк-анець** або ж до усіченої основи назви держави – словотворчий суфікс **-ин**: **Болгар(ія) – болгар-ин, Груз(ія) – груз-ин** та ін., а найменувань осіб жіночої статі супроводжується додаванням до основи чоловічої статі словотворчих суфіксів **-анк-**: **грек – гре(ц/ч)-анк-а; -кен-**: **нім-ець – нім-кен-я, -енк-**: **француз – францу(з/ж)-енк-а** та ін.

Окремі найменування осіб чоловічої статі утворено від усіченої основи назви держави безсуфіксальним способом: **Гре(ц/ч) – гре(ц/ч), Монгол(ія) – монгол, Ефіоп(ія) – ефіоп** та ін., а найменування осіб у множині – від основи найменування осіб чоловічої статі та закінчення **-и**: **монгол – монгол-и, румун – румун-и, серб – серб-и** та ін.

Особлива увага приділяється складним і дискусійним проблемам творення найменувань жителів держав від їхніх назв, правопису деяких складних і складених назв.

Ключові слова: держава, назва, складні та складені назви, найменування, суфіксальний спосіб, морфемний суфікс, словотворчий суфікс, усічена та нароцена основа.

PRADID Yuri – Doctor of Philological Sciences, Professor, Lviv, Ukraine (ypradid1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.9>

To cite this article: Pradid, Yu. (2023). Typologhiia tvorennia naimenuvan zhyteliv derzhav derzhavchleniv OON vid yikhnikh nazv [Typology of creation the names of the residents of the states of the UN

from their names]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 73–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.9> [in Ukrainian].

TYPOLOGY OF CREATION THE NAMES OF THE RESIDENTS OF THE STATES OF THE UN FROM THEIR NAMES

Summary. *The proposed article is devoted to the typology of creating names of residents of UN member states from their names. It is noted that such a comprehensive study in Ukrainian linguistics is carried out for the first time. The suffix method is most often used to create the names of residents of the countries of the world. Attention is drawn to the fact that morphemic and word-forming suffixes should be distinguished. A morpheme suffix is the minimal significant part of a word, a word-forming suffix is a significant part of a word that serves to create new words. A word-forming suffix can be represented by one or two morpheme suffixes: Nepal – nepal-ets, Kub-a – kub-ynets (kub-yn-ets), Izrail – izrail-tianyn (izrail-t-yan-yn) etc.*

It is proved that the most common derivational suffix for creating names of males is the suffix -ets(-yets), which is added to the base of the name of the state: Arhentya – arhentya-ets, Brunei – brunei(i+e=ie)-yets, Yemen – yemen-ets etc., names of persons of the female gender and persons in the plural – respectively, the word-forming suffix -k- and the ending -a and the word-forming suffix -ts- and the ending -i, which are added to the truncated stem of the names of the male gender: haian(ets) – haian-k-a, haian-ts-i, kamerun(ets) – kamerun-k-a, kamerun-ts-i, parahvai(i+e=ie)-yets – parahvai-k-a, parahvai-ts-i, etc.

Sometimes, to create the names of males, other word-building suffixes are added to the basis of the name of the state: Nkarahu-a – nkarahu-anets, Marokk-o – marokk-anets, or to the abbreviated name of the state - a word-forming suffix -yn: Bolhar(ia) – bolhar-yn, Hruz(ia) – hruz-yn, etc.

When creating the names of female persons, other word-building suffixes are also added to the male stem: -ank-: hrek – hre(ts/ch)-ank-a; -ken-: nim-ets – nim-ken-ya, -enk-: frantsuz – frantsu(z/h)-enk-a, etc.

A small part of names of persons of the male gender and persons in the plural form is formed without a suffix: Hrets(ia) – hre(ts/k), Monhol(ia) – monhol, Efiop(ia) – efiop, etc., etc. To form the names of persons in the plural, the base of the names of persons of the male gender and the ending are used -y: monhol – monhol-y, rumun – rumun-y, serb – serb-y, etc.

Special attention is paid to the complex and debatable problems of creating the names of the inhabitants of states from their names, the spelling of some complex and compound names.

Key words: *state, name, complex and compound names, naming, suffixal method, morpheme suffix, word-formative suffix, truncated base.*

Постановка проблеми. Предмет дослідження у пропонованій розвідці – найменування жителів держав-членів ООН від їх назв, об'єкт дослідження – типологія творення найменувань жителів цих держав від їх назв. Насамперед слід зазначити, що проблема творення найменувань жителів держав-членів ООН від їх назв, як, власне, і країн світу взагалі, комплексно не вивчалася в українській мовознавчій науці, хоч має важливе значення не лише для лінгвістів, але й для журналістів, особливо спортивних, географів, політологів, працівників кадрових служб.

Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки послуговували праці вітчизняних мовознавців, у яких досліджувано проблеми

українського словотвору загалом та найменування жителів держав світу зокрема. Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми словотвору здавна привертати увагу українських мовознавців (див., наприклад, праці С. Й. Смаль-Стоцького, В. І. Сімовича, Я.-Б. А. Рудницького та ін. учених). Основоположником же вчення про словотвір як самостійну лінгвістичну дисципліну в Україні став І. І. Ковалик (Ковалик, 1958; 1961; 1979). Заслугою вченого є те, що він, відзначаючи однобічність вивчення

словотвору, розробив основні напрямки розвитку дериватології, обґрунтував її принципові положення, звернувши особливу увагу на суперечливі моменти.

Праці І. І. Ковалика згодом стали основою для створення колективом учених, знайомих в Україні фахівців у галузі словотвору, монографії «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979), що побачила світ у видавництві «Наукова думка». Фактично ця монографія стала ґрунтовним доповненням до п'ятитомного видання курсу «Сучасної української літературної мови».

Заслужують на увагу праці О. К. Безпояко, П. І. Білоусенка, В. О. Горпинича, Я. В. Закревської, Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, М. Ю. Федурко та ін. учених, у яких досліджено різноманітні аспекти словотвору, а також словники Г. М. Віняр, Ж. В. Колоїз, А. М. Нелюби, Л. М. Полюги, З. С. Сікорської, І. Т. Яценка та деякі ін.

І насамкінець треба віддати належне О. А. Дікуновій, укладачеві бібліографічного покажчика «Словотвір української мови», який налічує 195 найменувань праць, опублікованих протягом 1976–2011 рр., і який, безперечно, є надзвичайно цінним довідковим виданням для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів філологічних факультетів (Словотвір української мови, 2012).

Мета пропонованої статті – дослідити способи творення найменувань жителів держав-членів ООН від їхніх назв.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) узагальнити доробок українських мовознавців у царині дослідження проблем словотвору; 2) описати способи творення найменувань жителів держав-членів ООН від їхніх назв; 3) вирізнити суфікси, за допомогою яких утворено найменування жителів держав-членів ООН від їхніх назв.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід визначитися з поняттями **країна** та **держжава** і термінами, що їх позначають. Так, Вікіпедія подає таке визначення поняття **країна**: *Країна – це територія з визначеними кордонами й населенням, що являє собою єдине ціле з погляду історії, культури, нації та в політико-географічному відношенні*

*може бути незалежною або залежною (Країна-1). Приблизно таке ж тлумачення терміна **країна** подає «Словник української мови»: **Країна**. Територія, що становить єдність із погляду історії, природних умов, населення тощо (Країна-2).*

Що ж до поняття **держжава**, то у Вікіпедії наведено таке його визначення: *Держжава – це політична форма організації правління, що характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером, реалізацією своїх повноважень на певній території через систему спеціально створених органів та організацій, за допомогою яких здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління суспільством та керівництво загальносуспільними правами (Держжава-1). «Словник української мови» тлумачить значення терміна **держжава** так: **Держжава**. Апарат політичної влади в суспільстві (Держжава-2).*

Як бачимо, поняття **країна** та **держжава** не є тотожними за змістом, хоч терміни, що їх позначають, є синонімічними.

Сьогодні у світі налічується 252 країни, але є лише 195 держав, серед яких 193 – члени ООН, а 2 країни мають особливий статус – спостерігача при ООН (Ватикан і Палестина) (Список країн світу).

Треба зазначити також, що число країн у світі через різні політичні події постійно змінюється. Точні дані отримати практично неможливо через спірний або неоднозначний статус нових утворень. У світі також існують десятки територій, які помилково називають країнами, хоча насправді це залежні території і ними керують інші країни. Прикладом може бути Пуерто-Ріко – залежна від США територія.

Перед тим як перейти безпосередньо до розгляду творення найменувань жителів держав світу, конче потрібно визначитися з термінологією. Треба розрізняти, на наш погляд, суфікс як морфему і як словотворчий засіб. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова; словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка слугує для творення нових слів. Словотворчий суфікс в одному випадку може дорівнювати морфемному суфіксу, в іншому – поєднувати дві, а то й три мінімальні значущі частини слова¹. Наприклад:

¹ Про морфемний і словотворчий суфікси див. дет. : (Український словотвір).

Аргентин-а – аргентин-ець; *Куб-а* – куб-инець (куб-ин-ець); *Ізраїль* – ізраїль-тянин (ізраїль-т-ян-ин) та ін.

Спочатку про найменування жителів чоловічої статі. Найпоширенішим є тип, коли до основи назви держави додається словотворчий суфікс **-ець(-ець)**: *Алжир* – алжир-ець, *Бенін* – бенін-ець, *В'єтнам* – в'єтнам-ець і т. ін.; *Ангол-а* – ангол-ець, *Венесуел-а* – венесуел-ець, *Ган-а* – ган-ець тощо; *Мальдів-и* – мальдів-ець, *Філіппін-и* – філіппін-ець; *Бруней* – бруне(й+е=є)-ець, *Парагвай* – парагва(й+е=є)-ець, *Уругвай* – уругва(й+е=є)-ець, *Болів(ія)* – боліві(й+е=є)-ець, *Італ(ія)* – італі(й+е=є)-ець, *Латв(ія)* – латв+і(й+е=є)-ець та ін.

Іноді для найменування жителів чоловічої статі до усіченої основи назви держави так само додається словотворчий суфікс **-ець**: *Албан(ія)*² – албан-ець, *Дан(ія)*³ – дан-ець, *Естон(ія)* – естон-ець.

Кілька найменувань утворені від усіченої основи назви держави з додаванням інших словотворчих суфіксів: *Болгар(ія)* – болгар-ин, *Груз(ія)* – груз-ин, *Поль(и)-а* – пол-як та ін.

Сімнадцять найменувань осіб чоловічої статі теж утворені від усіченої основи назви держави, але безсуфіксальним способом: *Грець(ія)* – грець(к), *Ефіоп(ія)* – ефіоп, *Хорват(ія)* – хорват тощо.

Окремо слід сказати про найменування осіб чоловічої статі, що утворені від складних і складених назв держав.

При творенні найменувань осіб чоловічої статі від питомо складних назв до основи назви держави додається також словотворчий суфікс **-ець**: *Нідер-ланд-и*⁴ – нідерланд-ець,

Таї-ланд – таїланд-ець, *Тай-вань* – тайван-ець тощо.

Так само утворюється й найменування особи чоловічої статі жителів *Афганістану*, але для цього використовується хіба що основа першої частини назви держави, до якої додається той самий словотворчий суфікс **-ець**: *Афган(-і-стан)* – афган-ець.

Основа першої частини назви держави використана й для творення найменувань осіб чоловічої статі жителів *Киргизстану*, *Таджикистану*, *Фінляндії*: *Киргиз(-стан)* – киргиз, *Таджик(-и-стан)* – таджик, *Фін(-ляндія)* – фін та ін.

При творенні найменувань осіб чоловічої статі від назв держав, виражених складеними назвами, постають складні слова теж із словотворчим суфіксом **-ець(-ець)**: *Східн-ий Тимор* – східн-о-тимор-ець, *Центр-альн-о-африк-ан-ськ-а Республік-а* – центральн-о-африкан-ець та ін.; *Південн-а Коре(я+а)* – південн-о-коре(й+е=є)-ець, *Північн-а Коре(я+а)* – північн-о-коре(й+е=є)-ець, іноді з усіченою основою другого компонента: *Нов-а Зеланд(ія)* – нов-о-зеланд-ець, *Північн-а Македон(ія)* – північн-о-македон-ець.

Про творення найменувань жителів держав світу жіночої статі.

Найчастіше використовується словотворчий суфікс **-к-**, який додається до усіченої основи найменування осіб чоловічої статі разом із закінченням **-а**: *гондурас(ець)* – гондурас-к-а, *еквадор(ець)* – еквадор-к-а, *камерун(ець)* – камерун-к-а тощо; *ботсван(ець)* – ботсван-к-а, *панам(ець)* – панам-к-а, *україн(ець)* – україн-к-а тощо; *австралій(ець)* – австралій-к-а, *малайзій(ець)* – малайзій-к-а, *нігерій(ець)* – нігерій-к-а тощо; *камбоджій(ець)* – камбоджій-к-а, *мальтій(ець)* – мальтій-к-а, *руандій(ець)* – руандій-к-а тощо; *мароккан(ець)* – мароккан-к-а, *нікарагуан(ець)* – нікарагуан-к-а, *перуан(ець)* – перуан-к-а тощо.

Так само творяться й найменування осіб жіночої статі від складних і складених назв держав: *нідерланд(ець)* – нідерланд-к-а, *пакистан(ець)* – пакистан-к-а, *чорногор(ець)* – чорногор-к-а; *новозеланд(ець)* – новозеланд-к-а, *південносудан(ець)* – південносудан-к-а, *північномакедон(ець)* – північномакедон-к-а та ін.

2 В українській мові на позначення назв держав уживається іншомовний суфікс **-ія**, що походить від *лат.* **-ia**, *давньогрецьк.* **-іа**, якому відповідає український суфікс **-щина(-щина)**. Мало хто знає, що ще в 20–30 рр. ХХ ст. українці називали *Болгарію* *Болгарщиною*, а *Грецію* *Греччиною* (див. дет. : <https://slovotvir.org.ua/words/ііа-в-назвах-країн>).

3 На позначення жителів *Данії* в українській літературній мові є два можливі варіанти найменування. Давніші орфографічні словники подавали лише найменування *данець* і його форму множини *данці*, новіші орфографічні словники фіксують найменування *данець*, *данці* та *данісць*, *данійці*. Ширше вживаними є найменування *данець*, *данці*, тому їх і рекомендують до вжитку. Як слушно зауважує К. Г. Городенська, найменування *датчанин* не відповідає усталеним зразкам українського словотворення, бо з'явилася в усному і писемному вжитку українців під впливом російської мови (Городенська).

4 Нідерланди іноді називають *Голландією* і це не зовсім правильно. Офіційна назва держави – *Королівство Нідерландів* (скорочена назва – *Нідерланди*). *Голландія* – назва історичного регіону, розташованого на заході Нідерландів, а це лише дві провінції з двадцяти (Нідерланди).

З 1 січня 2020 р. *Нідерланди* офіційно більше не використовують слово *Голландія* для назви держави (Нідерланди відмовились від назви Голландія).

При творенні найменувань осіб жіночої статі в чотирьох випадках використовується усічена основа найменувань осіб чоловічої статі з додаванням словотворчого суфікса **-анк-** (**-янк-**) і закінчення **-а**: *мозамбік(ець)* – *мозамбік-анк-а*, *китай(ець)* – *кита(й+а=я)-янк-а*, *південн-о-корей(ець)* – *південн-о-корей(й+а=я)-янк-а*, *північн-о-корей(ець)* – *північн-о-корей(й+а=я)-янк-а*, в одному – основа найменування особи чоловічої статі й такий само суфікс **-анк**: *грек* – *грек(к/ч)-анк-а*.

При творенні найменувань жителів держав у множині, як і чоловічих та жіночих імен, найчастіше використовують суфіксальний спосіб. У більшості випадків до усіченої основи найменування осіб чоловічої статі додається словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *бангладеш(ець)* – *бангладеш-ц-і*, *іран(ець)* – *іран-ц-і*, *китай(ець)* – *китай-ц-і*, *сінгапур(ець)* – *сінгапур-ц-і* та под.; *ангол(ець)* – *анголь-ц-і*, *аргентин(ець)* – *аргентин-ц-і*, *гватемал(ець)* – *гватемаль-ц-і* тощо; *албан(ець)* – *албан-ц-і*, *бразил(ець)* – *бразиль-ц-і*, *естон(ець)* – *естон-ц-і* тощо; *мальтії(ець)* – *мальтії-ц-і*, *руандії(ець)* – *руандії-ц-і*, *угандії(ець)* – *угандії-ц-і* та под.; *бурундії(ець)* – *бурундії-ц-і*, *малі(ець)* – *малі-ц-і*, *сомалі(ець)* – *сомалі-ц-і* тощо, *зімбабвії(ець)* – *зімбабві-ц-і*.

Наявні випадки, коли при творенні найменувань осіб у множині до основи або ж до усіченої основи найменування особи чоловічої статі додається лише закінчення **-и**: *грек* – *грек-и*, *єфіоп* – *єфіоп-и*, *румун* – *румун-и* тощо; *гаїтян(ин)* – *гаїтян-и*, *єгиптян(ин)* – *єгиптян-и*, *ізраїльтян(ин)* – *ізраїльтян-и*.

Найменування осіб у множині також із додаванням словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і** утворюються й від усіченої основи найменувань осіб чоловічої статі складних і складених назв держав: *нідер-ланд(ець)* – *нідерланд-ц-і*, *пак-и-стан(ець)* – *пакистан-ц-і*, *чорн-о-гор(ець)* – *чорногор-ц-і* тощо; *нов-о-зеланд(ець)* – *новозеланд-ц-і*, *південно-судан(ець)* – *південно-судан-ц-і*, *північн-о-македон(ець)* – *північномакедон-ц-і* тощо.

Тепер про деякі складні і дискусійні питання творення найменувань жителів від назв держав.

Назви жителів держав із рівноправними суб'єктами, на нашу думку,

мають утворюватися від кожного суб'єкта окремо.

Від назв держав *Тринідад і Тобаго*⁵ та *Сент-Кіттс і Невіс*⁶ найменування осіб чоловічої статі утворюються від основ обох суб'єктів за допомогою словотворчого суфікса **-ець**: *Тринідад і Тобаго-о* – *тринідад-ець* і *тоба(г/ж)-ець* та *Сент-Кіттс і Невіс* – *сенткіттс-ець* і *невіс-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворюються від усіченої основи найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *тринідад(ець)* – *тринідад-к-а*, *тринідад-ц-і* й *тобаж(ець)* – *тобаж-к-а*, *тобаж-ц-і* та *сенткіттс(ець)* – *сенткіттс-к-а*, *сенткіттс-ц-і* й *невіс(ець)* – *невіс-к-а*, *невіс-ц-і*.

Від назви держави *Сан-Томе і Принсіпі* найменування осіб чоловічої статі утворюються від нарощеної основ обох суб'єктів за допомогою словотворчого суфікса **-ець**: *Сан-Том-е і Принсіп-і*⁷ – *сантом+і(й+е=є)-ець* і *принсіп+і(й+е=є)-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворюються від усіченої основи найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *сантомі(ець)* – *сантомі-к-а* і *сантомі-ц-і* та *принсіпі(ець)* – *принсіпі-к-а* і *принсіпі-ц-і*.

Найменування осіб чоловічої статі від назви *Боснія і Герцеговина* утворюється від усіченої й одночасно нарощеної основи першого суб'єкта та основи другого суб'єкта за допомогою словотворчого суфікса **-ець(-єць)**: *Босн(ія) і Герцеговин-а* – *босн+і(й+е=є)-ець* і *герцеговин-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворюються від усіченої основи найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *босні(єць)* – *босні-к-а* і *босні-ц-і* та *герцеговин(ець)* – *герцеговин-к-а* і *герцеговин-ц-і*.

⁵ Держава розташована на двох великих *Тринідад і Тобаго* та багатьох дрібних островах. 96 % населення цієї держави проживає на острові *Тринідад* (див. дет. : (Тринідад і Тобаго)).

⁶ Держава розташована на двох островах – *Сент-Кіттс і Невіс* (див. дет. : (Сент-Кіттс і Невіс)).

⁷ Держава *Сан-Томе і Принсіпі* в адміністративно-територіальному відношенні поділяється на 2 провінції – *Сан-Томе і Принсіпі* (див. дет. : (Адміністративний поділ Сан-Томе і Принсіпі)).

Найменування осіб чоловічої статі від назви *Сент-Вінсент і Гренадини*⁸ утворюється від нарощеної основи першого суб'єкта та основи другого суб'єкта за допомогою словотворчого суфікса **-ець(-єць)**: *Сент-Вінсент і Гренадин-и* – *сентвісент+і(j+e=ε)-ець*, і *гренадин-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворюються від усічених основ найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *сентвісентіj(ець)* – *сентвісентіj-к-а* і *сентвісентіj-ц-і* та *гренадин(ець)* – *гренадин-к-а* і *гренадин-ц-і*.

Найменування осіб чоловічої статі від назви *Антигуа-а і Барбуд-а*⁹ утворюється від основ обох суб'єктів за допомогою словотворчого суфікса **-анець**: *Антигуа-а і Барбуд-а* – *антигу-анець* і *барбуд-анець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворюються від усічених основ найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *антигуан(ець)* – *антигуан-к-а* і *антигуан-ц-і* та *барбудан(ець)* – *барбудан-к-а* і *барбудан-ц-і*.

Найменування осіб чоловічої статі острівних держав *Багамські Острови*, *Коморські Острови*, *Маршаллові Острови*, *Сейшельські Острови*, *Соломонові острови* утворюються від їх скорочених назв із додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *Багам-и* – *багам-ець*¹⁰, *Комор-и* – *комор-ець*, *Маршалл-и* – *маршалл-ець*, *Сейшел-и* – *сейшел-ець*, *Соломон-и* – *соломон-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині цих держав утворюються від усічених основ найменувань осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *багам(ець)* – *багам-к-а* і *багам-ц-і*, *комор(ець)* – *комор-к-а* і *комор-ц-і*, *маршалл(ець)* – *маршалл-к-а* і *маршалл-ц-і*, *сейшел(ець)* – *сейшел-к-а* і *сейшел-ц-і*, *соломон(ець)* – *соломон-к-а* і *соломон-ц-і*.

Серед держав-членів ООН – чотири

⁸ Держава розташована на одному великому острові *Сент-Вінсент* і 32 дрібних островах (див. дет.: (Сент-Вінсент і Гренадини)).

⁹ У склад цієї острівної держави входять острови *Антигуа* і *Барбуда*, а також безлюдний острів *Редонда* (див. дет.: (Адміністративний поділ Антигуа і Барбуда)).

¹⁰ Див. дет.: <https://1677.slovaronline.com/4400-%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C>.

Гвінеї: *Гвінея*, *Гвінея-Бісау*, *Екваторіальна Гвінея*, *Папуа-Нова Гвінея*. Творення найменувань осіб чоловічої статі від цих назв має свої особливості. Так, при творенні такої форми від назви *Гвінея* до основи додається словотворчий суфікс **-ець**: *Гвіне(j+a)* – *гвіне(j+e=ε)-ець*. Так само суфікс **-ець** додається до компонента *Гвінея* складної назви *Гвінея-Бісау*, але з перестановкою компонентів, і виражається складним словом: *Гвіне(j+a)-Біссау* – *бісаугвіне(j+e=ε)-ець*¹¹. При творенні найменування особи чоловічої статі від складеної назви *Екваторіальна Гвінея* до усічених основ обох компонентів назви додається також словотворчий суфікс **-ець**: *Екватор(іальн)-а Гвіне(j+a)* – *екваторогвіне(j+e=ε)-ець*. Найменування особи чоловічої статі *Папуа Нової Гвінеї* виражається складним словом, утвореним від основ останніх двох компонентів цієї назви з додаванням того ж словотворчого суфікса **-ець**: *Папуа Нов-а Гвіне(j+a)*¹² – *новогвіне(j+e=ε)-ець*.

Найменування осіб жіночої статі цих держав утворені від усіченої основи найменувань жителів чоловічої статі з додаванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а**: *гвінеj(ець)* – *гвінеj-к-а*, *бісаугвінеj(ець)* – *бісаугвінеj-к-а*, *екваторогвінеj(ець)* – *екваторогвінеj-к-а*, *новогвінеj(ець)* – *новогвінеj-к-а*, а найменувань осіб у множині – з додаванням словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *гвінеj(ець)* – *гвінеj-ц-і*, *бісаугвінеj(ець)* – *бісаугвінеj-ц-і*, *екваторогвінеj(ець)* – *екваторогвінеj-ц-і*, *новогвінеj(ець)* – *новогвінеj-ц-і*.

Серед держав-членів ООН – дві держави Конго: *Республіка Конго* (скорочена назва *Конго*)¹³ і *Демократична Республіка Конго* (скорочена назва *ДР Конго*)¹⁴, від яких утворюються найменування жителів у такий спосіб:

– до основи назви *Конго* додається сло-

¹¹ Див. дет.: https://www.google.com/search?q=житель++гвінеї+біссау&ei=yKSLYynxEKyvrgTVg56gDw&oeq=житель++гвінеї+біссау&gs_lcp=Cgdn3Mtd2l6EAMyBwghEAoQoAEyBwghEAoQoAEyBwghEAoQoAEyBwghEAoQoAE6BwgAEcQsAM6BggAEAcQHjoCAAQBxAFEb46BggAEByQHjoFCCEQoAFKB AhBGABQ-wdYkk5g-oABaAFwAngAgAHNAYgBkw2SAQYwLjEyLjGYAQCgAQHIAQjAAQE&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiJ9YPZ0I30AhWsl4sKHdWBB_QQ4dUDCA4&uact=5.

¹² На сайті <https://katoikonim.ru/zhiteli-papua-novoj-gvinei>, правда, рекомендується називати жителів *Папуа Нової Гвінеї* *гвінеєць*, *гвінейка*, *гвінейці*, але тоді виникає закономірне запитання: *Як розрізняти жителів Папуа Нової Гвінеї і Гвінеї?* Очевидно, найменування *гвінеєць*, *гвінейка*, *гвінейці* слід залишити для найменувань жителів Гвінеї, а жителів Папуа Нової Гвінеї іменувати *новогвінеєць*, *новогвінейка*, *новогвінейці*.

¹³ Див. дет.: (Республіка Конго).

¹⁴ Див. дет.: (Демократична Республіка Конго).

вотворчий суфікс **-лезець** для осіб чоловічої статі: *Конго* – *конго-лез-ець*; до усіченої основи найменування осіб чоловічої статі додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і** для осіб жіночої статі й осіб у множині: *конголез(ець)* – *конголез-к-а* і *конголез-ц-і*;

– до усіченої основи першого компонента повної назви *Дем-о-крат-ичн-а Республік-а Конго* **дем-** додаються третій компонент *Конго* і словотворчий суфікс **-лезець** для осіб чоловічої статі: *Дем-о-крат-ичн-а Республік-а Конго* – *дем-конго-лез-ець*; до усіченої основи найменування осіб чоловічої статі для осіб жіночої статі та осіб у множині додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** й словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *демконголез(ець)* – *демконголез-к-а* і *демконголез-ц-і*.

Свої особливості творення найменувань жителів *Нігера* і *Нігерії*. При творенні найменування особи чоловічої статі до основи назви *Нігер* додається словотворчий суфікс **-ець**: *Нігер-а* – *нігер-ець*. При творенні найменування особи жіночої статі та осіб у множині до усіченої основи найменування особи чоловічої статі додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *нігер(ець)* – *нігер-к-а* і *нігер-ц-і*. Найменування особи чоловічої статі від назви *Нігерія* утворено з додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *Нігер(ія)* – *нігері[$j+e=\epsilon$]-ець*, а при творенні найменувань особи жіночої статі та осіб у множині до усіченої основи найменування особи чоловічої статі додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *нігері(ець)* – *нігері-к-а* і *нігері-ц-і*.

Дев'ять найменувань осіб чоловічої статі утворені від нарослених основ назв держав із додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *Бурунді* – *бурунді($j+e=\epsilon$)-ець*, *Джибуті* – *джибуті($j+e=\epsilon$)-ець*, *Есватіні* – *есватіні($j+e=\epsilon$)-ець*, *Кірібаті* – *кірібаті($j+e=\epsilon$)-ець*, *Малаві* – *малаві($j+e=\epsilon$)-ець*, *Малі* – *малі($j+e=\epsilon$)-ець*, *Сомалі* – *сомалі($j+e=\epsilon$)-ець*, *Фіджі* – *фіджі($j+e=\epsilon$)-ець*, *Чилі* – *чилі($j+e=\epsilon$)-ець*. Від усіченої основи найменування осіб чоловічої статі з дода-

ванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** утворені найменування осіб жіночої статі: *бурунді(ець)* – *бурунді-к-а*, *джибуті(ець)* – *джибуті-к-а*, *есватіні(ець)* – *есватіні-к-а*, *кірібаті(ець)* – *кірібаті-к-а*, *малаві(ець)* – *малаві-к-а*, *малі(ець)* – *малі-к-а*, *сомалі(ець)* – *сомалі-к-а*, *фіджі(ець)* – *фіджі-к-а*, *чилі(ець)* – *чилі-к-а*, а також найменування осіб у множині, але з додаванням словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *бурунді(ець)* – *бурунді-ц-і*, *джибуті(ець)* – *джибуті-ц-і*, *есватіні(ець)* – *есватіні-ц-і*, *кірібаті(ець)* – *кірібаті-ц-і*, *малаві(ець)* – *малаві-ц-і*, *малі(ець)* – *малі-ц-і*, *сомалі(ець)* – *сомалі-ц-і*, *фід жі(ець)* – *фіджі-ц-і*, *чилі(ець)* – *чилі-ц-і*.

За однаковим зразком утворені найменування жителів *Науру* і *Тувалу*. При творенні найменувань осіб чоловічої статі жителів цих держав до наросленої основи назви держави додається словотворчий суфікс **-ець**: *Науру-у* – *наур+ $i(j+e=\epsilon)$ -ець*, *Тувал-у* – *тувал+ $i(j+e=\epsilon)$ -ець*. Для творення найменувань особи жіночої статі та осіб у множині використовується усічена основа найменування особи чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *наурі(ець)* – *наурі-к-а* і *наурі-ц-і*; *тувалі(ець)* – *тувалі-к-а* і *тувалі-ц-і*.

Нарощування основи з додаванням словотворчого суфікса **-ець** використовується також при творенні найменувань осіб чоловічої статі від назв *Зімбабве*, *Камбоджа*, *Руанд-а*: *Зімбабв-е* – *зімбабві($j+e=\epsilon$)-ець*, *Камбодж-а* – *камбоджі($j+e=\epsilon$)-ець*, *Руанд-а* – *руанді($j+e=\epsilon$)-ець* і под. При творенні найменувань осіб жіночої статі та осіб у множині використовується усічені основи найменувань осіб чоловічої статі, до яких додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *зімбабві(ець)* – *зімбабві-к-а* і *зімбабві-ц-і*; *камбоджі(ець)* – *камбоджі-к-а* і *камбоджі-ц-і*; *уганді(ець)* – *уганді-к-а* і *уганді-ц-і*. Так само утворюються найменування жителів *Кабо-Верде*: *Кабо-Верд-е* – *кабоверд+ $i(j+e=\epsilon)$ -ець*, *кабоверді-к-а*, *кабоверді-ц-і*.

Найменування особи чоловічої статі від назви *Сполучені Штати Америки* утворюється від останнього з трьох компонентів цієї

назви з додаванням словотворчого суфікса **-анець**: *Америк-а* – *америк-анець*; найменування осіб жіночої статі та осіб у множині – від усіченої основи найменування особи чоловічої статі відповідно з додаванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *американ(ець)* – *американ-к-а* і *американ-ц-і*.

Від останнього з трьох компонентів із додаванням словотворчого суфікса **-ець** утворюється найменування особи чоловічої статі від назви *Об'єднані Арабські Емірати*: *Емірат-и* – *емірат-ець*. Найменування особи жіночої статі та осіб у множині утворюється від усіченої основи найменування особи чоловічої статі відповідно з додаванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *емірат(ець)* – *емірат-к-а* і *емірат-ц-і*.

При творенні найменування особи чоловічої статі від назви *Того*¹⁵, як і у випадку з *Конго*, до назви держави додається словотворчий суфікс **-лезець**: *Того* – *того-лезець*. Найменування особи жіночої статі та осіб у множині утворюються від усіченої основи найменування особи чоловічої статі відповідно з додаванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *тоголез(ець)* – *тоголез-к-а* і *тоголез-ц-і*.

Найменування жителів *Кіпру* *кіпр-іот*, *кіпр-іотк-а*, *кіпр-іот-и* не відповідають установленим зразкам українського словотворення. Жителів *Кіпру*, на нашу думку, слід називати: *кіпр-ян(ин)* – *кіпр-ян-к-а*, *кіпр-ян-и* на зразок українських назв *Житомир* – *житомир-ян(ин)*, *житомирян-к-а*, *житомирян-и*, *Доброутвір* – *добротвор-ян(ин)*, *добротвор-ян-к-а*, *добротвор-ян-и* і под.

Назви жителів *Молдови*, які й досі домінують в усному та писемному мовленні, утворені від колишньої назви цієї держави *Молдав(ія)* – *молдав-анин*, *молдаван-к-а*, *молдаван-и*. Від сьогоднішньої назви держави *Молдова* правильними є форми *молдов-ець*, *молдов-к-а*, *молдов-ц-і*.

При творенні найменування осіб чоловічої статі від назви *Росія* до основи додається словотворчий суфікс **-анин**: *Рос+і(я+а)* – *росі(я+а=я)-янин*, а для творення найменувань

особи жіночої статі та особи в множині використовується усічена форма найменування осіб чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та закінчення **-и**: *росіян(ин)* – *росіян-к-а* і *росіян-и*.

Найменування жителів *М'янми*¹⁶, на наш погляд, мають бути утворені від сьогоднішньої назви держави, а не від колишньої *Бірма*. Таким чином, найменування осіб чоловічої статі має утворюватися від основи назви держави з додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *М'янм-а* – *м'янм-ець*, найменування особи жіночої статі та особи в множині – від усіченої основи найменування особи чоловічої статі відповідно з додаванням словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *м'янм(ець)* – *м'янм-к-а* і *м'янм-ц-і*.

При творенні найменування особи чоловічої статі від назви *Лесото* до основи назви цієї держави додається словотворчий суфікс **-ець**: *Лесот-о* – *лесот-ець*. Найменування особи жіночої статі та особи в множині утворюється від усіченої основи найменування особи чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *лесот(ець)* – *лесот-к-а* і *лесот-ц-і*.

Найменування жителів *Монако* утворені не від назви держави, а від назви корінного народу – *монегаски*¹⁷, найменування особи жіночої статі та осіб у множині – від найменування особи чоловічої статі з додаванням відповідно закінчення **-а** і закінчення **-и**: *монегаск* – *монегаск-а* і *монегаск-и*.

При творенні найменування особи чоловічої статі жителів *Самоа*¹⁸ до основи назви держави додається словотворчий суфікс **-анець**: *Само-а* – *само-анець*. При творенні найменувань особи жіночої статі та особи в множині використовується усічена основа найменування особи чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *самоан(ець)* – *самоан-к-а* і *самоан-ц-і*.

¹⁶ До 1989 р. держава офіційно іменувалася *Бірмою* і найменування жителів цієї держави утворювалися саме від цієї назви (див. дет.: (М'янма)).

¹⁷ Див. дет.: (Населення Монако).

¹⁸ Див. дет.: (Самоа).

¹⁵ Див. дет.: (Того).

Своєю оригінальністю характеризується творення найменувань від назви *Бразилія*. Найменування особи чоловічої статі утворене від усіченої основи назви держави з додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *Бразил(ія)* – *бразил-ець*, найменування особи жіночої статі – від одночасно усіченої та нарощеної основи найменування особи чоловічої статі, до якої додається словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а**: *бразил(ець)* – *бразил+іj-к-а*, а для творення найменування особи в множині – усічена основа найменування особи чоловічої статі, у якій пом'якшується звук *л* і до якої додається словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *бразил(ець)* – *бразил'-ц-і*.

Від усіченої основи першого компонента складеної назви держав *Домініканська Республіка* і *Саудівська Аравія* з додаванням словотворчого суфікса **-ець** утворені найменування осіб чоловічої статі: *Домінікан(ськ)-а Республік-а* – *домінікан-ець*, *Саудів(ськ)-а Арав-ія* – *саудів-ець*. Найменування осіб жіночої статі та осіб у множині утворені від усіченої основи найменування осіб чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *домінікан(ець)* – *домінікан-к-а* і *домінікан-ц-і* та *саудів(ець)* – *саудів-к-а* і *саудів-ц-і*.

Найменування особи чоловічої статі від назви *Польща* утворене від усіченої основи назви цієї держави з додаванням словотворчого суфікса **-як**: *Поль(щ)-а* – *пол-як*, найменування особи жіночої статі – від усіченої основи найменування особи чоловічої статі, у якій пом'якшується звук *л* і додається словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а**: *пол(як)* – *поль-к-а*¹⁹, найменування осіб у множині – від основи найменування особи чоловічої статі з додаванням закінчення **-и**: *поляк* – *поляк-и*.

При творенні найменування особи чоловічої статі жителів *Палау* до основи назви держави додається словотворчий суфікс **-анець**: *Палау* – *палау-анець*. Для творення найменувань особи жіночої статі

та осіб у множині використовується усічена основа найменування особи чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *палауан(ець)* – *палауан-к-а* і *палауан-ц-і*.

Найменування особи чоловічої статі від назви *Німеччина* утворюється від усіченої основи назви цієї держави з додаванням словотворчого суфікса **-ець**: *Нім(еччин)-а* – *нім-ець*, найменування особи жіночої статі – від усіченої основи найменування особи чоловічої статі з додаванням словотворчого суфікса **-кен-** і закінчення **-я**: *нім(ець)* – *нім-кен-я*²⁰, найменування осіб у множині – так само від усіченої основи найменування особи чоловічої статі з додаванням словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-і**: *нім(ець)* – *нім-ц-і*.

Свої особливості має творення найменувань жителів *Білорусі*. Для творення найменування особи чоловічої статі використовується основа назви цієї держави, вираженої складним словом: *Біл-о-русь* – *білорус*. При творенні найменувань особи жіночої статі та особи в множині використовується основа найменування особи чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та лише закінчення **-и**: *білорус* – *білорус-к-а* і *білорус-и*.

Найменування особи чоловічої статі від назви *Франція* утворюється від усіченої основи назви цієї держави з додаванням словотворчого суфікса **-уз**: *Франц(ія)* – *франц-уз*, найменування особи жіночої статі та осіб у множині від основи найменування особи чоловічої статі з додаванням відповідно словотворчого суфікса **-к-** і закінчення **-а** та словотворчого суфікса **-ц-** і закінчення **-и**: *француз* – *француз-к-а*²¹, *француз-и*.

При творенні найменування особи чоловічої статі жителів *Вануату* до усіченої й нарощеної основи назви держави додано словотворчий суфікс **-ець**: *Вануат-у* – *вануат+і(j+e=ε)-ець*. При творенні найменувань особи жіночої статі та осіб у множині використовується усічена основа найменування

¹⁹ Можливий варіант і *полячка*, але цей варіант одні джерела подають з поміткою *рідко вживане*, інші – *застаріле* (див. дет. : (Як правильно полька чи полячка?).

²⁰ Можливий варіант і *німка* (див. дет. : (Німці)), але варіант *німкена*, на нашу думку, стилістично кращий (див. дет. : (Німкена)).

²¹ Можливий варіант і *француженка*, але в СУМі він подається з поміткою *застаріле* (див. дет. : (Французка)).

особи чоловічої статі, до якої додаються відповідно словотворчий суфікс **-к-** і закінчення **-а** та словотворчий суфікс **-ц-** і закінчення **-і**: *вануаті(єць) – вануатій-к-а, вануатій-ц-і*.

Сім держав-членів ООН поіменовані складними назвами, другим компонентом яких є слово *стан*²², але поєднання першої основи з другою, тобто з компонентом *стан*, різне: *Казах-стан, Киргиз-стан; Афган-і-стан, Тукмен-і-стан; Пак-и-стан, Таджики-и-стан, Узбек-и-стан*. Очевидно, слід уніфікувати правопис цих назв. Найбільше відповідатимуть усталеним зразкам українського словотворення, на наш погляд, назви зі з'єднувальним голосним **-и-**.

Слід уніфікувати також правопис назв держав *Південно-Африканська Республіка* і *Центральноафриканська Республіка*, адже скорочені назви цих держав пишуться за однаковим зразком: *Південна Африка* і *Центральна Африка*. Доцільніше, на нашу думку, писати назви цих держав без дефіса: *Південноафриканська Республіка* і *Центральноафриканська Республіка* на зразок *середньоазіатські країни, західноєвропейські держави*.

Висновки і перспективи дослідження. Висловлені вище міркування дають підстави зробити такі висновки:

1. Серед назв держав-членів ООН 135 або 69,95 % – прості, тобто однослівні, по 29 або 15,03 % – складні та складені.

2. Найменування осіб чоловічої статі утворюються від основи назви держави, найменування осіб жіночої статі та осіб у множині – від основи найменування осіб чоловічої статі.

3. 176 або 91,19 % найменувань осіб чоловічої статі, 174 або 84,97 % найменувань осіб у множині, які підлягали аналізу, утворені суфіксальним способом. Усі найменування осіб жіночої статі утворені суфіксальним способом.

4. Найпоширенішим словотворчим суфіксом для творення найменувань осіб чоловічої статі є суфікс **-ець(-єць)** (152 найменування або 78,76 %), жіночої статі – **-к-** (186 найменування або 96,37 %), осіб у множині – **-ц-** (164 найменування або 84,97 %).

5. 17 або 8,81 % найменувань осіб чоловічої статі утворені безафіксальним способом. Найменування осіб жіночої статі та найменування осіб у множині цим способом не утворюються (дет. про способи творення найменувань жителів від назв держав-членів ООН див. табл.1–3).

Табл. 1.

Способи творення найменувань осіб чоловічої статі від назв держав-членів ООН

	Спосіб творення	К-ть	%
1	суфіксальний:	176	91,19
1.1	-ець(-єць)	152	86,36
1.2	-анець	11	6,25
1.3	-анин(-янин)	4	2,27
1.4	-ин	3	1,70
1.5	-ар	1	0,59
1.6	-инець	1	0,59
1.7	-тянин	1	0,59
1.8	-уз	1	0,59
1.9	-як	1	0,59
1.10	-ок	1	0,59
2	безафіксальний	17	8,81
	Усього	193	100,0

Табл. 2.

Способи творення найменувань осіб жіночої статі

	Спосіб творення	К-ть	%
1	суфіксальний:	193	100,0
1.1	-к-	186	96,37
1.2	-анк-(-янк-)	5	2,59
1.3	-кен-	1	0,52
1.4	-ин-	1	0,52
2	Безафіксальний	-	-
	Усього	193	100,0

Табл. 3.

Способи творення найменувань осіб у множині

	Спосіб творення	К-ть	%
1	суфіксальний:	164	84,97
1.1	-ц-	160	97,56
1.2	-анц-(-янц-)	4	2,44
2	Флексійний	29	15,03
	Усього	193	100,0

6. Матеріали дослідження стануть у пригоді журналістам, особливо спортивним, ученим-географам, політологам, кадровим службам.

²² Див. дет. : (Стан).

ЛІТЕРАТУРА

- Адміністративний поділ Антигуа і Барбуда. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%B0_%D1%96_%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B1%D1%83%D0%B8%D0%B8 (дата звернення : 10.03.2023).
- Адміністративний поділ Сан-Томе і Принсіпі. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB_%D0%A1%D0%B0%D0%BD-%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B5_%D1%96_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%BF%D1%96 (дата звернення : 22.04.2023).
- Городенська К.** Данці, данійці чи датчани? URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110228/36-Horodenska.pdf?sequence=1> (дата звернення : 17.03.2023).
- Демократична Республіка Конго. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%9A-%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE (дата звернення : 2.03.2023).
- Держава. URL : <http://sum.in.ua/s/derzhava> (дата звернення : 7.03.2023).
- Держава. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0> (дата звернення 27.03.2023).
- Как правильно: полька или полячка? URL : <https://www.ekburg.ru/news/18/69220-kak-pravilno-polka-ili-polyachka/> (дата звернення : 2.03.2023).
- Ковалик І. І.** Вчення про словотвір. Київ, 1958. 77 с.
- Ковалик І. І.** Вчення про словотвір. Київ, 1961. 83 с.
- Ковалик І. І.** Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 1–56.
- Країна. URL : <http://sum.in.ua/s/krajina> (дата звернення : 7.03.2023).
- Країна. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0> (дата звернення : 7.03.2023).
- М'янма. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BD%D0%BC%D0%B0> (дата звернення : 27.03.2023).
- Населення Монако. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE (дата звернення : 19.03.2023).
- Нідерланди відмовились від назви Голландія. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/2/7104741/> (дата звернення : 27.04.2023).
- Нідерланди. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8> (дата звернення : 17.03.2023).
- Німкеня і німка. URL : <https://onlinecorrector.com.ua/uk/%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%8F/> (дата звернення : 19.03.2023).
- Німці. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96> (дата звернення : 1.03.2023).
- Орфографічний словник української мови URL : <https://559.slovaronline.com/112628-%D0%9F%D0%90%D0%9F%D0%A3%D0%90%20%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%93%D0%92%D0%86%D0%9D%D0%95%D0%AF> (дата звернення : 27.03.2023).
- Республіка Конго. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE (дата звернення : 7.04.2023).
- Самоа. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B0> (дата звернення : 27.04.2023).
- Сент-Вінсент і Гренадини. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%92%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%82_%D1%96_%D0%93%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (дата звернення : 23.04.2023).

- Сент-Кітс і Невіс. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%A%D1%96%D1%82%D1%82%D1%81_%D1%96_%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%81 (дата звернення : 27.03.2023).
- Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 407 с.
- Словотвір української мови : науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Упорядник О. А. Дікунова. Кривий Ріг, 2012. 36 с.
- Список країн світу. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83 (дата звернення : 8.03.2023).
- Стан. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD> (дата звернення : 14.03.2023).
- Того. URL : <https://uk.wikipedia.or/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%B3%D0%BE> (дата звернення : 24.04.2023).
- Тринідад і Тобаго. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%B4_%D1%96_%D0%A2%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB (дата звернення : 21.03.2023).
- Український словотвір : Словник-довідник. URL : <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (дата звернення : 27.03.2023).
- Французка. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%83%D0%D0%BA%D0%B0> (дата звернення : 16.03.2023).
- Як правильно: полька чи полячка? URL : <https://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2010/10/post-32.html> (дата звернення : 31.03.2023).

REFERENCES

- Administrativnyi podil Antyghua i Barbuda [Administrative division of Antigua and Barbuda]. Retrieved March 10, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%B0_%D1%96_%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8 [in Ukrainian].
- Administrativnyi podil San-Tome i Prinsipi [Administrative division of Sao Tome and Principe]. Retrieved February 22, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB_%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B5_%D1%96_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%BF%D1%96 [in Ukrainian].
- Demokratychna Respublika Konho [Democratic Republic of the Congo]. Retrieved March 10, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE [in Ukrainian].
- Derzhava [State]. Retrieved March 10, 2023, from <http://sum.in.ua/s/derzhava> [in Ukrainian].
- Derzhava [State]. Retrieved March 10, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0> [in Ukrainian].
- Frantsuzka [French]. Retrieved March 10, 2023, from <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B0> [in Ukrainian].
- Horodenska, K.** Dantsi, daniitsi chy datchany? [Danes, Danes or Danes?]. Retrieved March 10, 2023, from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110228/36-Horodenska.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
- Iak pravylno: polka chy poliachka? [How is it correct: Polish or Polish?]. Retrieved March 10, 2023, from <https://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2010/10/post-32.html> [in Ukrainian].
- Kovalyk, I. I.** (1958). Vchennia pro slovotvir [The doctrine of word creation]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kovalyk, I. I.** (1961). Vchennia pro slovotvir [The doctrine of word creation]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kovalyk, I. I.** (1979). Deryvatolohiia (slovotvir) yak samostiina linhvistychna dystsyplina ta yii mistse u systemi nauky pro movu [Derivatology (vocabulary) as an independent linguistic discipline and its place in the system of language science]. *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy – Vocabulary of modern Ukrainian literary language* (pp. 1–56) Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

- Kraina [Country]. Retrieved March 07, 2023, from <http://sum.in.ua/s/krajina> [in Ukrainian].
- Kraina [Country]. Retrieved March 07, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0> [in Ukrainian].
- Mianma [Myanmar]. Retrieved March 27, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%27%D1%8F%D0%BD%D0%BC%D0%B0> [in Ukrainian].
- Naseleennia Monako [Population of Monaco]. Retrieved March 19, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE [in Ukrainian].
- Niderlandy vidmovylis vid nazvy Hollandiia [The Netherlands gave up the name Holland]. Retrieved April 27, 2023, from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/2/7104741/> [in Ukrainian].
- Niderlandy [Netherlands]. Retrieved March 17, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8> [in Ukrainian].
- Nimkenia i nimka [A German woman and a German woman]. Retrieved March 19, 2023, from <https://onlinecorrector.com.ua/uk/%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%8F/> [in Ukrainian].
- Nimtsi [Germans]. Retrieved March 03, 2023, from <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96> [in Ukrainian].
- Orfografichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Spelling dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved March 27, 2023, from <https://559.slovaronline.com/112628-%D0%9F%D0%90%D0%9F%D0%A3%D0%90%20%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%93%D0%92%D0%86%D0%9D%D0%95%D0%AF> [in Ukrainian].
- Respublika Konho [Republic of the Congo]. Retrieved April 07, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE [in Ukrainian].
- Samoa [Samoa]. Retrieved April 27, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B0> [in Ukrainian].
- Sent-Kitts i Nevis [St. Kitts and Nevis]. Retrieved March 27, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%82%D1%81_%D1%96_%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%81 [in Ukrainian].
- Sent-Vinsent i Hrenalyny [Saint Vincent and the Grenadines]. Retrieved April 23, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%92%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%82_%D1%96_%D0%93%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8 [in Ukrainian].
- Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy (1979). [Vocabulary of modern Ukrainian literary language]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dikunova, O. A.** (Orderly) (2012). Slovotvir ukrainskoi movy : naukovo-dopomizhnyi bibliografichnyi pokazhchyk [Vocabulary of the Ukrainian language: scientific and auxiliary bibliographic index]. Uporiadnyk Kryvyi Rih [in Ukrainian].
- Spysok krain svitu [List of countries of the world]. Retrieved March 8, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83 [in Ukrainian].
- Stan [State]. Retrieved March 14, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD> [in Ukrainian].
- Toho [Togo]. Retrieved April 24, 2023, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%B3%D0%BE> [in Ukrainian].
- Trynidad i Tobaho [Trinidad and Tobago]. Retrieved March 21, 2023, from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%B4_%D1%96_%D0%A2%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%BE#%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB [in Ukrainian].
- Ukrainskyi slovotvir: Slovnyk-dovidnyk [Ukrainian lexicon: Dictionary-reference]. Retrieved March 27, 2023, from <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> [in Ukrainian].

УДК 811.112.'276.6:37

РУБАНА Євгенія – аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вул. Садова, 5, Чернівці, 58001, Україна (ye.pyntiuk@chnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4039-0977>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.10>

Бібліографічний опис статті: Рубана, Є. (2023). Терміносистема німецької фахової мови архітектури та будівництва: системні характеристики та гніздова структурація. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 86–93, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.10>

ТЕРМІНОСИСТЕМА НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ АРХІТЕКТУРИ ТА БУДІВНИЦТВА: СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ГНІЗДОВА СТРУКТУРАЦІЯ

Анотація. У статті розглянуто терміносистему німецької фахової мови архітектури та будівництва як об'єкт лінгвістичного опису термінознавства. Мета роботи – здійснити комплексний лінгвістичний аналіз, систематизувати та узагальнити системні властивості терміносистеми німецької фахової мови архітектури та будівництва (НФМАБ), а також актуалізувати на її матеріалі проблему гніздової структурації термінолексики. Досягнення мети передбачає використання не лише загальнонаукових методів дослідження, а саме: аналізу, синтезу, моделювання тощо, а й методів лінгвістичних досліджень, зокрема, описового і методик та технік структурного методу, як-от: семантичного, компонентного, дефініційного, етимологічного аналізів та аналізу за безпосередніми складниками.

Наукова новизна студії обґрунтована фіксацією та описом системних властивостей системи НФМАБ. На основі аналізу базових термінознавчих понять термін НФМАБ трактуємо як засіб вербалізації або ретрансляції спеціального поняття сфери архітектури та будівництва, складник досліджуваної галузевої термінології, що утворює з іншими одиницями сфери знань мережеву сітку експліцитних об'єктивних відношень. Терміносистему НФМАБ об'єктивовано як комплексну динамічну систему термінів та термінологічних сполучень у ділянці архітектури й будівництва, об'єднаних прямо чи опосередковано мережею ієрархічних, гіперо-гіпонімічних, кореляційних, асоціативних, полісемічних, синонімічних, антонімічних тощо зв'язків із метою реалізації відповідного комунікативно-тематичного завдання в процесі міжкультурної фахової комунікації.

У розвідці також вперше висвітлено результати дослідження словотвірних та словосполучних термінологічних гнізд НФМАБ (із 858 гніздотвірними ядерними компонентами, які об'єднують 3854 терміни й термінологічні сполуки).

Ключові слова: термін, термінологічне гніздо, термінологічна система, німецька фахова мова архітектури та будівництва, гніздова структурація.

RUBANA Yevheniia – PhD student at the Department of Germanic, General and Comparative Linguistics of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, 5, Sadova Str., Chernivtsi, 58001, Ukraine (ye.pyntiuk@chnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4039-0977>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.10>

To cite this article: Rubana, Ye. (2023). Terminosystema nimetskoï fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva: systemni kharakterystyky ta hnizdova strukturatsiia [Terminological system of the German professional language of architecture and construction: system characteristics and nested structuring].

Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 86–93, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.10> [in Ukrainian].

TERMINOLOGICAL SYSTEM OF THE GERMAN PROFESSIONAL LANGUAGE OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION: SYSTEM CHARACTERISTICS AND NESTED STRUCTURING

Summary. *The terminological system of the German professional language of architecture and construction is considered in the article as an object of linguistic description of terminology science. The purpose of the work is to carry out a complex linguistic analysis, systematize and generalize system properties as well as update the problem of nest structuring on the basis of the terminological system of the German professional language of architecture and construction (GLSPAC). Achieving the goal involves the use of not only general scientific research methods namely analysis, synthesis, modeling etc., but also methods of linguistic researches in particular the descriptive method and techniques of the structural method such as semantic, component, definitional analyzes etc.*

The scientific novelty of the studies is justified by the fixation and description of the system properties of the GLSPAC terminological system. Based on the analysis of the correlation of basic terminological concepts, the term GLSPAC is interpreted as a lexeme that serves as a means of verbalizing or relaying a special concept of the field of architecture and construction, is a component of the studied industry terminology, forming with other units of the field of knowledge a network of explicit objective relations. The concept of the terminological system of GLSPAC is objectified as a complex dynamic system of terms and terminological combinations in the field of architecture and construction, which are united directly or indirectly by a network of hierarchical, hyper-hyponymic, correlational, associative, polysemic, synonymous, antonymic relations etc. in order to implementation of the appropriate communicative thematic task in the process of intercultural professional communication.

The article also highlighted for the first time the results of the research of word-forming and word-connecting terminological nests of GLSPAC (with a total number of 858 nest-forming components), which combine 3854 terms and term compounds.

Key words: *term, terminological nest, terminological system, German professional language of architecture and construction, nested structuring.*

Постановка проблеми. Процес інтеграції України в Європейський Союз і світову спільноту, становлення будівничої й інженерної думки, а також перспектива відбудови інфраструктури українських міст, відродження української архітектурної історії, генетичного коду та спадщини будівничої галузі наших пращурів слугує не тільки запорукою підтримки та розвитку партнерських зв'язків і контактів із світовими лідерами в галузі архітектури й будівництва, а й основною стратегічною лінією розвитку українського містобудування. Це стимулює впровадження нових моделей управління етапами виробничо-технічного циклу і, як наслідок, модернізацію алгоритму ведення професійної міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Через багатовекторність та поліфункційність галузі архітектури та будівництва, що включає такі ланки, як історія та теорія

архітектури, містобудування, надземне будівництво, дизайн інтер'єру і екстер'єру, розрахунок й проєктування систем освітлення та ілюмінації, ландшафтної архітектури тощо, на синхронному зрізі не існує єдиної термінологічної бази, яка допомогла б уніфікувати таксономічні одиниці НФМАБ за відповідними напрямками й оптимізувати процес оволодіння іноземною фаховою термінологією з цієї сфери, а значить – і процес міжкультурної фахової комунікації. У своїх роботах провідні вітчизняні та зарубіжні вчені (Л. П. Білозерська, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, С. В. Кійко, І. М. Кочан, Л. М. Полюга, Т. Рьольке, Л. О. Симоненко, Г.-Р. Флук, В. Шмідт та ін.) неодноразово порушували термінознавчу проблематику, проте й досі не підготовлено лінгвістичних розвідок, які б репрезентували комплексний лінгвістичний опис різнорівневих галузевих терміносистем.

Дослідження особливостей галузевої термінології архітектури та будівництва особливо актуальне сьогодні, в епоху трансдисциплінарних студій. Компетентність та ефективність професійної діяльності сучасних здочих, архітекторів і будівельників часто-густо залежить і від рівня іншомовної комунікативної компетентності та вміння орієнтуватися у фаховій термінології. Терміни архітектури та будівництва тривалий час перебували на периферії термінознавчої науки і не були об'єктом лінгвістичного опису. **Мета** нашої розвідки – комплексний аналіз й узагальнення системних характеристик та феномену гніздової структуризації одиниць німецької фахової мови архітектури й будівництва (далі – НФМАБ). Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких практичних та теоретичних завдань:

- описати специфіку кореляції й диференціації понять *термін* і *терміносистема* НФМАБ;

- встановити характер ієрархічних відношень у терміносистемі НФМАБ;

- з'ясувати особливості впливу феномену гніздової структуризації термінів архітектури та будівництва на характер термінотворення та встановлення ієрархічних відношень всередині терміносистеми НФМАБ.

В основу лінгвістичного аналізу покладено матеріал суцільної вибірки з розробленого нами двомовного перекладного словника термінів архітектури та будівництва (Кійко & Пинтюк, 2020). Методологічну базу студій терміносистеми, складниками якої є 6108 термінів та терміносполук, становлять як загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, моделювання), так і методи лінгвістичних досліджень (описовий, методики структурного методу, як-от: семантичний, компонентний, дефініційний, етимологічний аналізи, аналіз за безпосередніми складниками).

Виклад матеріалу. Зміна лінгвістичної парадигми диктує й актуалізує потребу встановлення системних та асистемних властивостей галузевих терміносистем, яким, на думку лінгвістів, притаманний вищий ступінь систематизованості, ніж загальномовному словниковому складу. Системні класифікаційні характеристики термінологічного реєстру конкретної сфери людського знання

є тією передумовою, яка сприяє модифікації поняття *термінологія* і реконструкції *термінологічної системи* та її ієрархічних зв'язків на різних етапах історичного розвитку певної фахової мови. Чимало дослідників переконані, що класифікацію та систематизацію термінологічних одиниць не варто пов'язувати з системою фахової мови, а необхідно шукати закономірності взаємозв'язку саме з системністю науки, яку ті чи ті терміни репрезентують. Вважається, що системний характер науки спричиняє той індекс сполучуваності, який не може бути наслідком впливу норм мови (Школьна, 2020, с. 105)

П. Вацлавик, Дж. Бивин, Д. Джексон окреслюють терміносистему як «агрегат об'єктів і відношень між об'єктами і їх властивостями», що безпосередньо демонструє метамовна модель терміна, згідно з якою складові елементи ядра терміна фіксовано на основі наявних семантичних відношень всередині нього самого. Отже, об'єктами терміносистеми є описувані через встановлені властивості складники цієї системи, які забезпечують її цілісність. Термін же трактовано як знак фахової мови, інтегрований в систематику термінів та понять, використовуваних у досліджуваній сфері науково-технічного знання (Шнідер, 2010, с. 87).

Опираючись на твердження М. П. Кочергана про системний характер лексичного складу мови, вважаємо, що системність термінологічних одиниць детермінована можливістю тлумачення будь-якої з них через інші словникові одиниці, тобто опис всього термінологічного складу передбачає залучення обмеженої кількості елементів й установлення форми фіксації понять, явищ, об'єктів і предметів об'єктивного світу (Кочерган, 2010, с. 263).

Відповідно до представлених дефініцій поняття *терміносистема*, особливості кореляції понять *терміносистема* НФМАБ та *термін* НФМАБ обґрунтовуємо в такий спосіб. Під поняттям *термін* НФМАБ розуміємо лексичну одиницю, що слугує засобом вербалізації чи ретрансляції спеціального поняття галузі архітектури та будівництва, є складовим елементом представленої терміносфери, утворюючи з іншими її елементами мережу класифікаційних ієрархічних відношень та зв'язків.

У рамках вивчення метамовної моделі терміна НФМАБ констатуємо такі його властивості, як-от: системний характер, дефінітивність, точність, відсутність спеціального експресивного забарвлення, стилістична нейтральність.

На одному з найважливіших етапів нашого лінгвістичного дослідження – у процесі укладання «Німецько-українського словника термінів архітектури та будівництва» (Кійко & Пинтюк, 2020) загальним обсягом 6108 термінів і терміносполук та моделювання двомовного перекладного словника нового типу обсягом понад 40000 слів, покликаному допомогти українським фахівцям у галузі архітектури та будівництва бути рівноправними членами світової наукової спільноти, виявлено ще одну вагому ознаку терміна НФМАБ – полісемію. Хоч загальноприйнятим є уявлення про те, що термін – однозначний, на практиці виявляємо чимало багатозначних термінів, як-от: *abbinden* 1. затвердіти (про бетон), тверднути (про клей), кам'яніти (про цементний розчин); облицювати цементним розчином, гідратувати (про цемент); 2. (*дер.*) зрощувати (дерев'яні конструкції в будівлі); 3. розпадатися (про бітумну емульсію); 4. підганяти (кондиціоновану поверхню); *das Abklopfen* 1. струшування фільтрувальних рукавів; 2. видалення окалини; 3. футерування поду печі; 4. очищення; 5. обробка поверхні природного каменю; *der Stich* 1. стріла, підйом арки; 2. гравюра (на міді або металі) тощо (Кійко & Пинтюк, 2020; Рубана, 2022).

Терміносистему НФМАБ розглядаємо як сукупність термінів і терміносполук у галузі архітектури та будівництва, об'єднаних прямо чи опосередковано мережею експліцитних відношень (наприклад, ієрархічних, гіперо-гіпонімічних, кореляційних, асоціаційних, синонімічних, антонімічних тощо) (Рубана, 2022) і націлених на імплементацію комунікативно-тематичного завдання та реалізацію фахової комунікації. З огляду на представлену дефініцію, важливо експлікувати можливість перетину й накладання досліджуваної термінологічної системи з терміносистемами суміжних та несуміжних галузей науки і, як результат, виокремити групи термінів, які є складниками одразу декількох терміносфер. Адже галузеві терміносистеми не є ізольованими, тож інтегративний характер понять уні-

фіковано на міжгалузевому рівні відповідно до норм загальнолітературних мов (Боднар, 2015, с. 38). Так, терміносполука *Brei anrühren* у системі термінів кулінарії позначає процес приготування страв з крупів чи пшона методом заварювання, а в терміносистемі НФМАБ її вживають на позначення процесу замішування будівельного розчину.

На перетині класифікаційних ієрархічних зв'язків декількох сфер науково-технічного знання постає термінологічний інструментарій нових гібридних наук, покликаних досліджувати й описувати предмети та явища з урахуванням засад трансдисциплінарного підходу. Так, сфера архітектурної екології, надаючи можливість провідним інженерам, архітекторам та зодчим створювати архітектурні ансамблі з дотриманням принципів екологічного будівництва, акумулює в собі поняттєві підсистеми екології та архітектури. Використання методів лінгвістичного аналізу, а саме методик компонентного аналізу, аналізу словникових дефініцій та частотного, уможливорює реконструкцію архітектонічного складу таких проміжних пластів лексики на конкретному історичному зрізі. Наприклад, визначаємо, що в останні десятиліття лексема *ökologisch* є найчастотнішим елементом саме в лексико-семантичному полі гіпероніма *das Baumaterial* у порівнянні з іншими одиницями синонімічного ряду (пор. *das Bauelement, der Baustoff*) (Рубана, 2021, с. 58).

Трансдисциплінарними зв'язками зі сферою архітектури та будівництва поєднані й такі гібридні галузі, як біоархітектура, будівельна теплофізика, інженерна геологія, гідротехніка, ландшафтна архітектура, історична архітектура тощо.

Експлікацію етапів розвитку терміносистеми НФМАБ не варто обмежувати лиш аналізом особливостей її взаємодії з іншими термінологіями. Важливо встановити закономірності функціонування досліджуваної терміносистеми та, що найголовніше, з'ясувати природу терміна як її основної одиниці, базові властивості якої у разі виходу за рамки цієї системи поступово втрачаються і набувають ознак спорадичності. Цей процес має в лінгвістиці назву деспеціалізації (детермінологізації) терміна (Крimeць, 2015, с. 36). З іншого боку, фіксація таких лексичних одиниць

і їхніх термінологічних значень у словниковому складі літературної мови значно спрощує професійну комунікацію між фахівцями та нефахівцями на всіх етапах виробничо-технічного циклу та проведення будівельно-монтажних робіт.

Ми оцінюємо та описуємо термінологічну систему НФМАБ за 4 критеріями: стан, структура, функціонування, системні відношення (Шнідер, 2010, с. 87).

Сучасний стан терміносистеми НФМАБ можна характеризувати через сукупність функцій стану цієї терміносистеми, тобто через оцінку всіх константних та змінних її ознак. Цей критерій дає змогу актуалізувати змістове та інформаційне наповнення, властивості, характеристики, величини та ціннісні орієнтири конкретної терміносистеми. Щоб оцінити стан представленої термінологічної системи, достатньо вивчити особливості гніздової структуризації та описати окремі лексико-семантичні мікросистеми НФМАБ – термінологічні гнізда, які виконують функцію одиниць галузевої термінологічної системи та є каталізатором динамічного й континуального розвитку окремої фахової мови (Закреницька, 2008, с. 146). Термінологічне гніздо НФМАБ складає комплекс термінологічних одиниць, що репрезентують поняття сфери архітектури та будівництва зі спільним ядерним компонентом.

Як відомо, процес вивчення природи та ролі термінів у фахових текстах супроводжується використанням двох основних підходів – термінологічного аналізу фахового тексту та текстового аналізу термінологічної одиниці. Імплементация обох підходів у термінознавчі дослідження має тривалу лінгвістичну традицію й показує, що інформативний характер фахового тексту нерідко реалізується через використання складних термінів, які є засобом вираження складних понять і водночас способом нівелювання полісемічних процесів. Вищий ступінь цілісності структурної та семантичної моделі терміна-композиції оптимізує функціональну спрямованість фахової міжкультурної комунікації та сприяє швидкому, лаконічному, доступному викладу інформації за умови мовної економії (Павлюк, 2019, с. 167).

Ядерні компоненти термінологічних гнізд НФМАБ виступають своєрідними

макроодинаміями досліджуваної терміносистеми, об'єднуючи лексеми термінологічної системи зі спільним семантичним компонентом відповідними системними зв'язками. Аналіз запропонованих термінологічних гнізд показав, що словотвірні (містять афіксальні слова, композити, юктапозити) та словосполучні (в основі – термін-домінанта) гнізда окремих термінологічних одиниць і терміносполук НФМАБ акумулюють значну частину лексичного запасу фахової мови архітектури та будівництва. Загалом у терміносистемі НФМАБ зафіксовано 858 гніздотвірних ядерних компонентів (термінів-домінантів), що об'єднують 3854 терміни (63,1% всього мовного матеріалу, дібраного методом суцільної вибірки з розробленого нами двомовного перекладного словника) (Кійко & Пинтюк, 2020). Кількісні характеристики досліджуваних термінологічних гнізд НФМАБ продемонстровано на Рис. 1.

Таким чином, ми розмістили термінологічні гнізда НФМАБ у порядку зростання кількості їхніх складових елементів. Максимальний обсяг термінологічного гнізда – 108 термінів та терміносполук, мінімальна кількість складників одного термінологічного гнізда – 2 лексичні одиниці. Найчисельніше термінологічне гніздо утворюють терміни та термінологічні сполучення з домінантною ядерною частиною Bau-: der Bauablauf (будівельний процес), die Bauablaufplanung (планування будівельно-монтажних робіт), die Baustufe (стадія будівельних робіт), das Bauamt (будівельне відомство), die Bauarten (види будівництва), der Hochbau (надземне будівництво), der Tiefbau (підземне будівництво), der Holzbau (будівництво із використанням дерев'яних елементів), der Stahlbau (будівництво із застосуванням сталевих конструкцій), die Bauakustik (будівельна акустика), die Bauarbeiten (будівельні роботи), die Bauaufsicht (архітектурно-будівельний контроль), der Baubetrieb (будівельна організація), der Bauherr (забудовник), der Baukalk (будівельне вапно) тощо (Кійко & Пинтюк, 2020). Ще одним яскравим прикладом терміна-домінанти термінологічного гнізда НФМАБ є, власне, ключове поняття цієї галузі людського знання – die Architektur, навколо якого об'єднуються 16 термінів та терміносполук (див. Рис. 2).

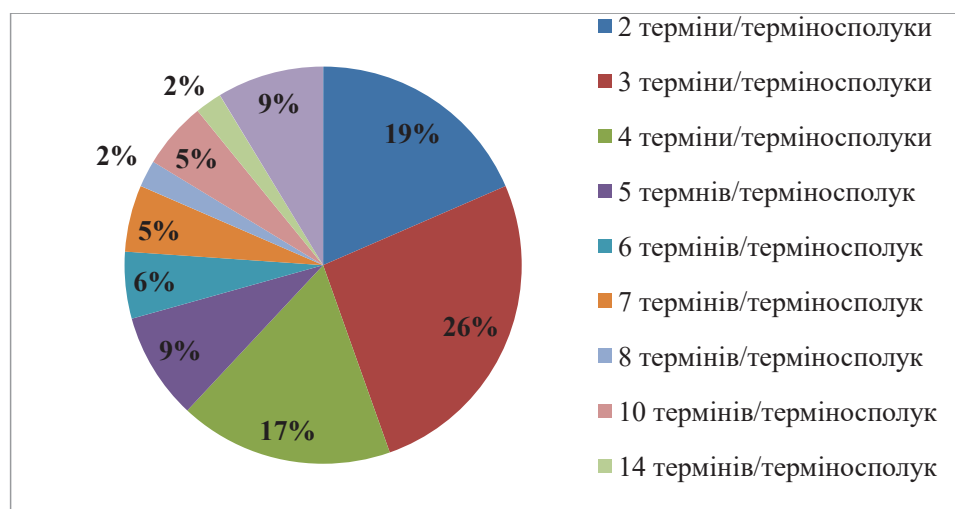

Рис. 1. Гніздова структурація терміносистеми НФМАБ

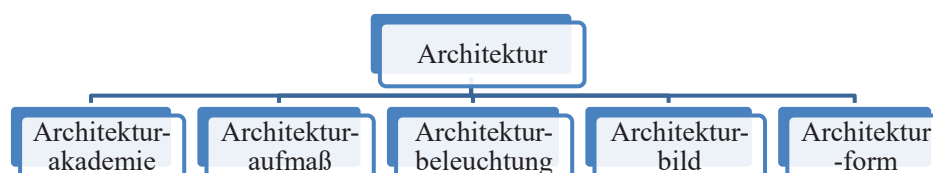

Рис. 2. Термінологічне гніздо з ядерним компонентом Architektur

Отже, робимо висновок, що явище гніздової структурації НФМАБ уможливорює опис стану досліджуваної термінологічної системи на синхронному зрізі та в діахронії, а також індексує змістову зв'язність та системні класифікаційні відношення на матеріалі конкретної фахової мови – архітектури та будівництва. Проведений аналіз вказує на превалювання ядерних компонентів (термінів-домінант), що входять до числа базових термінологічних одиниць та репрезентують гіперо-гіпонімічні відношення у вказаній терміносистемі. Саме такі терміни-домінанти є ядром найчисленніших термінологічних гнізд, які налічують понад 15 термінологічних одиниць.

Зафіксовано також, що термінологічна система реалій НФМАБ містить як запозичені елементи з класичних мов (1473 терміни та терміносполуки), так і автохтонні термінологічні одиниці. Тривалість процесів термінологічної кодифікації обох категорій різна, адже, з одного боку, вихідна регламентована термінологічна система накладає свій відбиток на ядерні та периферійні термінологічні запо-

зичення, з іншого ж – у фаховій мові перекладу відбувається повторна термінологічна кодифікація, узгоджена з системними принципами фахової мови-реципієнта (Пинтюк, 2021, с. 163).

Функційність терміносистеми НФМАБ є, з одного боку, наслідком реалізації таких її підфункцій, як акумуляція, збереження, перенесення та ретрансляція наукового знання у сфері архітектури та будівництва. З іншого боку, виконання перелічених функцій має системний характер, що нівелює можливість трактувати значення лише окремих функцій і передбачає оцінку всього функційного потенціалу термінологічної системи НФМАБ з урахуванням принципу декомпозиції.

Ще одним важливим критерієм будь-якої терміносистеми загалом і термінологічної системи НФМАБ зокрема є структурність, що тісно пов'язана з критерієм ієрархічних відношень, до яких належать, наприклад, родові чи асоціативні (Рубана, 2022). В основу структурованості терміносистеми НФМАБ покладено загальнологічні постулати функці-

ювання системи та ознаку ізоморфності структури НФМАБ та її поняттєвих категорій. Досліджувана німецька термінологія архітектури та будівництва формується й розвивається під впливом континуального процесу становлення сфери, поняттєві орієнтири якої репрезентує.

Висновки. Терміносистема німецької фахової мови архітектури та будівництва – це комплексна стійка система термінів та терміносполук, що характеризується континуальністю становлення, динамічністю розвитку, а також ізоморфною структурою. У процесі реалізації фахової міжкультурної комунікації терміносистема НФМАБ виступає засобом імплементації комунікативно-тематичного завдання у цій сфері знань чи діяльності.

Вивчення особливостей гніздової структури та термінологічних гнізд НФМАБ допомогло встановити такі базові властивості згаданої термінологічної системи, як структурність, вичерпність, цілісність, динамічність, стійкість.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в деталізації емерджентних властивостей терміносистеми НФМАБ і тих її термінологічних пластів, що належать одразу до кількох терміносфер, утворюючи в такий спосіб мережу трансдисциплінарних зв'язків між суміжними й несуміжними з галуззю архітектури й будівництва сферами людського знання та формуючи термінологічний інструментарій для нових гібридних наук.

ЛІТЕРАТУРА

- Боднар О. М.** Лінгвістичні особливості німецької фахової мови екології: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 401 с.
- Закреницька Л. А.** Гніздова структурація англійської християнсько-богословської терміносистеми. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». № 9. 2008. С. 145–153.
- Кійко С. В., Пинтюк Є. С.** Німецько-український словник термінів архітектури та будівництва. Чернівці : Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с.
- Кочерган М. П.** Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія, 2010. 464 с.
- Кримець О.** Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2015. № 817. Львів : Видавництво Львівської політехніки. С. 36–41.
- Павлюк І. Б.** Фахова комунікація, фаховий текст та його типи. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. № 12, 2019. С. 165–169.
- Пинтюк Є. С.** Етимологічні характеристики інтернаціоналізмів і термінів іншомовного походження німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 17. Том 1. 2021. С. 162–166.
- Рубана Є. С.** Синонімічні відношення у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будівництва. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 7 (43). Vol. 2, 2021. Р. 55–60. URL : <http://kelmczasopisma.com/viewpdf/7539>.
- Рубана Є. С.** Антонімічні відношення терміносистеми німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. № 54. 2022. С. 87–90.
- Рубана Є. С.** Конструювання лінгвістичного корпусу: від теорії до практики (на матеріалі німецької фахової мови архітектури та будівництва). *New development horizons of philological science : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. Р. 290–314.
- Рубана Є. С.** Полісемія у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2022. № 835-836. С. 108–117.
- Школьна Н. О.** Німецька фахова мова промислової автоматизації: структура, семантика і функціонування : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2020. 317 с.
- Schnieder L.** Formalisierte Terminologien technischer Systeme und ihrer Zuverlässigkeit. Dissertation, Technische Universität Braunschweig, 2010. 191 S.

REFERENCES

- Bodnar, O. M.** (2016). *Linhvistychni osoblyvosti nimetskoi fakhovoi movy ekolohii [Linguistic features of the German technical language of ecology]*. (PhD thesis). Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

- Kiiko, S. V., Pyntiuk, Ye. S.** (2020). *Nimetsko-ukrainskyi slovnyk terminiv arkhitektury ta budivnytstva*. [German-Ukrainian dictionary of architecture and construction terms]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].
- Kocherhan, M. P.** (2010). *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia" [in Ukrainian].
- Krymets, O.** (2015). Terminolohizatsiia ta determinolohizatsiia yak rezultat vzaiemovplyvu movnoi ta naukovoï kartyn svitu [Terminologicalization and determinologicalization as a result of the mutual influence of linguistic and scientific world pictures]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii» – Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Ukrainian Terminology Issues* (Issue 817), (pp. 36–41). Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Pavliuk, I. B.** (2019). Fakhova komunikatsiia, fakhovi tekst ta yoho typy [Professional communication, professional text and its types]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriiia «Filolohichni nauky». Movoznavstvo – Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series «Philology» (Linguistics)* (Issue 12), (pp. 165–169) [in Ukrainian].
- Pyntiuk, Ye. S.** (2021). Etymolohichni kharakterystyky internatsionalizmiv i terminiv inshomovnoho pokhodzhennia nimetskoi fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva [Etymological characteristics of internationalisms and terms of foreign origin in the German professional language of architecture and construction.]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies* (Issue 17. Vol. 1), (pp. 162–166) [in Ukrainian].
- Rubana, Ye. S.** (2021). Synonimichni vidnoshennia u terminosystemi nimetskoi fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva [Synonymous relations in the terminological system of the German professional language of architecture and construction]. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)* (Issue 7 (43). Vol. 2), (pp. 55–60) [in Ukrainian]. Retrieved from <http://kelmczasopisma.com/viewpdf/7539>
- Rubana, Ye. S.** (2022). Antonimni vidnoshennia terminosystemy nimetskoi fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva [Antonymous relations of the terminological system of the German professional language of architecture and construction.]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – International Humanitarian University Herald. Philology* (Issue 54), (pp. 87–90) [in Ukrainian].
- Rubana, Ye. S.** (2022). Konstruiuvannia linhvistychnoho korpusu: vid teorii do praktyky (na materiali nimetskoi fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva) [Construction of a linguistic corpus: from theory to practice (on the material of the German professional language of architecture and construction)]. *New development horizons of philological science: Scientific monograph* (pp. 290–314). Riga, Latvia : Baltija Publishing, [in Ukrainian].
- Rubana, Ye. S.** (2022). Polisemiia u terminosystemi nimetskoi fakhovoi movy arkhitektury ta budivnytstva [Polysemy in the terminological system of the German professional language of architecture and construction]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia – Germanic Philology Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Unoversity* (Issue 835–836), (pp. 108–117) [in Ukrainian].
- Shkolna, N. O.** (2020). *Nimetska fakhova mova promyslovoi avtomatyzatsii: struktura, semantyka i funktsionuvannia* [German professional language of industrial automation: structure, semantics and functioning]. (PhD thesis). Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha [in Ukrainian].
- Schnieder, L.** (2010). *Formalisierte Terminologien technischer Systeme und ihrer Zuverlässigkeit* [Formalized terminologies of technical systems and their reliability]. (PhD thesis), Braunschweig: Technische Universität [in German].
- Zakrenytska, L. A.** (2008). Hnizdova strukturatsiia anhliiskoi khrystyiansko-bohoslovskoi terminosystemy [Nested structure of the English Christian and theological terminology]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichna». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific Notes of Ostroh Academy National University: Philology Series* (Issue 9), (pp 145–153) [in Ukrainian].

УДК 81'374.8-022.218

ЧЕРНИШ Оксана – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя, Державний університет «Житомирська політехніка», вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна (Chernyshoxana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2010-200X>

ПАНЧЕНКО Наталія – старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки, Державний університет «Житомирська політехніка», вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна (panchenko.nataliia@ztu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8171-3939>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.11>

Бібліографічний опис статті: Черниш, О. Панченко, Н. (2023). Сучасні корпусні технології у створенні електронного словника. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 94–98, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.11>

СУЧАСНІ КОРПУСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТВОРЕННІ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА

Анотація. У статті розглянуто роль корпусної лінгвістики як самостійної галузі, що розробляє та вдосконалює методики збору реальних мовних явищ, писемних та усних текстів, а також способів їх збереження та аналізу. Корпусна лінгвістика має вагоме значення, оскільки сприяє оптимізації епістемічної функції, пов'язаної зі збереженням і передачею знань та відображенням національної самосвідомості. Автори зазначають, що дослідження корпусної лінгвістики спрямовані переважно на вивчення питань теорії та практики створення корпусів, типологію корпусу, структурування та принципи відбору базових одиниць, а також вивчення мови за допомогою корпусних методів. У статті розкрито об'єкт, предмет, особливості та мету корпусної лінгвістики, що полягає у здійсненні об'єктивного лінгвістичного опису мовної системи на основі вивчення людської комунікації; з'ясовано етапи та особливості її розвитку. Установлено, що базовим поняттям корпусної лінгвістики є корпус тексту, під яким розуміють (у широкому сенсі) низку письмових чи усних текстів, використовуваних із метою дослідження мови. Значну увагу приділено створенню мовних корпусів. Наголошено, що корпусні технології можуть бути застосовані для створення електронних словників. Вони особливо корисні в процесах лематизації та стемінгу. Послугуючись базовою формою слова, вони скорочують обсяг словника, зменшуючи тим самим кількість записів і полегшуючи пошук необхідного слова. Звернено увагу на корпусну організацію лінгвальних даних, яка потребує врахування типології текстових корпусів, оскільки це сприяє виробленню стратегій та принципів створення. У дослідженні встановлено, що корпусні технології ефективні в міжмовному зіставленні лексичних одиниць, покликаному встановити спільні та відмінні ознаки різних мов, що допоможе окреслити особливості їх уживання.

Ключові слова: електронний словник, зіставлення слів, корпусна лінгвістика, корпус тексту, корпусні технології, створення корпусів.

CHERNYSH Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Pedagogical Technologies and Lifelong Learning, Zhytomyr Polytechnic State University, 103 Chudnivska, str., Zhytomyr, 10005, Ukraine (Chernyshoxana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2010-200X>

PANCHENKO Natalia – Senior Lecturer at the Department of Pedagogical Technologies and Language Studies, Zhytomyr Polytechnic State University, 103 Chudnivska, str., Zhytomyr, 10005, Ukraine (panchenko.nataliia@ztu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8171-3939>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.11>

To cite this article: Chernysh, O., Panchenko, N. (2023). Suchasni korpusni tekhnolohii u stvorenni elektronnoho slovnyka [Modern corpus technologies in an electronic dictionary compilation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia»* – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobysk State Pedagogical University. Series "Philology", 53, 94–98, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.11> [in Ukrainian].

MODERN CORPUS TECHNOLOGIES DICTIONARY COMPILATION

Summary. The article examines the role of corpus linguistics as an independent field that develops and improves methods of collecting natural language phenomena, written and spoken texts, and methods of their preservation and analysis. Corpus linguistics is essential because it contributes to optimizing the epistemic function related to the preservation and transmission of knowledge and the reflection of national self-awareness. The authors note that corpus linguistics research mainly studies issues of the theory and practice of creating corpora, corpus typology, structuring and principles of selection of basic units, and language learning using corpus methods. The article reveals the object, subject, features, and purpose of corpus linguistics, which consists of implementing an objective linguistic description of the language system based on the study of human communication and the stages and features of its development. It was found that the basic concept of corpus linguistics is a corpus of text, which in a broad sense is understood as some written or spoken texts used for language research. Therefore, considerable attention is paid to creating and using language corpora. The authors emphasize that corpus technologies can be used to create electronic dictionaries, in particular in the aspect of lemmatization and stemming, because corpus technologies reduce the volume of the dictionary by using the primary form of the word, which reduces the number of entries and facilitates the search for the required word. It is also essential to pay attention to the corpus organization of linguistic data, which needs to consider the typology of text corpora, as this contributes to the strategy and principles of its creation. The research found that corpus technologies are effective in comparing words, as they contribute to establishing standard and distinctive features of different languages, which allows outlining the peculiarities of their use.

Key words: electronic dictionary, word matching, corpus linguistics, text corpus, corpus technologies, corpus creation.

Постановка проблеми. Наше сьогодення тісно пов'язане з розвитком комп'ютерних технологій, які сприяють з'яві нових галузей лінгвістики. Корпусна лінгвістика як самостійна галузь має вагоме значення, тому що зберігає й передає знання, відображаючи національну самосвідомість. Оскільки перед лінгвістами постає завдання системного аналізу мови, змістовного спілкування мовою, то на сьогодні актуальним є здійснення її точного опису за допомогою корпусних методів, які можуть бути використані у створенні електронних словників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні та зарубіжні мовознавці (Ф. Бацевич, В. Жуковська, О. Демська-Кульчицька, Т. Бобкова, О. Тоньїні-Бонеллі та

інші) у своїх публікаціях значну увагу приділяють дослідженням лінгвістичних корпусів та вивчають словесний матеріал на основі спостережень мовної діяльності, тобто тексту. **Актуальність нашої розвідки** визначається опрацюванням даних корпусу та низки письмових і усних текстів, використовуваних із метою дослідження мови. Їх вивчення сприяє встановленню спільних та відмінних ознак різних мов, що допоможе окреслити особливості їх уживання. **Мета статті** – розглянути корпусні технології та проаналізувати їхню роль у створенні електронного словника. **Завдання** – з'ясувати роль корпусних методів у створенні електронних словників та розглянути типологію текстових корпусів.

Виклад матеріалу. Як самостійна галузь мовознавства корпусна лінгвістика виникла у 60-х роках ХХ століття. Вона вивчає загальні принципи побудови, обробки та використання даних лінгвістичних корпусів із залученням сучасних комп'ютерних технологій, а також розроблення методики збору реальних мовних явищ, писемних та усних текстів, а також способів їх збереження та аналізу (Жуковська, 2013, с. 9). Корпусна лінгвістика має вагоме значення, оскільки сприяє оптимізації епістемічної функції, пов'язаної з правдивістю інформації, збереженням і передачею знань, а також із відображенням національної самосвідомості.

Розвиток цієї науки безпосередньо пов'язаний з розвитком комп'ютерних технологій; у ньому виділяють такі етапи (Tognini-Bonelli, 2001, с. 16–17):

– середина 60-х – початок 80-х років ХХ століття – період набуття знань про організацію та підтримку корпусів кількістю до 1 млн. слів. Цей період характеризується відсутністю матеріалів в електронному форматі та нагальною потребою набору текстів вручну;

– 1980–2000 рр. – період а) з'яви сканерів і б) розширення можливостей комп'ютерного набору, що суттєво полегшило доступ до великих за обсягом текстових матеріалів в електронному форматі, а отже, сприяло значному збільшенню розмірів корпусів – до 20 млн. слововживань;

– з початку 2000-го року і до сьогодні – період електронних (віртуальних) текстів, що уможливило створення корпусів необмеженого розміру.

Дослідження корпусної лінгвістики спрямовані в основному на вивчення питань теорії та практики створення корпусів, типології корпусів, їх призначення, обсягу, параметризації предметної галузі, репрезентативності, структурування та принципів відбору базових одиниць, зберігання тощо. Крім того, корпусна лінгвістика включає дослідження самих лінгвістичних корпусів і вивчення мови за допомогою корпусних методів.

Основне завдання корпусної лінгвістики полягає в системному відображенні процесів використання мови, її точний опис та вичерпний аналіз. Відтак мета корпусної лінгвістики

полягає у здійсненні об'єктивного лінгвістичного опису мовної системи на основі вивчення людської комунікації.

Корпусна лінгвістика має низку особливостей (Жуковська, 2013, с. 17), а саме:

– використовує дані корпусу у своїх дослідженнях;

– послуговується квантитативними методами для об'єктивізації своїх досліджень;

– розглядає текст як певну фізичну сутність;

– займається укладанням граматики конкретних мов;

– основну увагу приділяє формі та досліджує текст у глобальній перспективі;

– робить висновки на основі спостережень мовленнєвої діяльності, репрезентованої у вигляді текстів;

– використовує ймовірнісні методи й статистику для первинної обробки мовленнєвого матеріалу;

– працює з лінгвальними даними в їхньому природному контекстуальному оточенні;

– надає перевагу індуктивним методам обробки емпіричного мовного матеріалу.

Отже, об'єкт корпусної лінгвістики – текстовий корпус як вихідний її матеріал і як результат дослідження. Предмет корпусної лінгвістики – теоретичні основи й практичні механізми створення та використання мовних корпусів. Відповідно сучасна корпусна лінгвістика вивчає (McEnery, Hardie, 2012, с. 3–21):

– формат представлення текстів у корпусі;

– режим відбору та врахування даних і накопичення їх у корпусі;

– механізми використання анотованих / неанотованих корпусів;

– багатомовні та одномовні корпуси

й здійснює корпуснобазовані та корпусноокеровані дослідження.

Базовим поняттям корпусної лінгвістики є корпус тексту, під яким розуміють (у широкому сенсі) низку письмових чи усних текстів, використовуваних із метою дослідження мови (Лендау, с. 270; Kennedy, р. 67; Meyer, р. 1–13). У вузькому сенсі корпус тексту – це тексти в електронній формі, що відображають особливості певної мови та сприяють її вивченню (Демська-Кульчицька, 2005, с. 20; Francis;

Leech, p. 29–30; McEnery, 2006, p. 215; Meyer, 2002, p. 5). Трактують корпус різняться залежно від:

- предметної галузі лінгвістичного дослідження;
- відповідних складників корпусу;
- галузевої належності відповідних термінів;
- характерних ознак корпусу (Бобкова, 2014, с. 13).

Суттєво, що корпус трактують і як колекцію зразків письмових та усних текстів у машиночитаній формі, відібраних певним науково обґрунтованим методом для встановлення й окреслення особливостей вживання мови (Dash, 2005, p. 3). Відповідно до рекомендацій Консультативної групи експертів із питань мовних технічних стандартів (EAGLES), корпус вважають не лише як прозу чи поезію, але і як реєстри слів, їх упорядкування й лексикографічний опис – словники (Meyer, 2002). Під корпусом розуміють також різновид інформаційно-пошукової системи, певний масив, колекцію машиночитаних текстів, покликаних окреслити мовне розмаїття (Aarts, 2010; Biber, 2010; Kennedy, 1998; Leech, Fligelston, 1992; McEnery, Xiao, 2006). Йому властиві такі ознаки, як машиночитаність, автентичність текстів, добірність і репрезентативність (Демська-Кульчицька, 2005, с. 58).

Важливо пам'ятати, що корпусна організація лінгвальних даних потребує врахування типології текстових корпусів, оскільки це сприяє виробленню стратегії та принципів їх створення, добору фактичного матеріалу, відповідних практичних і теоретичних завдань тощо (Демська-Кульчицька, 2005, с. 58). У ході дослідження нами з'ясовано, що розрізняють такі текстові корпуси:

– повнотекстові, у яких тексти подані повністю, та фрагментні, що вміщують лише уривки текстів;

– дослідницькі, використовувані в лінгвістичних дослідженнях для формулювання гіпотез і теорій, та ілюстративні, що підтверджують або спростовують вже існуючі теорії;

– дослідницькі, що містять тексти як цілісні об'єкти та факти реалізації мовної системи, та інтерпретаційні, що є інформаційно-довідковими й дослідницькими системами;

– моніторингові, які відстежують зміни у мові, та статичні, що засвідчують стан мови на певному часовому зрізі;

– діахронні, що окреслюють мову в понадчасовому зрізі, та синхронні, які описують мову відповідного часового проміжку;

– загальномовні, що описують національну мову, та спеціалізовані, які окреслюють часткові, галузеві та специфічні науково-дослідні завдання.

Висновки. Отже, сучасні корпусні технології допомагають створювати електронні словники, яким властива низка переваг, зокрема охоплення значно ширшого обсягу інформації, тож вони ефективніші за традиційні, тобто за словники на паперових носіях. Корпусні технології доречні в зіставних дослідженнях, оскільки сприяють встановленню спільних та відмінних ознак різних мов і окресленню особливостей їх уживання. Вони допомагають у побудові частотних списків слів, що у подальшому дозволить користувачеві віднайти необхідну лексику, а також сприяють окресленню особливостей вживання певного слова у відповідному контексті. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні та вдосконаленні технологій створення електронного словника.

ЛІТЕРАТУРА

- Бобкова Т. В.** Корпус текстів : основні аспекти визначення. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія.* 2014. Вип. 29. С. 11–20. URL : http://www.mova.info/corpus_papers/bobkova-corpus.pdf/.
- Демська-Кульчицька О.** Основи національного корпусу української мови : [монографія]. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2005. 219 с.
- Жуковська В. В.** Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. 142 с.
- Лендау С. І.** Словники : мистецтво та ремесло лексикографії [пер. з англ.]. Київ : К. І. С., 2012. 480 с.
- Aarts J., Meijs. W.** Corpus Linguistics : Recent developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research. Amsterdam : Rodopi, 1984. 425 p.

- Biber D.** Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / eds. B. Heine, H. Narrog. Oxford, 2010. P. 159–191.
- Dash N. S.** *Corpus linguistics and language technology : with reference to Indian Languages*. New Dehli : Mittal Publications, 2005. 445 p.
- Kennedy G.** *Introduction to corpus linguistics*. London : Longman, 1998. 315 p.
- Leech G.** Corpora and theories of linguistic performance. *Directions in corpus linguistics* / ed. J. Svartvik. Berlin, 1992. P. 105–122.
- Leech G., Fligelston S.** Computers and corpus analysis. *Computers and written texts* / [ed. C. S. Butler]. Oxford : Blackwell Oxford, 1992. P. 115–140.
- McEnery T., Hardie A.** *Corpus linguistics : method, theory and practice*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 294 p.
- McEnery T., Xiao R., Tono Y.** *Corpus-Based Language Studies : An Advanced Resource Book*. London, New York, 2006. 408 p.
- Meyer Ch. F.** *English corpus linguistics. An introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 168 p.
- Tognini-Bonelli E.** *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam : John Benjamins, 2001. 219 p.
- Francis W. N.** Language Corpora B. C. *Directions in Corpus Linguistics* / [ed J. Svartvik]. Berlin and New York : Moutin, 1992. P. 17–34.

REFERENCES

- Aarts, J., Meijs, W.** (1984). *Corpus Linguistics: Recent developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research*. Amsterdam: Rodopi [in English].
- Biber, D.** (2010). Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. In B. Heine, H. Narrog (Eds.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (pp. 159–191). Oxford [in English].
- Bobkova, T.V.** (2014). Korpus tekstiv: osnovni aspekty vyznachennia [Corpus of texts: main aspects of designation]. *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Filolohiia, pedahohika, psykholohiia – Scientific Bulletin of the UNESCO Chair of the Kiev National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology* (Issue 29), (pp. 11–20). Retrieved from http://www.mova.info/corpus_papers/bobkova-corpus.pdf [in Ukrainian].
- Dash, N. S.** (2005). *Corpus linguistics and language technology: with reference to Indian Languages*. New Dehli : Mittal Publications [in English].
- Demska-Kulchytska, O.** (2005). *Osnovy natsionalnoho korpusu ukrainskoi movy [Fundamentals of the National Corpus of Ukrainian Movies]*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NANU [in Ukrainian].
- Francis, W. N.** (1992). Language Corpora B. C. In J. Svartvik (Ed.), *Directions in Corpus Linguistics* (pp. 17–34). Berlin and New York: Moutin [in English].
- Kennedy, G.** (1998). *Introduction to corpus linguistics*. London: Longman [in English].
- Leech, G.** (1992). Corpora and theories of linguistic performance. In J. Svartvik (Ed.), *Directions in Corpus Linguistics* (pp. 105–122). Berlin: Mouton de Gruyter [in English].
- Lendau, S. I.** (2012). *Slovnyky: mystetstvo ta remeslo leksykohrafii [Dictionaries: art and craft of lexicography]*; [per. z anhl.]. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].
- Leech, G., Fligelston, S.** (1992). Computers and corpus analysis. In C. S. Butler, *Computers and written texts* (pp. 115–140). Oxford : Blackwell Oxford [in English].
- McEnery, T., Hardie, A.** (2012). *Corpus linguistics: method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
- McEnery, T., Xiao, R., Tono, Y.** (2006). *Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London, New York [in English].
- Meyer, Ch. F.** (2002). *English corpus linguistics. An introduction* / Charles F. Meyer. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
- Tognini-Bonelli, E.** (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: John Benjamins [in English].
- Zhukovska, V. V.** (2013). *Vstup do korpusnoi linhvistyky [Entry to Corpus Linguistics]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

УДК 821.161.2'42 Ситник

ВАСИЛИШИН Ігор – кандидат філологічних наук, доцент катедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна (ip.was@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5036-4716>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.12>

Бібліографічний опис статті: Васишин, І. (2023). Літературна та журналістська діяльність М. Ситника на сторінках часопису «Васильківські вісті». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 99–106, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.12>

ЛІТЕРАТУРНА ТА ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. СИТНИКА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISY «ВАСИЛЬКІВСЬКІ ВІСТІ»

Анотація. У статті висвітлено літературну та журналістську діяльність Михайла Ситника 1942–1943 рр. у часописі «Васильківські вісті», керівником видавництва та редактором котрого він був у період нацистської окупації України під час Другої світової війни. Метою наукової розвідки є дослідження творчої спадщини М. Ситника, зокрема і його маловідомих публікацій на сторінках українського часопису: поезій «Осінь», «Новорічний келех», «До моїх ворогів», «Смерть і любов», «Дівчині В.», «На сторожі»; статті, присвячені постаті Тараса Шевченка, п. н. «Вічноживучий, вічноспівучий», у якій автор захищає творчу спадщину Кобзаря від посягань комуністичної ідеології та пропаганди; низки публіцистичних статей та оглядів: «До молоді!», «Як тривога, то й до Бога», «Національна справедливість», «43-й», «Сталін робиться білим, а душа його чорною», «Сталін стікає кров'ю» та інші. В основі Ситникової публіцистики, як, зрештою, і поетичної творчості, лежать два опозиційні макроконцепти «Україна» – «московія», котрі належать до національно-історіософської концептосфери письменника, оскільки висвітлюють два протилежні світи, дві несумісні ментальності з позицій історичного, культурного, екзистенційно-філософського та духово-морального буття та розвитку українського й московського етносів загалом.

У «Васильківських вістях», попри «офіційні» матеріали, яких вимагала окупаційна влада від офіційного українськомовного видання, розгорнутий національний дискурс. М. Ситник публікує художні твори, огляди, рецензії й статті багатьох українських митців (Тарас Шевченко, Богдан Лепкий, Федір Дудко, Улас Самчук, Петро Карпенко-Кривий, Ростислав Василенко, Неофіт Кибалюк, Леонід Мосендз, Роман Бжеський, Юрій Бойко, Аполлон Трембовецький), культивуючи у Вітчизні, яку окупували нацисти, українське слово й українську думку.

Ключові слова: Михайло Ситник, часопис «Васильківські вісті», окупація України, творча спадщина, публікації, макроконцепти, національний дискурс.

VASYLYSHYN Ihor, Ph.D in Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Lviv Polytechnic National University, 12, S. Bandera st., Lviv, 79013, Ukraine (ip.was@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5036-4716>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.12>

To cite this article: Vasylyshyn, I. (2023). Literaturna ta zhurnalistyska diialnist M. Sytnyka na storinkakh chasopysu «Vasylykivski visti» [Literary and journalistic activity of M. Sytnyk on the pages of the magazine “Vasylykivski visti”]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho*

pedagogichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 53, 99–106, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.12> [in Ukrainian].

LITERARY AND JOURNALISTIC ACTIVITY OF M. SYTNYK ON THE PAGES OF THE MAGAZINE “VASYLKIVSKI VISTI”

Summary. *The article highlights the literary and journalistic activity of Mykhailo Sytnyk in 1942–1943 in the magazine “Vasylkivski visti”, the head of the publishing house and editor of which he was during the Nazi occupation of Ukraine during the Second World War. The purpose of scientific research is to study the creative heritage of M. Sytnyk, in particular, his little-known publications on the pages of Ukrainian magazines: the poems “Autumn”, “New Year's Cup”, “To My Enemies”, “Death and Love”, “Girls of V.”, “On guard”; article devoted to the figure of Taras Shevchenko, p. n. “Eternally living, eternally singing”, in which the author defends Kobzar's creative heritage from the encroachments of communist ideology and propaganda; a number of journalistic articles and reviews: “To the youth!”, “Like anxiety, so to God”, “National justice”, “43rd”, “Stalin becomes white, and his soul is black”, “Stalin is bleeding” etc. At the heart of Sytnyk's journalism, as well as poetic creativity, are the two oppositional macro-concepts “Ukraine” and “Moscow”, which belong to the writer's national-historiosophical conceptual sphere since they illuminate two opposite worlds, two incompatible mentalities from the standpoint of historical, cultural, existential-philosophical and spiritual-moral existence and development of Ukrainian and Moscow ethnic groups in general.*

A national discourse unfolds in “Vasylkivski visti” despite the “official” materials that the occupation authorities demanded from the official Ukrainian-language publication. M. Sytnyk publishes works of art, reviews, reviews and articles by many Ukrainian artists (Taras Shevchenko, Bohdan Lepky, Fedir Dudko, Ulas Samchuk, Petro Karpenko-Krynytsia, Rostislav Vasylenko, Neofit Kybalyuk, Leonid Mosendz, Roman Brzeskyi, Yuriy Boyko, Apollon Trembovetskyi), cultivating the Ukrainian word and Ukrainian thought in the Motherland occupied by the Nazis.

Key words: *Mykhailo Sytnyk, “Vasylkivski visti” magazine, occupation of Ukraine, creative heritage, publications, macro concepts, national discourse.*

Постановка проблеми. З початку Другої світової війни до 1944 року Михайло Ситник (1920–1959) – український письменник, журналіст і редактор – перебував на теренах окупованої нацистами України. Як і багато українців, він сподівався в перші роки війни, що німецька армія, знищивши московсько-сталінський режим, допоможе Україні відновити втрачену Державність. Проте з часом ця мрія розвіялася, особливо після перших репресій нацистів щодо українських патріотів-націоналістів, і М. Ситник усвідомив, що сталінський і гітлерівський окупаційні режими є абсолютно ворожими для його Вітчизни й усієї української нації. Письменник активно продовжував творчу, літературно-критичну та журналістську діяльність і публікував свої художні твори та публіцистичні статті в низці часописів в Україні, котру в 1941 році захопили нацисти, та за кордоном. Михайло Ситник був також досвідченим журналістом і редактором, оскільки в період 1941–1943 рр. працював редактором «Літе-

ратури і мистецтва» – додатка до столичного часопису «Українське слово»; співредактором тижневика «Літаври», який очолювала й редагувала Олена Теліга (відповідальний редактор – Іван Рогач); керівником видавництва й редактором газети «Українська думка» (з 16 листопада 1941 року за редакцією М. Ситника вийшло лише два номери, бо часопис через технічні проблеми, як пояснив згодом його редактор, припинив свою діяльність), видавав місячник «Школяр» та часопис «Васильківські вісті», де був головним редактором і водночас директором друкарні. «Михайло влаштувався тут, у Василькові, в редакції, де був редактором, взяв собі дуже культурних і освічених учителів – Каламарського і Шумського і разом з ними випускав статті, які були спрямовані на боротьбу за вільну Україну, за самостійність. У 43-му я тут не був, але знаю, що він у Василькові лишатися не міг і евакуювався», – згадує однокласник Ситника О. Трушевський (Булах, 1998, с. 438).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна та журналістська діяльність М. Ситника цих років була в полі зору багатьох дослідників, зацікавлення яких викликали не тільки публікації письменника в численних часописах в Україні та за її межами, а й дві поетичні збірки, видані в цей період – «Від серця» та «Нові обрії» (1942 р.), поезії з яких автор публікував і на сторінках часописів. Її висвітлювали в літературно-критичних відгуках, оглядах, рецензіях і статтях М. Вірний, П. Волиняк, С. Гординський, П. Карпенко-Криниця, М. Неврлий, О. Панченко, Л. Полтава, П. Ротач, Т. Салига, Ап. Трембовецький, Л. Череватенко. «Після розгрому німцями газети «Українське слово», М. С. (М. С. – криптонім, яким Михайло Ситник часто підписував свої публікації в пресі – прим. І. В.) виїздить з Києва й редагує кілька провінційних газет на Київщині. У цей період німці кілька разів його заарештовують, замикаючи до в'язниці чи віддаючи на короткий термін до концтабору за спротив німецькій цензурі і вміщення в часописах патріотичних матеріалів та за інші протинімецькі виступи», – описує цей період в житті митця П. Волиняк» (Волиняк, 1953, с. 2). Аналізуючи творчість письменника цього періоду, Ап. Трембовецький зазначає: «За німецької влади, на Київщині, поет видав дві невеличкі збірки своїх поезій: «Від серця» і «Нові обрії». Третя збірка «Шляхами юності» загинула у військовій хуртовині. В цих збірках поет показав сумні картини совєтського життя, шляхи шукань української молоді в роки володарства большевиків на Вкраїні, свої переживання і спогади про недавнє минуле» (Трембовецький, 1944, с. 11). «В орбіті Ситникової поезії, – підкреслює М. Неврлий, – Україна, її природа, щирий і знедолений люд, жорстокі часи її окупації більшовиками й німецькими фашистами, ремінісценції її природи й реалій на чужині» (Неврлий, 1998, с. 14).

Актуальність нашої наукової розвідки полягає у висвітленні творчої спадщини Михайла Ситника, зокрема і його маловідомих публікацій на сторінках часопису «Васильківські вісті». **Метою** статті є дослідження літературної, журналістської та редакторської діяльності М. Ситника періоду Другої світо-

вої війни в Україні. Поетичні твори митця, публіцистика, рецензії та відгуки на сторінках «Васильківський вістей» є важливим матеріалом для вивчення української літератури ХХ ст. Завдання статті – а) висвітлити діяльність М. Ситника як редактора «Васильківських вістей» і як журналіста (1942–1943 рр.); б) розкрити основні риси його поетичних творів, опублікованих на сторінках цього видання.

Виклад матеріалу. Після роботи в київських часописах Михайло Ситник продовжує свою редакторську, журналістську та літературну діяльність у рідному Василькові: він видає тижневик «Українська думка» (з 16 листопада 1941 року за його редакцією виходить два числа часопису (16 і 23 листопада) з надрукованим у логотипі гаслом: «З нами Бог! Слава Україні!»). Причини закриття часопису, а також завдання нового видання його редактор пояснив у першому випуску «Васильківських вістей» від 4 березня 1942 року у зверненні «До читачів!». Тут упродовж 1942–1943 рр. з'являються і його вірші «Осінь» («Ходить осінь п'яна по саду...»), «Новорічний келех», попередньо надрукований у «Новому українському слові» (1942), «До моїх ворогів», «Смерть і любов», «Дівчині В.», «На сторожі», згодом передрукований в «Іванківських вістях», «Миргородських вістях» та з незначними змінами в часописі «Дорога», сатиричний вірш «Туризм по-англійському».

Вірш «Осінь» («Ходить осінь п'яна по саду...») – це мрія ліричного героя про звичайне людське щастя, таке далеке й нереальне в часи жорстокої війни. Поет малює настроєву сільську ідилію чарівної осінньої пори: «п'яна осінь», що, «обнявшись з вітром кучерявим», ходить по саду, зриваючи яблука у вже пожовклі трави; «натомлений люд», який повертається з полів, зібравши урожай; дівчата, що чекають у селі омріяних наречених; «переможна пісня урожайна», що от-от зазвучить під мелодію баяна, кличучи селян на весілля, яке «прийшло, як вимріяна тайна». Проте все це лише мрія-ілюзія, щасливе сновидіння, після якого не хочеться прокидатися:

Ну, а я помрію трохи сном,
Поки осінь у своїм похміллі
Підійде, постукає в вікно
І мене розбудить на весілля (Ситник, 1942, с. 4).

Мотив сну та сновидінь часто трапляється в Ситниковій ліриці, виконуючи як і сюжетотвірну функцію, так і виступаючи засобом відображення внутрішнього світу ліричного героя – свободи його екзистенції, не скованої умовами реальності. Для поета сон – це змога вільно поринати в спогади та мрії, як у вірші «Новорічний сон», у якому ліричний герой мріє про відновлену Українську Державу.

«Смерть і любов» та «Дівчині В.» належать до інтимної лірики митця. «Дівчині В.», можна припустити, – Валентині М. (прізвище невідоме), оскільки саме це ім'я він згадує в низці інших поезій. Очевидно, йдеться про кохану дівчину М. Ситника, яка залишилася в Україні. Відтворити її образ можна безпосередньо з його поезій. Ліричний герой до безтями закоханий у дівчину, проте страждає від відчуття, що ця любов не є взаємною. Сумніви розривають його серце – він недовіряє ні словам, ні погляду, ні «нещирим потискам рук», ні «холодній клятві» коханої:

Не доходить до мене все це,
Рву на шмаття любовні вірші,
Бо не чую я твого серця,
Бо не бачу твоєї душі (Ситник, 1943, с. 4).

Ліричний герой уявляє кохання, як биття двох сердець в унісон та споріднені душі, які бачать і відчують одна одну, але серце й душа коханої – закриті для нього. «Смерть і любов» – це поетова ода любові й водночас осмислення коекзистенції двох одвічних суперниць – смерті й любові, які, на думку митця, завжди поруч. «Лукава чорна смерть» і «сонячна любов» одвічно кружляють у нескінченному танку-поєдинку: «Одна тремтить і радісно, і злісно, // А друга п'є людську гарячу кров» (Ситник, 1943, с. 4). У цьому змаганні немає переможця, тому й кружляє смерть «у дикім танку» під вічний вогняний спів любові. Проте ліричний герой вірить у силу любові, що здатна все подолати й перемогти, бо його серце переповнене нею:

Змагаються вони віки безперестанку.
Лиш Бог тому суддя, хто переможе з них!
Лукава чорна смерть кружля у дикім танку
Під вічний спів любові вогняний.

Хто стомиться? Скажу я вам відверто:
Втаївши в серці нездоланну лють, –
Загине смерть, бо я не хочу смерті,
А подола любов, бо я люблю! (Ситник, 1943, с. 4)

У поезіях «До моїх ворогів», «На сторожі» М. Ситник декларує свою незламність і кидає виклик своїм ворогам, особливо тим, які вважають його працю в окупованій Україні зрадою Батьківщини. Три строфи вірша «До моїх ворогів», що починаються анафорою «Мене не люблять ті...», – це полеміка митця з явними та прихованими ворогами, які очікують на «прихід большевиків», звуть своєю «Матушку-Рассею», а тих, хто вважає по-іншому, ганьблять і проклинають; це гнівний виклик тим, хто «звисає п'явкою» над світлим днем України. Відповіддю поета на закиди й наміри ворогів («І може я впаду колись від вас, як жертва, // До вас нестримним гнівом сповнений ущерть... // Стріляйте, гади люті, ви моєю смертю // Засвідчите для себе смерть!» (Ситник, 1943, с. 4)) є рядки вірша «На сторожі»:

І знову ніч постукала в вікно
Холодною тривоگو до мене,
Та я уже допив терпке вино
Моєї юності, терпке й вогненне.

Й мені тепер не страшно в чорну мить
Зрадливо-підлих поглядів ворожих...
Своєму красві, що хоче жити,
Я серце й душу ставлю на сторожі (Ситник, 1943, с. 4).

Ліричний герой Ситникової поезії вже перейшов свій рубікон – екзистенційну «межову ситуацію», передану метафорами ночі та «холодної тривоги», і, подолавши страх смерті та ворожу ненависть, зробив свій вибір на користь служінню рідному краю всюди й за будь-яких обставин. Петро Ротач у статті, присвяченій творчості М. Ситника періоду окупації, виокремив вірш «На сторожі» як особливо важливий та знаковий, наголосивши водночас на ідейній позиції його автора – присвятити своє життя боротьбі за волю й незалежність Вітчизни: «Письменник цілком визначив свою громадянську позицію: дійсність («ніч») його не лякає, він уже не романтичний юнак, а воїн, якому не страшні «зрадливо-підлі погляди ворожі»... (Ротач, 1991, с. 90).

Як редактор «Васильківських вістей» та журналіст М. Ситник публікує на сторінках часопису публіцистичні твори, зокрема й велику статтю, присвячену постаті Тараса Шевченка п. н. «Вічноживучий, вічноспівучий». Він захищає творчу спадщину Кобзаря від посягань комуністичної ідеології та пропаганди, яка спотворила Шевченкову українську національну ідею та його націософські погляди, намагаючись зробити з нього соціал-демократа й великого друга російського народу. Стаття рясніє цитатами й уривками з творів Шевченка – «Мені однаково...», «Невольник», «Безталанний» («Тризна»), «Мені здається, я не знаю...», «Заповіт», «Чи ми ще зійдемося знову?» Попри дифірамби «визволителям-німцям», як того вимагала цензура в окупованій нацистами Україні, М. Ситник аналізує причини й наслідки привласнення спадщини Шевченка московсько-більшовицьким режимом. Автор статті виводить постать Кобзаря, чиї слова й досі надихають українців на звитяги й подвиги, наповнюючи їхні серця шаною й любов'ю до нього: «За що ми його так міцно любимо і шануємо нашого Шевченка? В першу чергу за те, що його незрівняні чудові пісні несуть велику і щире любов до нашої України, до українського народу» (Ситник, 1943, с. 3). Автор зосереджується на тезі про навмисне спотворення Шевченкової спадщини комуністичним режимом, який, зрозумівши, що «любов українського народу до Шевченка така велика і безмірна, що немає ніякої сили її загасити», намагався привласнити Кобзаря собі: «І вони вдалися до своєї гадючої хитрості і підлої лукавості, почали і собі простягати свої чорні руки до його святої пам'яті. Почали приписувати йому всякі небилиці і галасувати про нього чуть не як про більшовика, у всякому разі, як про інтернаціоналіста. В кожній большевицькій газеті, книжці до Шевченкового ім'я добавлялося звучний епітет «революціонер-демократ», поет, який бажав... комунізму» (Ситник, 1943, с. 3). Як приклад ідеологічного виродження Ситник цитує радянського компартійного письменника Олександра Корнійчука, який доводив, що «наука Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна» зіграла життєдайним сонцем весь радянський народ і що саме цього прагнула душа Шев-

ченка. «Не дамо нашу Матір під огуду і рабство Москви» (Ситник, 1943, с. 3), – лунає в кінці статті імператив митця, який закликає до боротьби проти московсько-більшовицького режиму.

У серпневому номері «Васильківських вістей» за 1942 рік з'являється рецензія М. Ситника п. н. «Гримучими дорогами» на поетичну збірку «Гримлять дороги» Петра Карпенка-Криниці, що вийшла цього ж року у видавництві «Українське Полісся». Рецензент констатує, що сучасні українські видавництва виявляють щораз більшу увагу до книг про жахливий період життя українців за «большевії». Саме до таких книг, на думку автора рецензії, і належить поетична збірка талановитого молодого українського поета Петра Карпенка-Криниці. «Ця, невеликого розміру, книжка уже говорить про творчий зріст поета, – підкреслює М. Ситник. – Високопродумані, цікаві поезії звертають зразу ж увагу читача» (Ситник, 1942, с. 3). Характеризуючи ідеї, тематику, провідні мотиви поезій збірки, рецензент наголошує, що особистісна лірика поета (минуле свого краю, забута молодість, загублені друзі й знайомі) відходить на другий план, – натомість основним акцентом книги є доля знищеної більшовиками «Вкраїни-матері» – Вітчизни, за яку треба боротися і яку слід відновлювати «в новій європейській сім'ї». Виокремлюючи певні хибі у версифікації та поезиці віршів збірки, М. Ситник зосереджується на аналізі найбільш знакових, на його думку, віршів Петра Карпенка-Криниці – «Мертвим і живим», «Ворон», «Сон приснився матері вночі», «Симфонія ночі», поеми «Весілля Ярини Соловей», у якій «автор показує героїку і національну гідність української дівчини, яка іде навіть проти свого батька (комуніста) заради загальних інтересів – визволення України» (Ситник, 1942, с. 3). Підсумовуючи, автор рецензії наголошує на тому, що поетична збірка Петра Карпенка-Криниці, у якій він відобразив «події грозових днів і настроїв народу», стане цінним внеском у розвиток та розквіт молодого української літератури.

Як журналіст і редактор, М. Ситник публікує у «Васильківських вістях» низку публіцистичних статей та оглядів: «До молоді!» (№ 8. Васильків, 29 березня 1942 р.),

«Як тривога, то й до Бога» (№ 10. Васильків, 5 квітня 1942 р.), «Національна справедливість» (№ 66. Васильків, 18 жовтня 1942 р.), («43-й» № 1(87). Васильків, 1 січня 1943 р.), «Сталін робиться білим, а душа його чорною» (№ 9 (95). Васильків, 31 січня 1943 р.), «Сталін стікає кров'ю» (№ 10 (96). Васильків, 4 лютого 1943 р.), «Славетна дата» (№ 12 (98). Васильків, 11 лютого 1943 р.), «Про нашу газету» (№ 14 (100). Васильків, 18 лютого 1943 р.), «Наші завдання» (№ 18 (104). Васильків, 4 березня 1943 р.). Публіцистику Михайла Ситника завжди потрібно ділити на дві частини: перша, пропагандивна, з набором тез, фраз, імперативів, ідеологем, пресової риторики, яких вимагала від головного редактора офіційного українського видання окупаційна німецька влада та її цензура, і другу, у якій М. Ситник як журналіст і публіцист висловлював власне бачення тих чи тих історичних та сучасних подій, суспільних явищ, аналізуючи їх з погляду українського патріота. Тож якщо відкинути набір обов'язкових фраз та кліше в матеріалах про роль «фюрера», «армії Третього Рейху», «Великонімеччини» у визволенні України та розбудові її економіки, що мали засвідчувати лояльність головного редактора офіційного часопису до окупаційної влади, то в основі Ситникової публіцистики, як, зрештою, і поетичної творчості, лежать два опозиційні макроконцепти «Україна» – «московія». Ці антиконцепти належать до національно-історіософської концептосфери письменника, оскільки вони висвітлюють два протилежні світи, дві несумісні ментальності з позицій історичного, культурного, екзистенційно-філософського та духовно-морального буття та розвитку українського й московського етносів. Статті М. Ситника мають усі ознаки художньої публіцистики (нарисової, сатиричної, філософської), у якій емоційно насичене, гострополемічне, сатиричне слово автора, його наративи та імперативи в поєднанні з численними художніми засобами творять картину двох непримирених світів – *України* та *московії*. У художньо-стилістичному наповненні статей автор використовує великий арсенал художніх засобів – від часто вживаних епітетів до значної кількості метафор, символів, гіпербол, алюзій та инш. Макроконцепт «Україна» з семан-

тичними полями *народ*, *рідна земля* протиставлено макроконцепту «московія», у якому синонімійними поняттями є *СССР*, *Сталін*, *Кремль*, *московсько-більшовицький режим*. Наведемо приклади низки яскравих художніх засобів, які використовує Ситник у своїй публіцистиці. Звичайно, вся риторика його творів спрямована проти москви та московії, тому рясніє такою великою кількістю лексем і зворотів – про Україну він міг висловлюватися лише в рамках дозволеного окупаційною владою та цензурою, тому в публіцистиці відсутня лексема «Держава», що є основною в макроконцепті «Україна» в усіх творах, написаних або «в шухляду», або у вільному повоєнному світі. Макроконцепт «Україна»: «страдницький український нарід», «визволена Україна» («До молоді!»); «віковічна мрія українських селян», «багата Україна», «незагойні рани України» («43-й»); «українська громадськість», «вільне слово українською мовою», «національна гідність» («Про нашу газету»); «європейський нарід», Україна як «частка Європи», «вільний народ», «імення своєї землі “Україна”» («Наші завдання»). Макроконцепт «Московія»: «колгоспи і радгоспи з кріпосницькою системою, заводи і фабрики зі «стахановським» рабством, установи з неперевершеним бюрократизмом», «кати-большевики», «ненажерливий кат і хитрий брехун» Сталін, «жахливий туман смерті» («До молоді!»); Сталін як «лютий звір», «звіроподібна істота», «винуватець тяжкого кровопролиття», «тричі проклятий бандит і душогуб», «грішник і людоджер», «утиски релігії» в СРСР, «Сталін і большевицька деспотія», «галасування Сталіна» («Як тривога, то й до Бога»); «ненависні колгоспи», «большевики-нахлібники», «китайська стіна Московії», «орда Москвазії», «кровожадний сучасний чінгісхан Сталін» («43-й»); «кумедні трюки Сталіна», «червоний Сталін робиться білим», «його імператорське величство батюшка Сталін», базікання «про соціалістичну рівність», «російський патріотизм» для нещасної голоди, «кривавий хижак» Сталін, «московська орда», «остання махінація совєтського уряду», «хиже обличчя» Москви, («Сталін робиться білим, а душа його чорною»); «кат Сталін», «дикий Чінгісхан нашого віку», «чорнолике енкаведе», «хижі

клешні Сталіна», «тиранія большевизму», «рабство Москви» («Сталін стікає кров'ю»); «всенародня катівня чорнолика Москва», що «лукаво посміхається», «дика орда Сталіна», «монгольська Московія», «ярмо Московії» («Наші завдання»). І якщо макроконцепт «московія» згодом у воєнних та повоєнних творах М. Ситник не переосмислює, оскільки на всіх рівнях його світовідчуття та світобачення (емоційно-психологічному, духово-моральному, екзистенційно-філософському, культурно-історичному) *московія* – це дика орда й споконвічний ворог *України*, то макроконцепт «Україна» набуває вже навіть у воєнний період в Європі у творчості митця відновленого і неможливого за окупаційного нацистського режиму в Україні поняття *Україна* – *Соборна Незалежна Держава* та її символи. Це виявляється, зокрема, у його ліриці воєнного періоду: «золотий непокірний Тризуб» – символ Держави («Слово до побратимів», 1944); «Тризуб наш золотий» («Виклик», 1944); «згинем або вибором Державу», «І воскресне знов Соборна Незалежна // Велика Україна у боях» («Ой радуйся, земле!», 1945); Держава «від Дону аж по Сян» («Новорічний сон», 1945).

Висновки. Літературна, редакторська та журналістська діяльність Михайла Ситника 1942–1943 рр. в окупованій Україні була

спрямована, з одного боку, на відродження українського слова після його знищення та маргіналізації московсько-більшовицьким режимом, а з іншого – на просування в умовах нової окупації національних наративів, попри всю строгість німецької цензури. Як керівник видавництва й відповідальний редактор, М. Ситник у «Васильківських вістях» поряд з «офіційними» матеріалами, яких вимагала німецька влада від офіційного українськомовного видання, публікує також художні твори, огляди, рецензії й статті багатьох українських митців, плекаючи у такий спосіб в окупованій нацистами Вітчизні українське слово та українську думку. На сторінках «Васильківських вістей» розгортається національний дискурс, репрезентований цілою плеядою українських митців: Тарас Шевченко, Богдан Лепкий, Федір Дудко, Улас Самчук, Петро Карпенко-Криниця, Ростислав Василенко, Неофіт Кибалюк, Леонід Мосендз, Роман Бжеський, Юрій Бойко, Аполлон Трембовецький. Публікуючи власні твори й подаючи на сторінках цензурованого часопису матеріали українських митців, М. Ситник прагне зберегти національну ідентичність в умовах окупації України під час Другої світової війни. Перспективним вважаємо всебічне вивчення спадщини цієї талановитої й небайдужої до долі України людини.

ЛІТЕРАТУРА

- Булах Г. Відсутність довга і важка. *Ситник М. Катам наперекір: поезії, проза, спогади / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах*. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. С. 422–441.
- Волиняк П. Михайло Ситник. *Нові дні*. Торонто, вересень 1953. Ч. 44. С. 1–2.
- Неврлий М. З Україною в серці своєму. *Ситник М. Катам наперекір: поезії, проза, спогади / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. С. 13–23.
- Ротач П. На сторінках миргородської газети : кілька штрихів до біографії М. Ситника. *Слово і час*. Київ, 2011. № 10. С. 87–91.
- Ситник М. Вічноживучий і вічноспівучий. *Васильківські вісті*. № 20 (106). Васильків, 11 березня 1943 р. С. 3.
- Ситник М. Гримучими дорогами. *Васильківські вісті*. № 46. Васильків, 9 серпня 1942 р. С. 3.
- Ситник М. Дівчині В. *Васильківські вісті*. № 33 (119). Васильків, 25 квітня 1943 р. С. 4.
- Ситник М. До моїх ворогів. *Васильківські вісті*. № 11 (97). Васильків, 7 лютого 1943 р. С. 4.
- Ситник М. На сторожі. *Васильківські вісті*. № 47 (133). Васильків, 13 червня 1943 р. С. 4.
- Ситник М. Осінь. *Васильківські вісті*. № 59. Васильків, 24 вересня 1942 р. С. 4.
- Ситник М. Смерть і любов. *Васильківські вісті*. № 33 (119). Васильків, 25 квітня 1943 р. С. 4.
- Трембовецький Ап. Шляхами шукань... *Український Вісник*. Берлін, 30 липня 1944. ч. 13 (137). С. 11.

REFERENCES

- Bulakh, H. (1998). Vidsutnist dovha i vazhka [The absence is long and hard]. In M. Nevrllyi & H. Bulakh (Eds.), *Sytynyk M. Katam naperekir: poezii, proza, spohady – Sytynyk M. Katam against the odds: poetry, prose, memories* (pp. 422–441). Kyiv : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].

- Volyniak, P.** (1953). Mykhailo Sytnyk [Mykhailo Sytnyk]. *Novi dni – New days*, 44. 1–2 [in Ukrainian].
- Nevrlyi, M.** (1998). Z Ukrainoiu v sertsii svoiemu [With Ukraine in my heart]. In M. Nevrllyi & H. Bulakh (Eds.), *Sytnyk M. Katam naperekir: poezii, proza, spohady – Sytnyk M. Katam against the odds: poetry, prose, memories* (pp. 13–23). Kyiv : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Rotach, P.** (2011). Na storinkakh myrhorodskoi hazety : kilka shtrykhiv do biohrafii M. Sytnyka [On the pages of the Myrhorod newspaper: a few touches to the biography of M. Sytnyk]. *Slovo i chas – Word and Time*, 10, 87–91 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1943). Vichnozhyvuchy i vichnospivuchy [Ever Living and ever singing]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 20, March 11, 3 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1942). Hrymuchymy dorohamy [Thundering roads]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 46, August 9, 3 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1943). Divchyni V. [The girl V.]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 33, April 25, 4 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1943). Do moikh vorohiv [To my enemies]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 11, February 7, 4 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1943). Na storozhi [On guard]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 13, June 13, 4 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1942). Osin [Autumn]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 59, September 24, 4 [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1943). Smert i liubov [Death and love]. *Vasylkivski visti – Vasylkiv news*, 33, April, 25, 4 [in Ukrainian].
- Trembovetskyi, Ap.** (1944). Shliakhamy shukan... [Through the ways of searching...]. *Ukrainskyi Visnyk – Ukrainian Herald*, 13, July 30, 11 [in Ukrainian].

УДК 821(48):821.111(73)(092)

ЗВАРИЧ Василь – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (zwarych65@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4634-5800>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.13>

Бібліографічний опис статті: Зварич, В. (2023). Міфологічні образи і сюжети в творчій рецепції Ніла Геймана (книга «Скандинавська міфологія»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 107–112. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.13>

МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ І СЮЖЕТИ В ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ НІЛА ГЕЙМАНА (КНИГА «СКАНДИНАВСЬКА МІФОЛОГІЯ»)

Анотація. У статті досліджено роль та вплив скандинавської міфології на творчу практику популярного англійського письменника Ніла Геймана, проаналізовано його книгу «Скандинавська міфологія», увиразнено художні прийоми та засоби, за допомогою яких письменник трансформує / осмислює міфологічні образи та сюжети, надаючи їм авторської самобутності: «перетворює» класичних міфологічних персонажів у цікавих літературних героїв, зберігаючи при цьому основну суть їхніх характеристик та взаємин. У книзі Н. Гейман використовує фантастику, міф як один із прийомів моделювання художнього тексту, порушуючи проблему природи людського, божественного, міфологічного. Відзначено, що ігровий принцип інтертекстуальності автор застосовує для ускладнення структури художнього тексту, прямо чи опосередковано цитує першоджерела. Звернуто увагу на насиченість авторської версії міфів власними назвами. Складні у написанні та вимові імена письменник пояснює у словничку, який подано у кінці книги. Ніл Гейман, наслідуючи сюжети едичних міфів, істотно не змінює їх, не наповнює образи новим змістом. Однак він надає міфам логічну послідовність, акцентує причинно-наслідкові зв'язки та використовує сучасний вокабулярій в описі емоційного стану персонажу (що може сприйматися як прояв гумору автора). Констатовано, що стиль твору дає змогу розглядати книгу «Скандинавська міфологія» як авторський переказ сюжетів міфів, які існують у різних версіях. Враховуючи те, що вже в XIII ст. міфи значною мірою втратили свій зв'язок із ритуалом і сприймалися як художній твір, така їх модернізація письменником може розглядатися як свого роду ремейк, в якому не варто шукати слідів дохристиянських культів. Відзначено, що Н. Гейман у своїй книзі детально відтворює традиційні уявлення про богів, використовуючи постмодерністський принцип цитатності, що значно ускладнює структуру твору, але не руйнує художньої цілісності.

Ключові слова: міфологічні сюжети, Ніл Гейман, скандинавська міфологія, фентезі, міфологічні образи.

ZVARYCH Vasyl – Candidate of Philological sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Literature and Polonistics, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine (zwarych65@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4634-5800>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.13>

To cite this article: Zvarych, V. (2023). Mifolohichni obrazy i siuzhety v tvorchii retseptsii Nila Heimana (knyha «Skandynavska mifolohiia») [Mythological images and plots in Neil Gaiman's creative

reception Haiman (book “Scandinavian mythology”]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 107–112, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.13> [in Ukrainian].

MYTHOLOGICAL IMAGES AND PLOTS IN NEIL GAIMAN’S CREATIVE RECEPTION HAYMAN (BOOK “SCANDINAVIAN MYTHOLOGY”)

Summary. *The article examines the role and influence of Scandinavian mythology on the creative work of the popular English writer Neil Gaiman, analyzes his book “Scandinavian Mythology”, highlights the artistic techniques and means that the writer uses to transform or comprehend the sense of mythological images and plots, giving them an author’s identity. He “transforms” classic mythological characters into interesting literary heroes, while preserving the main essence of their characters and relationships. In the book, N. Gaiman uses fiction and myth as one of the methods of modeling a literary text, raising the issue of human nature, divine, and mythological. It is noted that the author uses the playful principle of intertextuality to complicate the structure of the fiction, directly or indirectly quoting original sources. Attention is paid to the saturation of the author’s version of the myths with their own names. The writer explains names that are difficult to spell and pronounce in the dictionary provided at the end of the book. Neil Gaiman, imitating the plots of the Eddic myths, does not change their plots significantly, and does not fill the images with new meaning. However, he gives the myths a logical sequence, emphasizes cause-and-effect relationships, and uses contemporary vocabulary to describe the character’s emotions (which can be perceived as a manifestation of the author’s humour). It is stated that the style of the work allows us to consider the book “Scandinavian Mythology” as the author is retelling the plots of myths that exist in different variants. Considering that already in the 13th century myths had largely lost their connection with the ritual and were perceived as a work of art, so their modernization by the writer can be considered as a kind of remake, in which you should not look for traces of pre-Christian cults. It is stated that N. Geiman in his book reproduces traditional ideas about the gods in detail, using the postmodern principle of citation, which complicates the structure of the work significantly but does not destroy the artistic integrity.*

Key words: *mythological plots, Neil Gaiman, Scandinavian mythology, fantasy, mythological images.*

Постановка проблеми. Активне звернення в мистецтві, зокрема літературі, до сюжетів та образів скандинавської міфології у XX–XXI ст. пов’язане передусім з виникненням та поширенням жанру фентезі. У творах цього жанру є чимало героїв, запозичених саме зі скандинавської міфології. Популярними стали комікси, де головними персонажами є міфологічні боги, такі, як Локі, Тор, Один та ін. Інтерес до мистецтва, заснованого на скандинавській міфології, тісно пов’язаний з фентезі Ніла Геймана (Neil Richard Mac Kinnon Gaiman, 1960) – англійського письменника-фантаста, автора графічних романів та коміксів, сценариста, одного з найуспішніших письменників нашого часу. «Гейман – це скарбниця... Нам пощастило мати його», – так відгукнувся про Н. Геймана сучасний американський письменник Стівен Кінг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізові специфіки трансформації

легендарно-міфологічних образів і сюжетів у творах Н. Геймана присвячена низка студій зарубіжних науковців творчості Ст. Біссета, М. Генчієва, Дж. Зайпса, Ст. Рауша та і Стівена Рауча, Мередіта Коллінса, Курта Ланкастера, Тоні Кіна, Челсі Кендінг. Різноманітні аспекти творчості Ніла Геймана висвітлено в науково-критичних, літературознавчих есе: «The Many Worlds of Neil Gaiman» (2008), «Mythological Dimensions of Neil Gaiman» (2012), «Neil Gaiman in the 21st Century: Essays on the Novels, Children’s Stories, Online Writings, Comics and Other Works» (2015). Особливості міфологізації у творах Н. Геймана: розглянуто в працях S. Rauch (2003), M. Slabbert (2006), M. Delahay (2009), M. D. Goldberg (2011), R. Blomqvist (2012), J. Prosser (2015), L. Koudelkov (2015).

В Україні творчість Ніла Геймана досліджували літературознавці О. Лозовик та Ю. Хорошевська. Однак в їхніх студіях, як

і в розвідках зарубіжних науковців, лише принагідно розглянуто специфіку трансформації англійським письменником сюжетів і образів скандинавської міфології.

Мета дослідження – проаналізувати особливості інтерпретації, «модернізації» сюжетів, образів скандинавської міфології Нілом Гейманом у його книзі «Скандинавська міфологія». **Завдання** – конкретизувати художні прийоми, засоби, які використовує письменник у книзі, інтерпретуючи міфологічні сюжети та образи; визначити новаторство Н. Геймана в художній трансформації міфологем.

Виклад матеріалу. Скандинавська міфологія дійшла до нашого часу завдяки двом літературним джерелам – «Старша» та «Молодша Едда». «Старша Едда» складена в Ісландії у XIII ст. і знайдена 1643 р. єпископом Бріньюлвом Свейнссоном. «Молодшою Еддою» називають прозову збірку, автором якої є ісландський поет та вчений Сноррі Стурлусоном. У ній ідеться про життя та культуру скальдів і дуже часто цитовано «Старшу Едду».

Найбільш виразно особливості художнього мислення Ніла Геймана висвітлено у трьох його есе: «Reflections on Myth(with Digressions in Gardening, Comics, and Fairy Tales)» (1999), «Mythcon 35 Guest of Honor Speech» (2004) і «Keynote Address 2012» (2012). Гейман, як й Толкієн, працює над шляхами реміфологізації тексту, створення власної міфології, заснованої на існуючих віруваннях і фольклорних традиціях, переосмислених і включених до авторської системи (Яковенко, 2008, с. 146). Основні риси жанру фентезі (fantasy) у романах письменника чітко виражені: по-перше, у сюжетах тісно переплітаються світ реальний та світ фентезійний; по-друге, фентезійний світ може існувати як інший вимір, з характерними для нього порталами-дверима, що слугують для переходу в реальний.

Сюжети романів Ніла Геймана наповнені фантастичними явищами, персонажами божественного походження, що яскраво відображають всю сутність постмодерністського жанру (Attebery, 2013, с. 18). Традиційно у романах-фентезі головний герой є людиною, яка загадковим чином може проникати до іншого світу. Наприклад, у творі «Амери-

канські боги» головний герой зміг потрапити у світ мертвих та повернутися назад – характерна ознака жанру наукової фантастики.

«Скандинавська міфологія» – один із найоригінальніших творів Ніла Геймана. Книга є збіркою скандинавських міфів у авторській інтерпретації. Письменник зізнається, що довго не міг визначитися зі своїм літературним інтересом, але знайомство з міфами скандинавів визначило пріоритетну тему його творчості (Neil Gaiman Biography, 2017, с. 3). Захоплення історіями про Одіна, Тора, велетнів і злісних тролів виявилось настільки потужним, що Гейман зажагнув поділитися ним зі своїми читачами – так на світ з'явилася книга «Скандинавська міфологія». У передмові до неї письменник зізнався: «...я занурився в слова, які були записані дев'ятсот років тому або й того раніше. Вибираючи історії, які мені хотілося розповісти наново, я змішував різні версії міфів» (Гейман, 2017, с. 3).

Уже назва в оригіналі «Скандинавська міфологія» досить точно відображає зміст твору: скандинавська міфологія від перших днів створення світу й до неминучого його кінця. З'ява Світового дерева Іггдрасіля, велетнів і богів, людей і карликів, будівництво Асгарда й набуття асами їх головних атрибутів на кшталт молота Тора, злі прокази Локі, народження чудовиськ, яким належить спалити, заморозити і залити отрутою цей світ, зрештою, битва Рагнара – письменник тонко, філігранно опрацьовує сюжети міфів, наділяє міфологічних героїв рисами характеру, які первісно їм не притаманні. Так, Локі у Геймана персонаж глибоко трагічний, як і нещасні нащадки головного скандинавського трикстера.

У центрі оповіді дві групи богів: аси й вани – зі «Старшої» та «Молодшої Едди». У скандинавській міфології однією з ключових подій є війна між ними. Вона розпочалася через вбивство асами чарівниці Гюльвейг, яку вани створили з золота й відіслали до Мідгарду, аби розтлити його мешканців (оскільки вани були незадоволені тим, що люди прославляють лише асів). Вани взяли в облогу Асгард, а битву розпочав король асів Одін, який кинув у вани свій спис. У ході війни вани зруйнували стіни Асгарду, але у вуличних боях аси перемогли.

У книзі «Скандинавська міфологія» Гейман використовує фантастику, міф як засіб розширення та поглиблення художньої реальності твору, як один із прийомів моделювання тексту Він спирається на архаїчний міф, особливості міфологічного мислення та світосприйняття, щоб помістити фантастичне у сучасне, пояснити його закономірність в умовах емпіричної реальності. Письменник слідує постмодерністським тенденціям іронічного переосмислення та зниження образів, зокрема міфологічних, іронію застосовує і в описі характерів, і в інтерпретації міфологічних сюжетів.

Вибираючи сюжети, Ніл Гейман дуже часто вдається до контамінації – поєднує різні версії міфів. Одним із таких гібридів у гейманівському переказі є, наприклад, історія про поїздку Тора до Хюміра: початок взято зі «Старшої Едди», а подробиці риболовлі – в «Молодшій Едді». Автор докладно визначає місця, де відбуваються події, та істот, що трапляються головному герою. У книзі докладно описано Асгарду (один із трьох космогонічних світів германо-скандинавської міфології, створених тріадою богів-деміургів: братами Одіном, Вілі та Ве. Асгард – це світ богів-асів, небо та майбутнє), Іггдрасілю – могутнього ясеня, одного із найдосконаліших і найпрекрасніших із дерев; темного та туманного світу Ніфльхейму тощо (Гейман, 2017, с. 9).

У книзі Н. Гейман використовує принцип інтертекстуальності для ускладнення структури художнього тексту, прямо чи опосередковано цитуючи джерела міфологічного походження («Старша Едда», «Молодша Едда», «Пісня пісень Соломона» та ін.). Автор детально відтворює традиційні уявлення про богів, проте ці деталі разом із уявленнями про нових богів створюють еклектичну картину з давніх і сучасних елементів (Лозовик, 2015, с. 13). Скажімо, розповідь про велетня Міміра виявляємо в германо-скандинавській міфології. Мімір живе серед асів, охороняє джерело мудрості. Один жертвує правим оком, щоб оживити голову велетня й відносити її в підземну печеру біля коріння світового дерева Іггдрасілля, де він міг радітися з розумною головою й пити воду, яка тимчасово наділяла мудрістю. Уважалось, що велетенське дерево об'єднує та підтримує

усі дев'ять світів скандинавської космології (Іваненко, 2016, с. 24). Гейман відтворює сюжет міфу в діалогічній формі: «Він навіть не змінився на обличчі. / – Дай мені ножа, – ось і все, що він сказав. / Зробивши те, що потрібно, він акуратно опустив око в чашу джерела – той так і втупився на нього крізь воду. Один наповнив ріг водою і підніс до губ. Холодна виявилася вода. До дна осушив бог Гьяллархорн, і мудрість ринула в нього. Далі і ясніше побачив він одним оком, ніж будь-коли бачив двома. З того часу Один отримав й інші імена: Блінд стали звати його, сліпий бог, і Хоар, одноокий, а ще – Балеїг, полум'яноокий» (Гейман, 2017, с. 19). Один віддав своє око велетню Міміру за ковток із джерела мудрості, а білий шрам на одному боці повертає читача до міфу про те, як Один провисів на світовому дереві, пронизаний списом. Свій договір з Тінню Середа-Один скріплює медом, який виявляється дуже кислим і неприємним на смак, але робить Тінь несподівано балакучим, що знов-таки відсилає нас до легендарного Меду поезії, міф про який найповніше представлений у «Молодшій Едді» Сноррі Стурлусона.

Гейман, удаючись до ігрових прийомів, описує комічні ситуації, наприклад, сцена, коли Тора переодягали у Фрейю й вели нібито на весілля: «Мені це не подобається! – обірвав його Тор. – Люди скажуть, ну, для початку вони скажуть, що я вбираюся в жіночі ганчірки. Ні, навіть обговорювати не буду. Не подобається це мені. Я точно не одягатиму фату. Адже нікому ідея не подобається, так? Жахлива ідея, просто жах. У мене борода, між іншим. І не стану я голити бороду!» (Гейман, 2017, с. 41).

Варто звернути увагу на насиченість міфів у Геймана власними назвами. Складні з написання та вимови імена письменник пояснює в словничку, поданому в кінці книги. Також у сюжети міфів органічно вплетено авторські пояснення назв богів та персонажів. Крім Локі, Одіна, Тора, у міфах присутні розповіді та згадки про Сурта, Хель, Верданди, Скульду, Блінд, Хоар, ріг Гьяллархорн, Хеймдалль, прекрасну Сів, Івальді, Брокка, Ейтра, Фрейра, Гунгнира, Свідбладнира, Мьелльніра – творця блискавок, Фрейра, Бальдра, Квасира Мудрого, Свадільфар, Суттунгаї та ін.

Зауважимо, що пояснення окремих імен письменник подає в енциклопедичній формі, наприклад: «— Бельверк — повторив Баугі. — Погане ім'я. Воно означає «той, хто творить жахливе» (Гейман, 2017, с. 51); «Гунльод, хранителька місця» (Гейман, 2017, с. 53).

Ніл Гейман дуже цікаво, інколи дотепно, інтерпретує різні міфологічні сюжети, зокрема історію про весілля богині Фрей або про те, як пропав молот Тора; як із Локі вийшла чудова служниця, а громовержець був дуже агресивною нареченою. До речі, у міфах про наречену зазначено, що Тор терпіти не міг її. Чимало тут і витівок Локі. Наприклад, як він і що зробив, щоб Юдин, хранителька яблук безсмертя, пропала разом з ним.

Звернення до міфологічної образності є характерною рисою художнього мислення Ніла Геймана. Він творчо осмислює міфологічні сюжети, образи, органічно вписуючи їх у власну художню картину світу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ніл Гейман інтерпретує сюжети еддичних міфів, істотно не змінює їхні сюжети, не надає образам нового змісту. Однак письменник надає міфам логічну послідовність, акцентує причинно-наслідкові зв'язки та користується сучасним вокабулярієм в описі емоційного стану персонажів (що може сприйматися як прояв гумору автора).

Автор детально описує традиційні уявлення про богів та використовує постмодерністський принцип цитатності для ускладнення структури художнього твору, тобто він цитує такі міфологічні тексти, як «Старша Едда», «Молодша Едда», «Піснь пісень Соломона» та інші. У подальшому перспективним є дослідження легендарно-міфологічних образів книги «Скандинавська міфологія» Н. Геймана у контексті інших літературних варіацій міфів народів світу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бережна М.** Імена власні в романі жанру фентезі : методи формування відповідників. *Нова філологія*. 2008. № 29. С. 249–255.
- Волков А.** Теорія традиційних сюжетів та образів. Літературознавча компаративістика : навч. посіб.; (наук. ред. Р. Т. Гром'як, упоряд. Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша). Тернопіль : Редак.-видавничий відділ ТДПУ, 2002. 360 с.
- Гейман Н.** Скандинавська міфологія (пер. М. Бакалова). Київ : КМ БУКС. 2017. 256 с.
- Іваненко В.** Інтермедіальні виміри літератури фентезі. Центр з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2016. С. 5–17.
- Кравченко Е. О.** Поетика зв'язків і відношень імені — тексту — поетонімосфери : дис. д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ : Київський національний університет імені Т. Шевченка, 2017. 560 с.
- Лозовик О.** Сучасна англійська літературна казка у творчості Ніла Геймана : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2015. 18 с.
- Яковенко О.** Жанрові особливості фентезі. *Вісник державного лінгвістичного університету*. 2008. № 1. С. 143–144.
- Attebery B.** *Stories about Stories : Fantasy and the Remaking of Myth*. Oxford University Press, 2013. 256 p.
- Gaiman N.** Biography, 2017. URL : http://www.neilgaiman.com/About_Neil/Biograph).
- Gaiman N.** Journal. 2018. URL : <http://journal.neilgaiman.com>.
- Rodney Sharkey, James Fleming and Zuleyha Cetiner-Oktem's** articles в ImageText's special issue on Gaiman's work. URL : <https://imagetextjournal.com/a-special-issue-on-the-works-of-neilgaiman>.
- Volker B.** *Es genügt nicht die einfache Wahrheit*. Notate. Frankfurt am Mein, 2007. 150 p.

REFERENCES

- Attebery, B.** (2013). *Stories about Stories: Fantasy and the Remaking of Myth*. Oxford University Press [in English].
- Berezhna, M.** (2008). Imena vlasni v romani zhanru fentezi: metody formuvannia vidpovidnykiv [Proper names in the novel of the fantasy genre: methods of forming counterparts]. *Nova filologiya – New philology*, 29, 249–255 [in Ukrainian].
- Geyman, N.** (2017). *Skandinavska mifologiya [Scandinavian mythology]*. (M. Bakalov, Trans.). Kyiv: KM BUKS [in Ukrainian].

- Ivanenko, V.** (2016). *Intermedialni vimiri literaturi fentezi [Intermediate dimensions of fantasy literature]* (pp. 5–17). Kyiv: Tsentr z doslidzhennya literaturi fentezi pri Institutu literaturi im. T. G. Shevchenka NAN Ukraini [in Ukrainian].
- Kravchenko, E.** (2017) *Poetika zv'yazkiv i vidnoshen imeni – tekstu – poetonimosferi [The poetics of connections and relations between name-text-poetonimospher]*. (Doctoral dissertation). Kyiv: Kyivskiy natsionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
- Lozovyk, O.** (2015). *Suchasna angliyska literaturna kazka u tvorchosti Nila Geyma [The Modern English Literary Fairy Tale in the Works of Neil Gaiman]*. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Neil Gaiman.** Biography (2017). Retrieved from http://www.neilgaiman.com/About_Neil/Biography/ [in English].
- Neil Gaiman. Journal.** (2018). Retrieved from <http://journal.neilgaiman.com> [in English].
- Rodney Sharkey, James Fleming and Zuleyha Cetiner-Oktem's** articles v Image Text' s special issue on Gaiman's work. Retrieved from <https://imagetextjournal.com/a-special-issue-on-the-works-of-neilgaiman/> [in English].
- Volker, B.** (2007). *Es genügt nicht die einfache Wahrheit [The simple truth is not enough]*. Notate. Frankfurt am Mein [in Germany].
- Volkov, A.** (2002). *Teoriya traditsiynikh syuzhetiv ta obraziv. Literaturoznavcha komparativistika: navch. posib. [Theory of traditional plots and images. Literary comparative studies]*. R. T. Grom'yak (Ed.), (R. T. Grom'yak, I. V. Papusha, Comps.). Ternopil: Redaktsiynovidavniy viddil TDPU [in Ukrainian].
- Yakovenko, O.** (2008). *Zhanrovi osoblyvosti fentezi [Genre features of fantasy]*. *Visnyk derzhavnoho linhvistychnoho universytetu – Bulletin of the State Linguistic University*, 1, 143–144 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'373.2

КОЛЕСНИК Наталія – доктор філологічних наук, завідувач кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна (n.kolesnyk@chnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.14>

Бібліографічний опис статті: Колесник, Н. (2023). Власні назви в українському пісенному фольклорі: до проблеми семантики. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 113–120, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.14>

ВЛАСНІ НАЗВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРИ: ДО ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ

Анотація. Стаття присвячена проблемі семантики власних назв, зокрема особливостям лексичного значення народнопісенних онімів. Незважаючи на те, що початки дослідження семантичного статусу імені сягають ледь не доби античності, мовознавці й досі в поглядах на цю проблему не можуть дійти згоди. Труднощі вирішення цього складного питання зумовлені багатьма як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних, окрім властивих онімам засадничо особливостей сигніфікації, віднесемо: залежність характеру онімної семантики від специфіки референції в межах різних онімних розрядів і класів; різну реалізацію смислових потенцій власної назви на рівні мови й мовлення; відмінні умови онтологічного буття власної назви на різних етапах розвитку української системи називання тощо. До суб'єктивних чинників належить вибір різних підходів до розгляду питання специфіки лексичного значення онімів. З цього приводу особливий інтерес для дослідника задекларованої проблеми мають фольклорні власні назви, семантична специфіка яких насамперед виформовується відповідно до семантичної специфіки власної назви загалом, а, з іншого боку, зазнає трансформацій у лоні фольклорної мови як такої.

Проведений аналіз засвідчив, що семантичний потенціал фольклорних власних назв у пісенних текстах доволі різний. З одного боку – змінні, контекстуально-специфічні оніми. Обсяг їхнього інтенціоналу коливається від мінімального – інформації про семантичний клас, до якого належить позначуваний ними референт (якщо йдеться про буття цих назв у друкованих текстах) і до максимального під час конкретного виконання тексту, коли обсяг їхньої інформаційної насиченості може перевершувати інтенціонал загальних назв. Інші фольклорні оніми – це оніми-константи, унікально-специфічні найменування з потужним конотативним потенціалом, чия багату семантичну структуру формують мовні, мовленнєві й позалінгвальні компоненти.

Вважаємо, що вивчення особливостей семантики фольклорних онімів поглибить розуміння семантичного статусу власних назв, механізмів та принципів онімної номінації загалом та матиме сприятливий вплив на розуміння природи оніма як такого.

Ключові слова: ономастика, семантика оніма, фольклорний онім, інтенціонал, референт.

KOLESNYK Nataliia – Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2, Kotciubynsky Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine (n.kolesnyk@chnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.14>

To cite this article: Kolesnyk, N. (2023). Vlasni nazvy v ukrainskomu pisennomu folklori: do problemy semantyky [Proper names in Ukrainian song folklore: an issue of semantics]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 113–120, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.13> [in Ukrainian].

PROPER NAMES IN UKRAINIAN SONG FOLKLORE: AN ISSUE OF SEMANTICS

Summary. *The article is dedicated to the issue of semantics of proper names, in particular, peculiarities of lexical meaning of onyms of folk songs. Despite the fact that the studies of semantic status of a name go back to ancient world, linguists cannot reach an agreement on the issue. Difficulties to solve the issue are stipulated by the many objective and subjective factors. We attribute to objective ones, apart from the onyms proper peculiarities of signification, such features as dependence of character of onym semantics on specifics of reference within different onym types and classes; different realization of sense potentials of a proper name on the level of language and speech; perfect conditions of ontological existence of a proper name on different stages of the development of the Ukrainian naming system, etc. We attribute the selection of different approaches to treatment of the specific features of lexical meaning of onyms to subjective factors. A special interest for a scholar of the issue have folklore proper names, semantics of which is formed in accordance with semantic specific features of a proper name in general, and, on the other hand, undergoes transformations in folklore sublanguages.*

The performed analysis indicated that semantic potential of folklore proper names in song text is quite different. On the one hand, they are changeable, contextually specific onyms. The scope of their intension vary from minimal – the information on semantic class to which the referent belongs (if we speak about the existence of these names in printed texts), to maximal during reading/presenting the text – when the scope of their informational intensity may surpass the intension of common names. Other folklore onyms are onyms constants, unique specific names with powerful connotative potential whose rich semantic structure is formed by language, speech and extra linguistic components.

We believe that the study of peculiarities of folklore onyms will broaden the understanding of semantic status of proper names, mechanisms and principles of onym nomination in general and will have positive influence on the understanding of the nature of onym as an entity.

Keywords: *onomastics, onym semantics, folklore onym, intension, referent.*

Постановка проблеми. Обговорення проблеми наявності / відсутності семантики у власних назв триває вже щонайменше кілька століть. Початки послідовного обстоювання асемантичності оніма в науковій літературі пов'язують з ім'ям англійського логіка Дж. С. Мілля, а саме з його працею 1843 року «Система логіки силогістичної та індуктивної». Протилежної йому думки дотримувався інший англійський логік Х. Джозеф, який протиставив міллівському розумінню власної назви як позначки, христика розуміння її як слова із значно більшою інформативністю. Але передісторія появи таких студій значно давніша: відомо, що оніми як особливий клас слів виокремлені ще стоїками, а до цього давньогрецькі філософи Геракліт і Демокріт висловлювали протилежні погляди на при-

роду імені: йшлося про природний зв'язок слова й позначуваної ним речі або про називання на власний розсуд, за згодою, тобто про різну семіотичну сутність назв, зокрема й власних. Отже, перші спроби осягнення феномена власної назви можна пов'язувати ще з добою античності.

Проте, незважаючи на таку тривалість наукової дискусії, проблема семіотичного статусу оніма, особливостей його лексичного значення все ще залишається невирішеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві сьогодні існує чимало як ґрунтовних, так і часткових, принагідних оглядів стану справ у цій царині. Усі вони, без винятку, констатують складність проблеми та відсутність однастайності у поглядах на неї (Чорноус, 2021). За останні

десятиліття побільшало публікацій, у яких вітчизняні лінгвісти торкаються питання специфіки семантичної структури оніма, як-от: Ю. Карпенко «Теоретические основания разграничения собственных и нарицательных имен» (1975), І. Желєзняк «Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв» (2001), П. Чучка «Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник» (2005), Д. Руденко «Имя в парадигмах «философии языка» (1990), О. Карпенко «Проблеми когнітивної ономастики» (2006), Г. Лукаш «Семантична структура конотативних власних назв» (2009), «До семантики власної назви: корелативність поетонімів» (2017) та «Амплітуда семантичного розширення власних назв» (2017), С. Левочкіна «Семантика власних назв» (2009), Ю. Браїлко «Семантична специфіка онімів» (2009), Г. Зимовець «Семантичні особливості власних назв» (2010), І. Білоус «Modern linguistic views on Nomina Propria» (2013), В. Котович «Ойконіми: роздуми про семантику» (2017), О. Чорноус «Проблемні питання семантики власних назв» (2021) тощо.

Є серед вітчизняних науковців як ті, хто вважає оніми асемантичними номінативними одиницями, так і ті, хто обстоює думку про притаманну їм семантику. Але немає однастайності і серед прихильників семантичності онімів, які й досі не можуть дійти згоди щодо того, скільки компонентів її формує, тобто чи притаманне власній назві, поряд із денотативним і конотативним, сигніфікативне значення (див. детальніше (Чорноус, 2021)). Не менш складним є питання характеру онімної семантики, зумовленого специфікою референції в межах різних онімних розрядів і класів. Також проблему лексичного значення пропріативів дослідники пропонують розглядати з різних позицій на рівні мови і мовлення (доволі обговорювана нині тема). Не можна обійти увагою і той факт, що семантика власної назви на мовленнєвому рівні має здатність варіюватися відповідно до умов, характеру спілкування, мовленнєвої ситуації. Утруднює формування єдиного погляду на проблему і те, що, як слушно зауважила Г. Лукаш, для її розв'язання вчені обирають різні підходи: розглядають питання семантичності / асемантичності онімів із погляду семасіології, семі-

отики, прагматики, когнітивної ономастики, лінгвокультурології тощо (Лукаш, 2009, с. 53). Харківський науковець Д. Руденко навіть пропонує відмовитися від уживання терміносполуки *лексичне значення* у стосунку до онімів і натомість використовувати терміни *зміст* або *смысл*, тому що власні назви, на його думку, не мають такого значення, як загальні, і вивчати їх у межах «парадигми загальної назви» – безперспективно (Руденко, 1990, с. 233–234). Усі згадані «труднощі» розгляду задекларованої проблеми важливі й потребують пильної уваги. Гадаємо, не варто ігнорувати і той факт, що особливості онтологічного буття власної назви, її семантичної сутності на різних етапах розвитку української системи називання не могли бути однаковими.

Отож очевидно: потрактування лексичного значення оніма – проблема давня, складна й багатоаспектна. Якщо ж звернутися до питання семантики фольклорної власної назви, то виникають додаткові нюанси, пов'язані зі специфікою фольклорного слова, його лексичного значення, особливостями фольклорної комунікації. І, власне, саме фольклорна онімія, одна з небагатьох, дає підстави говорити про особливості семантичного статусу власної назви в українській системі найменувань на різних етапах її формування.

Мета дослідження – проаналізувати особливості семантики народнопоетичних власних назв. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання конкретних **завдань**: окреслити коло об'єктивних та суб'єктивних чинників, які ускладнюють розуміння специфіки семантики онімів; з'ясувати семантичні потенції фольклорних власних назв та їхній зв'язок з різними етапами еволюції національної онімійної системи.

Виклад матеріалу. Кілька десятиліть тому відомий словацький ономаст В. Бланар, розмірковуючи над двоступеневою залежністю онімного знака, зауважив: «...мовні особливості власних назв складаються із врахування системних можливостей певної мови та водночас із врахування потреб і можливостей онімійної системи цієї мови» (Blanar, 2008, с. 14).

Екстраполюючи висловлену науковцем думку на предмет наших студій, можемо стверджувати, що, з одного боку, семантичний

статус фольклорного оніма виформовується відповідно до семантичної специфіки власної назви загалом; з іншого боку, його семантична структура зазнає трансформацій у лоні фольклорної мови як такої.

Сьогодні українські лінгвостилісти розглядають мову фольклору як самодостатній щодо структурно-семантичної організації та естетичних функцій предмет у системі національних культурних вартостей, як одну із підсистем, метасистему національної мови. На їхню думку, «серед словесних знаків за категорійними значеннями та функціями найповніше роль мовно-естетичних знаків культури, безперечно, можуть виконувати повнозначні слова» (Данилюк, 2011, с. 61). Якщо ж поширити це твердження на наш матеріал, то не в останню чергу саме власні назви нерідко є ключовими словами у фольклорному тексті, а також, з огляду на їхню властивість вбирати всю інформацію про номінований референт, здатні формувати у своєму значенні культурну компоненту. Власне, саме ключовим словам в усній народній творчості, на думку лінгвофольклористів, притаманна семіотичність як необхідна ознака (Данилюк, 2011, с. 62) і вони, поряд з іншими усталеними мовними висловами, «становлячи єдність звукової форми і змісту, ...виявляються своєрідними згустками національно-культурної інформації, яка ситуативно відтворюється носіями традиції» (Данилюк, 2011, с. 63). Отож, за логікою, власне фольклорні оніми є повноцінними носіями згаданих вище властивостей.

Оскільки жанр у фольклорі, через його значущість, може впливати на семіотичний статус ужитих у ньому онімів, ми обрали на початках пісенні тексти, тому що частина з них, а саме обрядові пісні, «творять найдавнішу верству пісенну української народної поезії» (Колесса, 1970, с. 24) і вплинули на формування провідних засад, тенденції розвитку та визначальні риси уснопоетичної творчості загалом. Окрім того, ці тексти, на думку фольклористів, пов'язані з магією, давніми віруваннями й збережена ними фольклоронімія може мати безпосередній стосунок до найдавніших форм розуміння й осмислення світу, міфологічної парадигми. Саме її вважають однією з найдавніших в історії європейської культури ідейно-естетичних парадигм,

у межах якої, до речі, розпочала формування система нашої національної онімії. Разом з тим частина народних пісень і сьогодні є активною частиною українського узусу, тобто маємо справу з текстами, що належать до ментальної сфери культури загалом і водночас є елементом реального суспільного процесу. Ці особливості буття пісенного шару фольклору формують і особливі умови використання в них власних назв.

Як відомо, усне побутування фольклору створює умови для постійного відтворення фольклорних текстів щоразу в новому середовищі та часі, тому частина вжитих у них онімів є тими наймобільнішими, найконкретнішими елементами, які змінюються відповідно до ситуації, території та часу виконання фольклорного твору. Це ті конкретні, реальні назви, які мають сильну локальну прив'язаність, бо тексти, що їх фіксують, тісно пов'язані з говіркою тієї місцевості, де побутують. Власне, у цьому обмеженому просторово-часовому континуумі фольклорного твору оніми почуваються органічно, бо називають ті референти, які добре відомі конкретному заголові, тому однозначно їх номінують і ця номінація активує у свідомості учасників комунікації усі їхні важливі риси.

З іншого боку, усна українська культура передбачає «образно-інтуїтивний і логіко-понятійний способи освоєння світу за принципом внутрішніх асоціацій» (Шокало, 1995, с. 6). Ужиті в піснях оніми, насичені локальними або загальнонаціональними прихованими смисловими можливостями, можуть виконувати функцію знаків, символів, акумуляторів традиційного соціокультурного досвіду.

З огляду на сказане, інформаційна насиченість, семантичний статус фольклорних онімів можуть бути різними. Фольклорні тексти, будучи компонентом ментальної сфери культури, водночас є і частиною реального суспільного процесу, бо існують по-справжньому, власне, у хвилину виконання. Отож у системі уснопоетичної онімії матимемо різні за семантичним потенціалом назви: з одного боку найменування реальних осіб, географічних об'єктів, часових відтинків тощо, які відповідають ономастикону певної епохи, певної території / регіону, а з іншого боку, оніми-символи, прадавні за своєю суттю знаки традиційного

соціокультурного досвіду, покликані актуалізувати певні архетипні уявлення. Перші з них нерідко належать до змінних власних назв, або, за визначенням С. Левочкіної, контекстуально-специфічних, другі – до фольклоронімів-констант, або унікально-специфічних онімів (Левочкіна, 2009, с. 168).

Щодо перших, то вони повноцінно виконують функцію референції, номінуючи позначуваний об'єкт. А оскільки референт добре знайомий оточенню, семантика такої назви міститиме у своєму складі, окрім денотативного компонента, і конотації, пов'язані з суб'єктивним сприйняттям номінованого, що цілком відповідає відзначеній лінгвістами властивості онімів мати в мовленні навіть «більший обсяг інтенціоналу (інформаційної насиченості)», ніж загальні назви (Левочкіна, 2009, с. 171). Під час кожного виконання колядки чи щедрівки, весільної пісні, веснянки, коломийки, адресованих конкретній особі, значення ужитої в них власної назви буде насичене особливими смисловими відтінками внаслідок суб'єктивного сприйняття цієї особи, а також змінюватиметься залежно від контексту спілкування, ситуації. Щоразу народнопісенний *Іван* матиме інший зовнішній вигляд, вік, характер, інакшим буде ставлення до нього – його ім'я оточуватиме ореол суб'єктивних уявлень учасників певної фольклорної комунікації. Потребу зберегти в цьому разі конкретність називання інтуїтивно відчували збирачі фольклору, тому дуже часто в записах таких текстів пропускали особове ім'я, ставлячи після слів *на ім'я* три крапки. Наприклад, у записах народних пісень Ю. Федьковича в найбагатших на особові імена пісенних жанрах: колядках, щедрівках та весільних піснях – не засвідчено жодного особового імені. Для них залишене місце у формулах-повторах: *Гой знати, знати, котре господар, котре господар на ім'я пан... Гой знати, знати, хто господиня, на ім'я... Гречний молодець на ім'я пан... А ще краща вельможна панна, вельможна панна на ім'я... Гордоє дитя на ім'я... Це може свідчити про те, що тексти пісень з такими формулами не втратили на час запису властивої їм первісно обрядової функції, а отже потреби зміни імені під час кожного нового виконання. Таку ж ситуацію спостерігаємо й у випадку*

використання топонімів, передовсім мікротопонімів, завдання яких у більшості народнопоетичних текстів – вказувати на реальні топооб'єкти, тому виникає потреба змінювати географічну назву, залежно від умов виконання. Так, наприклад, у наймитській пісні з Поділля в записах кінця XIX ст. вжито мікротопонім *Літнівське поле* (*Виїжджаю я та й без Літнівське поле; Не їден скаже: «Ой вернися, серце моє!»*), до якого подано примітку: «Тут співають назву села або міста, в якому служать» (Наймитські..., 1975, с. 123). Або, наприклад, коли йшлося про солдатчину, у рекрутських піснях із Закарпаття співали: *Ой лишив я кучерики у Хусті на танку, Бодай пани поздыхали, що ня взяли в бранку*. На Буковині: *Я кучерики любила З малої дитини, Що в Кіцмани облетіли За квадра години* (Буковина). На Гуцульщині: *В Коломій заgrimіло, А в Косові трісло, Положили жовняренька, На новеньке крісло* (Гуцульщина). А на Вінниччині: *А учора ізвечора прийшла карта з Гайсина... Стали карту читати, кого в військо забрати* (Вінниччина). Усі ойконіми, які трапилися в наведених текстах, чітко локалізують міста в регіонах, де відбувалося реальне на час їх створення рекрутування до війська, і за умови зміни умов виконання пісні могла відбуватися і заміна цих найменувань на регіональні відповідники.

Очевидно, семантична організація контекстуально-специфічних фольклорних онімів дуже подібна до лексичного значення власних назв у мовленні. Але, з огляду на специфіку побутування фольклорного твору в сучасних умовах, існує ще одна перспектива бачення проблеми: якщо ми спробуємо говорити про семантику цих онімів, беручи до уваги лише видрукувані тексти з ними, поза реальним їх виконанням, то мусимо констатувати, що в цьому випадку інтенціонал частини з них, наприклад, антропонімів і мікротопонімів, буде незрівнянно біднішим. Ми не маємо жодного уявлення про позначувану персону (окрім того, що це людина, а не, наприклад, країна, тварина, сузір'я і т. д., що це особа певної статі і, можливо, національності чи віку, а також, що її ім'я не Петро чи Павло, а Іван) і доволі загальне поняття про позначувану місцину (село, ріка, гора, кут села, поле тощо), тобто мовне значення таких фольклор-

них власних назв складатиметься насамперед з інформації про семантичний клас, до якого належить позначувана ними сутність (це особове ім'я, прізвисько, прізвище, мікротопонім тощо).

Іншу структуру лексичного значення мають унікально-специфічні оніми, які, виконуючи репрезентативну функцію, у різних контекстах будуть активувати ту саму інформацію. До них найчастіше належать відомі широкому загальному назви, прецедентні імена з потужним конотативним потенціалом, чітку багату семантичну структуру формують мовні, мовленнєві й позалінгвальні компоненти. Саме їхній інтенціонал, за слушним зауваженням Г. Зимовець, здатен включати складні смисли, що сформувалися в певній культурі, і відсилати до вторинних моделюючих систем (Зимовець, 2010, с. 53). До таких фольклорних онімів належать *Дунай, Київ, Дніпро, Львів, Морозенко, Хмель* (*Хмельницький*) та ін., але в аналізованому матеріалі чи не найвагоміше місце посідають сакральні власні назви, засвідчені переважно текстами календарно-обрядової та родинно-обрядової поезії.

Тексти цих жанрів, попри більш ніж двотисячолітнє панування на наших землях християнства, зберегли частину міфонімів, залишки найменувань доби язичництва. Початки цієї частини фольклоронімії сягають первісної магії, найдавнішого, на думку фольклористів, шару народної творчості, оскільки художня творчість неподільно пов'язана з розвитком міфічних народних вірувань (Колесса, 1970, с. 25).

Семіотична і семантична сутність власної назви на різних етапах розвитку української онімії, як засвідчує наш матеріал, була неоднаковою. Виявлені міфоніми виникли і тривалий час функціонували в межах міфологічної парадигми, яка передувала теологічній і у якій ім'я сприймалося як назва певної внутрішньої сутності позначуваного ними об'єкта, актуальної на момент називання ознаки: *Коляда, Коструб, Куст, Шум / Зелений Шум, Черчик-Васильчик, Іван-Білодан, Ягіл-Ягілонька, Подоляночка, Весна, Рожса, Туман* (*Тума, Дума, Дунай*), *Воротар* (*Володар*), *Ящур, Дід, Баба, Дядько, Жельман* (*Зельман*), *Ярило* (*Джурило, Чурило*), *Купало, Морена, Мара,*

Лада, Лель, Дана, Желя, Дажбог, Перун. У багатьох словниках, енциклопедіях (від тлумачних, етимологічних до етнолінгвістичних) можна знайти пояснення їхньої внутрішньої форми, яку неодмінно лучать із сутністю позначуваної ними субстанції. Наприклад, поширених у веснянках персонажів, покровителів весняної вологи з коренем дол- у назвах (*Подоляночка, Додола. Білодан*) учені пов'язують з місцем їх виконання – долинами (див. детальніше (Колесник, 2017, с. 281–282), а *Купала* і *Морена* могли позначати різні персоніфікації Сонця, оскільки, за О. Потебнею, одним із значень кореня *куп-* є *вогонь*, а кореня *мар-* – «блистіти» (Потебня, 1883, с. 204–205) і т.д. Сьогодні вчені сперечаються щодо розуміння етимона більшості з них, але однак стає зрозумілим, що на час виникнення їм притаманна була етимологічна ясність і це було підставою для формування пойменованого ними повноцінного образу, який у давні часи був одним із засобів осмислення світу (див. детальніше (Колесник, 2017, с. 264–319)).

Учені свідомі того, що такі імена не могли бути беззмисловими, бо відображали процес пізнання. Міфологічна свідомість сприймала їх як певну внутрішню сутність позначуваного ними об'єкта. Їхня внутрішня форма, етимологічне значення були зародком, наділенням значенням. І згодом, навіть у новому культурному модусі, втративши зв'язок із мотиватором, «прочитуваність» внутрішньої форми, частина з них зберегла загальні уявлення про референт, його місце в народних віруваннях і значення. З часом одні міфоніми розширили семантичний обсяг і перейшли в загальні назви: *коляда, коструб, шум, рожса, весняночка, купалочка* та ін., а решта, втративши прозорість етимології, не маючи можливості «тлумачити» позначуване, були семантично повноцінними, перетворилися на неповнозначні частини мови: *Ой Дів, Дів, Ладо, Дів! Ой Лелю-Лелю; Лелю! Лелю!; Ох (Ой), і я в Лелю; Лелюм-полелюм; Лелю-полелю* тощо.

Хочемо звернути увагу на те, що внутрішня форма частини давніх сакральних назв виявилася суголосною християнському вченню і була адаптована новою релігійною парадигмою, як-от: *Бог, Мати Божжа, Діва, Син Божий, Господь, Різдво, Святий вечір,*

Щедрий вечір, Зелені свята тощо. Трансформація в новому культурно-естетичному модусі не позначилася ані на їхній внутрішній, ані зовнішній формі. І в частині давніх текстів на їхню причетність до нової релігії дотепер вказує лише контекст або наявність у тексті інших біблієонімів. Наприклад, прадавня лексема *Бог*, яка, на думку Ю. Карпенка, була центральною на всіх етапах розвитку язичництва, а також і в християнстві, від найдавнішого часу мала значення *податель* (Карпенком. 2003, с. 163): від давньоіндійського *bhagah* 'наділяючий, податель, пан, влади́ка', *byajati, byajate* 'наділяє', авестійським *baṇa* 'господь, бог', *baṇšati* 'бере участь' (Етимологічний..., 1982, с. 219). О. Потебня в праці 1883 року висловив припущення про етимологію лексеми *Бог* як «податель долі» (Потебня, 1883, с. 156). Саме таке розуміння внутрішньої форми цього теоніма як *податель* демонструють народнописенні тексти, які фіксують вигуківі конструкції з цим теонімом з проханням про певне благо: *Дай же, Боже; Гой дай, Боже; Дай мі, Боже; Поможі, Боже; Біг, помагай; помагай, Біг; Дай ми, Божейку; Боже, дай здоров'я; Здорови, Боже; Спаси, Боже; Вроди, Боже; Зароди, Боже; Зроби, Боже; Стережи, Боже; Щастя, Боже; Світи, Боже; Ступи, Боже, до нас; Повінь, Боже, духом святим; Жич, Боже; Благослови, Боже; Отвори, Боже; Роздай, Боже; Прибав, Боже; Пошли ж їм, Боже* і т. д.

Очевидно, первісно власна назва виникала як результат усвідомлення людиною певного явища, тому її внутрішня форма втілювала сприйняття самого об'єкта номінації, описувала його. Ця прозорість етимона утруднювала розмежування давніх назв на оніми та апелятиви. Назва не була ані власною, ані загальною в сучасному розумінні: будучи

пов'язаною в народній свідомості з певним одиничним денотатом, залишалась не позбавленою сигніфікативного значення.

О. Потебня, вивчаючи шляхи розвитку думки, досліджуючи таємницю процесів пізнання та їхнього зв'язку зі словом, саме на прикладі найменувань фольклорних символів, зокрема міфонімів, шукав відповіді на запитання щодо еволюції мови й мислення. Учений був переконаний, що в давні часи, коли слово було не пустим звуком, а залежало від досвіду, запасу знань і психічного стану людини в момент сприйняття, набагато яскравіше відчувалася законність слова і його зв'язок із самим предметом, його суттю (Потебня, 1989, с. 158–159). Ім'я у міфічній традиції було наділене виражальними властивостями, його інтенціонал формували культурно значуща інформація, складні смисли культури. Вважати такі назви асемантичними немає підстав.

Висновки. Зважаючи на подальший вплив цієї частини фольклорної онімії на становлення та розвиток національної системи найменування, можемо стверджувати, що основні процеси та механізми національного назвотворення започатковані ще в межах міфологічної концепції власної назви. На це варто звернути увагу хоча б тому, що нині теоретична ономастика зорієнтована насамперед на аналіз категорійних ознак, притаманних сучасним онімам. Актуальним, на наш погляд, залишається розпрацювання ономастичної теорії, яка б зважала на різні етапи еволюції оніміїної системи, зокрема й міфологічній. Це б розширило наше розуміння семантичного статусу власних назв, механізмів та принципів оніміїної номінації, допомогло глибше усвідомити природу оніма та його номінативних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

- Blanar V.** Vlastne meno vo svetle teoretickej onomastiky. Bratislava: SJS pri SAV, 2008. 77 s.
- Данилюк Н. О.** Знакова природа народнописенного слова. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 55–63.
- Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ, 1982. Т. 1. 632 с.
- Зимовець Г.** Семантичні особливості власних назв. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна*. 2010. Вип. 13. С. 250–256.
- Карпенко Ю.** Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування (II). *Бог. Волинь-Житомирщина*. 2003. Вип. 10. С. 163–164.
- Колесник Н.** Онимія української народної пісні: монографія. Чернівці, 2017. 368 с.

- Колесса Ф.** Про вагу наукових дослідів над усною словесністю. *Фольклористичні праці* / підгот. до друку В. А. Юзвенко. Київ, 1970. С. 17–33.
- Лєвочкіна С.** Семантика власних назв. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Філологічні науки. 2009. № 169. С. 167–175.
- Лукаш Г. П.** Семантична структура конотативних власних назв. *Ономастичні науки*. 2009. № 1(3). С. 53–58.
- Наймиські та заробітчанські пісні / упоряд. С. Грица, О. Дей, М. Марченко. Київ : Наукова думка, 1975. 576 с.
- Потебня А. А.** Объяснения малорусских и сродных народных песен: I. Веснянки. *Отдельный оттиск из «Русского Филологического Вестника»*. Варшава, 1883. № 415 (15). 286 с.
- Потебня А. А.** Слово и миф / сост., прим. А. Топорков. Москва, 1989. 624 с.
- Руденко Д.** Ім'я в парадигмах «філософії мови». Харків, 1990. 299 с.
- Чорноус О.** Проблемні питання семантики власних назв. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 6 (2). С. 116–122.
- Шокало О.** Традиція української культури. *Український світ*. 1995. № 7–12. С. 6–7.

REFERENCES

- Blanar, V.** (2008). *Vlastne meno vo svetle teoretickej onomastiky* [Proper name in the light of theoretical onomastics]. Bratislava: SJS pri SAV [in Slovak].
- Chornous, O.** (2021). Problemni pytannia semantyky vlasnykh nazv [Problematic issues in the semantics of proper names]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences* (Issue 35; Vol. 6 (2)), (pp. 116–122 [in Ukrainian]).
- Danyliuk, N. O.** (2011). Znakova pryroda narodnopisennoho slova [Semiotic nature of word as used in folk song]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 55–63 [in Ukrainian].
- Hrytsa S., Dei O., Marchenko M.** (Eds.) (1975). *Naimytski ta zarobitchanski pisni* [Naimitsky and Zarobitchansky songs]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Melnychuk, O.** (Ed. in Chief and others). (1982). *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–7; Vol. 1) Kyiv: In-t movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSR [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu.** (2003). *Ukrainska mentalnist: paleolinhvystychne dekoduvannia (II). Boh.* [Ukrainian mentalist: paleolinguistic decoding (I). God] *Volyn – Zhytomyrshchyna – Volyn – Zhytomyr region*, (pp. 163–164) [in Ukrainian].
- Kolesnyk, N.** (2017). *Onymii ukrainskoi narodnoi pisni: monohrafiia monohrafiia* [Onymy Ukrainian folk song: monograph]. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Kolessa, F.** (1970). Pro vahu naukovykh doslidiv nad usnoi slovesnistiu [About the importance of scientific research on oral literature]. In V. A. Yuzvenko (Prep. to friend), *Folklorystychni pratsi – Folklore practices* (pp. 17–33). Kyiv [in Ukrainian].
- Lievochkina, S.** (2009). Semantyka vlasnykh nazv [Semantics of proper names]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series: Philological sciences*, 169, 167–175 [in Ukrainian].
- Lukash, H. P.** (2009) Semantychna struktura konotatyvnykh vlasnykh nazv [Semantic structure of connotative proper names]. *Onomastychni nauky – Onomastic sciences*, 1(3), 53–58. [in Ukrainian].
- Potebnya, A. A.** (1883). Obyasneniya malorusskikh i srodnykh narodnykh pesen: I. Vesnyanki [Explanations of Ukrainian and related folk songs: I. Stoneflies]. *Otdelnyy ottisk iz «Russkago Filologicheskago Vestnika» – Separate print from the "Russian Philological Bulletin"*, 415 (15). Varshava [in Russian].
- Potebnya, A. A.** (1989). *Slovo i mif* [Word and myth]. A. Toporkov (Comp., not.). Moscow [in Russian].
- Rudenko, D.** (1990). *Imya v paradigmah «filosofii yazyka»* [Name in the paradigms of "philosophy of language"]. Kharkov [in Russian].
- Shokalo, O.** (1995). *Tradyttsiia ukrainskoi kultury* [The tradition of Ukrainian culture]. *Ukrainskyi svit – Ukrainian world*, 7–12, 6–7 [in Ukrainian].
- Zymovets, H.** (2010). Semantychni osoblyvosti vlasnykh nazv [Semantic features of proper names]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser.: Filolohichna – Scientific notes [of the National University "Ostroh Academy"]*. Ser.: Philological (Issue 13), (pp. 250–256) [in Ukrainian].

УДК [82.09(477.83/.86):821.162.1Шульц]-042.75

МАТОРІНА Наталя – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри полоністики і перекладу факультету філології та журналістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Воли, 13, Луцьк, 43025, Україна (n.m.matorina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6012-5663>

Scopus-Author ID: 57290990800

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.15>

Бібліографічний опис статті: Маторіна, Н. (2023). До поняття «феномен взаємозв'язків і взаємовпливів між Бруно Шульцом і Галичиною». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 121–129, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.15>

ДО ПОНЯТТЯ «ФЕНОМЕН ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ І ВЗАЄМОВПЛИВІВ МІЖ БРУНО ШУЛЬЦОМ І ГАЛИЧИНОЮ»

Анотація. Пропонована розвідка завершує цикл авторських досліджень із проблеми взаємозв'язків і взаємовпливів Галичини як найвідомішого українського прикордонного терену й видатного галицького письменника першої половини ХХ ст. Бруно Шульцом з акцентуванням на тих позиціях, які в той чи той спосіб репрезентують галицько-шульцівські стосунки. Проблема багатоаспектна в усіх конкретних її виявах, діалектика цих стосунків теж різноманітна й неповторна, тож, досліджуючи той чи той аспект творчої діяльності Бруно Шульца, неможливо не враховувати їх. Історію шульцівського літературного (і не лише) дискурсу можна в певний спосіб назвати історією Галичини й навпаки. У статті окреслено точки дотику й перетину Галичини й Бруно Шульца як представника відповідної галицької дійсності; схарактеризовано бінарні номени Галичина ↔ представник галицького пограниччя Бруно Шульц; з'ясовано взаємовпливи між галицькою дійсністю та становленням і розвитком Бруно Шульца як всесвітньовідомого митця. Авторка висновок, що взаємовпливи Галичина ↔ Бруно Шульц є багаторівневими: з одного боку, усю розмаїту спадщину галицького митця Бруно Шульца можна вважати наслідком реальної історії буття й розвитку полікультурного та багатонаціонального галицького регіону, оригінальним надбанням міфотворчості галичан, а з іншого, – значну частку інформації, знань і досвіду мешканців краю можна асоціювати з шульцівським літературним, літературознавчим, мистецьким і перекладацьким дискурсом і використовувати, отже, як джерельну базу досліджень про Галичину. Залучення до подальшого аналізу матеріалу з шульцівських листів, роздумів, статей чи образотворчого дискурсу вможливить доповнення й репрезентацію взаємозв'язків Бруно Шульца з Галичиною, сприймання їх крізь призму багатогранної творчості польськомовного письменника єврейського походження.

Ключові слова: шульцознавство, Галичина, Бруно Шульц, галицько-шульцівські взаємовідносини, взаємовпливи, промоція галицьких міст.

MATORINA Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Applicant of the Department of Polonistics and Translation of the Faculty of Philology and Journalism, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine (n.m.matorina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6012-5663>

Scopus-Author ID: 57290990800

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.15>

To cite this article: Matorina, N. (2023). Pro fenomen vzaiemozv'iazkiv i vzaiemovplyviv mizh Bruno Shultsom i Halychynoiu [On the phenomenon of interrelations and interactions between Bruno

Schulz and Galicia]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 121–129, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.15> [in Ukrainian].

ON THE PHENOMENON OF INTERRELATIONS AND INTERACTIONS BETWEEN BRUNO SCHULZ AND GALICIA

Summary. *The offered study completes the series of the author's publications on the investigation of the problem of interrelations and interactions between Galicia as the most famous Ukrainian border territories and one of the prominent Galician writers of the first half of the 20th century, Bruno Schulz, with an emphasis on those points that in one way or another represent the Galician-Schulz interrelations. The problem is multifaceted in all its specific manifestations, the dialectics of such relations is also diverse and unique. The history of Schulz literary discourse can in a certain way be called the history of Galicia and vice versa. In the article the points of contact and intersection between Galicia and Bruno Schulz as a representative of the corresponding Galician reality are outlined; it is characterized by the binary pair of nomens Galicia ↔ representative of the Galician border area Bruno Schulz; the interactions between the Galician reality and the formation and development of Bruno Schulz as a world-famous artist are clarified. The author concludes that the outlined interactions are of equal magnitude: both the entire multifaceted heritage of the Galician artist Bruno Schulz can be considered a consequence of the real history, existence, and development of the multicultural and multinational Galician region and an original product of the myth-making of Galicians and a significant share of information, knowledge, and experience of the Galician direction can be associated with Schulz literary, literary studies, artistic and translation discourse – the source base for research on Galicia. Joining the further analysis of material from Schulz's letters, thoughts, articles, or visual discourse will allow supplementing and representing the dialectics of Bruno Schulz's interrelations with Galicia, seeing them through the prism of the multifaceted creativity of Bruno Schulz, the Polish-language writer of Jewish origin from Drohobych, Galicia, Lviv region.*

Key words: *Schulz studies, Galicia, Bruno Schulz, Galician-Schulz interrelations, interactions, promotion of Galician towns.*

Постановка проблеми. Аби мати всебічне уявлення про літературний і літературознавчий український дискурси, зокрема ХХ століття, потрібно цікавитися, вивчати, досліджувати також мистецьку спадщину іншомовних письменників, які народилися, мешкали чи писали свої твори в Україні, тому що вона є значущим компонентом її національно-культурного простору. Ідеться насамперед про представників літературного пограниччя, а в межах нашої наукової розвідки – пограниччя галицького. До таких митців, поза сумнівом, належить польсько-єврейський письменник Галичини Бруно Шульц (12 липня 1892 р., Дрогобич – 19 листопада 1942 р., Дрогобич). У польському літературознавстві життєпис і творчу спадщину митця вивчають у значно більшому обсязі, ніж українському. У науковому просторі України Бруно Шульця досліджують, за нашими спостереженнями, здебільшого на популяризаторському рівні; комплексне й глибоке вивчення хоч і трапляється, проте відома значно менша

кількість наукових напрацювань. Тож проблема ґрунтового узагальнювального студіювання багатогранної творчості Бруно Шульца в контексті міжкультурного простору пограниччя цілком на часі.

Одним із пріоритетних завдань сучасного шульцознавства вважаємо об'єднання зусиль науковців різних галузей щодо поглибленого вивчення феномену взаємозв'язків і взаємовпливів між Бруно Шульцом і Галичиною, з якою всесвітньовідомий митець був пов'язаний упродовж усього свого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників різноаспектно аналізували й аналізують спадщину Бруно Шульца. У межах пропонованої наукової розвідки акцентуємо на шульцезнавчих дослідженнях двох типів: 1) які стосуються спадщини митця як представника галицької літератури пограниччя; 2) які аналізують різноманітні й своєрідні феномени Бруно Шульца, пов'язані

з галицькістю митця. Галицьке літературне пограниччя, зокрема й на матеріалі творчості окремих представників галицького міжнаціонального літературного дискурсу, досліджують А. Павлишин, Л. Айзенбарт, О. Веретюк, М. Гольберт, Ю. Покальчук та ін. На особливу увагу заслуговують матеріали двох перших едіцій Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі «Бруно Шульц і культура пограниччя» (2007), автори яких усебічно висвітлюють заявлену тему; проблеми феноменальності Бруно Шульца студіюють С. Матвієнко, В. Табачковський, П. Сов'як, В. Меньок, Н. Маторіна та ін. Отже, маємо цікаві й різноманітні погляди на феноменальну постать польськомовного письменника єврейського походження з українських теренів Бруно Шульца і на явище культурного розмаїття галицького пограниччя, які, проте, не висвітлюють вповні ані жоден із шульцівських феноменів, ані сфери їх перетину. Попри те що сучасна українська шульціана літературознавчого спрямування постійно поповнюється, наукових праць, присвячених аналізу феноменальності Бруно Шульца все ще бракує, бо окреслену проблематику студіюють переважно побіжно.

Пропонована розвідка завершує цикл авторських публікацій про шульцівський художньо-мистецький дискурс, зокрема про вплив Галичини на Шульца і, навпаки, Шульца на Галичину та про характер зв'язків між ними (Маторіна, 2023). Здійснений у зазначених статтях комплексний аналіз «галицької» концептуальної системи – це той чинник, завдяки якому можуть бути успішно схарактеризовані стосунки *Галичина ↔ Бруно Шульц*, ба більше, у певний спосіб може бути узагальнено й оновлено інтерпретацію літературної творчості Бруно Шульца в міжкультурному просторі галицького пограниччя, що є свідченням **актуальності** наукової розвідки.

Метою статті є дослідження проблеми взаємозв'язків і взаємовпливів між Галичиною як найвідомішим з українських прикордонних теренів й видатним галицьким письменником першої половини ХХ ст. Бруно Шульцом з акцентуванням на тих моментах, які в той чи той спосіб їх репрезентують.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити точки

дотику й перетину, зокрема культурно-історичні, націоментальні, асоціативно-образні, оцінно-ціннісні тощо, Галичини й Бруно Шульца як представника відповідної галицької дійсності; 2) схарактеризувати співвідношення бінарних номенів *Галичина ↔ представник галицького пограниччя Бруно Шульц*; 3) з'ясувати характер зв'язків між галицькою дійсністю й становленням й розвитком Бруно Шульца як всесвітньо відомого митця.

Особливість об'єкта дослідження, мета статті зумовили застосування таких **методів**: описового; кількісного, компонентного й контекстуально-інтерпретаційного аналізу; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; елементів рецептивного аналізу, заснованого на суб'єктивних враженнях від сприйняття українськомовних шульцівських творів тощо.

Виклад матеріалу. Проблема стосунків письменника й Галичини багатоаспектна в усіх конкретних її виявах, їхня діалектика теж різноманітна, тож, досліджуючи той чи той аспект творчої діяльності Бруно Шульца неможливо не враховувати їх. Історію шульцівського літературного (і не лише) дискурсу можна певною мірою назвати історією Галичини й навпаки.

Отже, домінантою науково-дослідного простору пропонованої розвідки є зіставний аналіз структурно-семантичного наповнення концептуальних комплексів *Галичина*, з одного боку, і *Бруно Шульц як видатний галичанин*, з іншого, крізь призму їхніх взаємозв'язків і взаємовпливів. У процесі дослідження з'ясовано такі питання: «Чи вплинули ознаки і властивості, феномени, асоціативно зумовлені найменування-характеристики, відмінності в історичній, економічній, етнічній, релігійній, культурно-мистецькій, мовній, громадянсько-політичній тощо традиції концептуальної сфери *Галичина* (комплексний «просопографічний портрет» Галичини є результатом узагальнення й систематизації знань та інформації, репрезентованих під час аналізу концептів *галицькість*, *галицьке пограниччя*, *галицька література* як членів концептуальної сфери-системи *Галичина*) на становлення й розвиток одного з найбільш знаних у всьому світі її представників – визначного галичанина Бруно Шульца? Якщо впли-

нули, то в який спосіб? І в чому полягають зворотний зв'язок та зворотний вплив?».

Майже всі українські (і не лише) науковці, мистецтвознавці, літературні критики, шульцознавці, шульцологи, шульцолуби, шанувальники, поціновувачі, популяризатори творчості Бруно Шульца пов'язують його ім'я з Галичиною, галицьким літературним пограниччям, галицьким культурним контекстом, називаючи його видатним галичанином (А. Павлишин), найвідомішим польсько-єврейським письменником Галичини (А. Павлишин), галицько-єврейським письменником (Ю. Андрухович), мешканцем галицької провінції (А. Позднякова), галицьким митцем (Л. Айзенбарт), галицьким письменником (Є. Свенх) тощо. Принаймні, нам не траплялися інші характеристики, хоч дискусії про те, кому «належить» Бруно Шульц і ким він є насправді, тривають досі.

Окреслимо точки зіставлення, дотику, перетину Галичини (акцентуємо на шульцівському періоді: кінець XIX – перша половина XX ст., за потреби хронологічні межі буде більш / менш розширено) з її неповторною ідентичністю, взаємодією культур, мов, релігій, світоглядних уявлень і цінностей та Бруно Шульца як одного з найвідоміших її представників, послуговуючись результатами наших досліджень, у яких проаналізовано концепти *Галичина*, *пограниччя*, *галицьке пограниччя*, *галицьке літературне пограниччя*, *галицька література*, *галицькість* (Маторіна, 2023), а також схарактеризуємо рівень взаємозв'язків і взаємовпливів членів пари номенів *Галичина* (з акцентуванням на галицькому літературному пограниччі) ↔ *найвідоміший галицький письменник Бруно Шульц* (= представник галицького літературного пограниччя), компоненти якої перебувають у непростих, іноді навіть складних відношеннях подібності чи опозиції.

Народився Бруно Шульц і провів майже все життя в Дрогобичі, невеличкому українському місті на Львівщині, яку в географічно-територіальному сенсі сприймають частиною Галичини як за часів Бруно Шульца, так і досі. Дрогобич тих часів – тиха й спокійна провінція з 20–30-ма тисячами мешканців, тут пройшло безхмарне дитинство Бруно Шульца. За твердженнями шульцологів, малий Бруно

був дуже допитливим і спостережливим у пізнанні щоденної дрогобицької дійсності: родинна крамниця, постійно заклопотаний батько серед тюків тканин, численні покупці, заклопотана через величезну кількість родинних обов'язків мати; успішне навчання в гімназії тощо.

Саме дитинство, як зазначав Бруно Шульц, стало для нього невичерпним джерелом натхнення: «Мистецтво, яке мені найближче – це вміння повертатися в минуле, у дитинство. Коли б була можливість спрямувати час у зворотний бік, якоюсь прихованою стежкою потрапити в дитинство, знову пережити його повноту і всеоб'ємність – це стало б надбанням «геніальної, месіанської доби», яку обіцяють і якою клянуться всі міфології світу».

Найвідоміший дослідник творчості Бруно Шульца Єжи Фіцовський стверджував, що дитинство митця проминуло разом з рештками епохи патріархального купецтва, яку він ще застав. Пізніше завдяки розпочатому видобутку нафти (саме в Дрогобичі був розташований найбільший у Галичині нафтопереробний завод) добра провінція трансформується: розвиток нових форм, симптоми змін дійсності свідчили, на жаль, про загибель «краю дитинних літ» (Фіцовський, 2014). Нафтовий бум в околицях Борислава й Дрогобича призвів до різкого наступу цивілізації (і не лише в позитивному значенні цього поняття) на тихе старосвітське місто з його певним укладом життя, традиціями та ритуалами, що так само посприяло кардинальним змінам у житті родини Шульців: банкрутство батьківської справи; хвороба батька; вступ Бруно до Львівської політехніки, навчання з перервами (без особливого задоволення); погіршення стану здоров'я, хвороба, депресія; повернення в Дрогобич тощо. А потім – Перша світова війна з її надзвичайно негативними і для суспільства загалом, і для родини Шульців зокрема наслідками; розпад потужної Австро-Угорської імперії; нездорова атмосфера міжвоєнного періоду, коли тільки-но закінчилася Перша світова війна, а в повітрі вже віяло Другою... 1939 року спалахнула Друга світова війна. Бруно Шульц переживає в Дрогобичі прихід нацистських і відхід радянських військ. Усі ці реалії разом з неймовірним розмахом

художньої уяви Бруно Шульца посядуть місце в шульцівській – спочатку пластичній, а згодом і літературній – творчості.

Національний склад населення Галичини (кількісні дані кінця XIX – поч. XX ст.) був такий: українці – 64,5 %, поляки – 21,0 %, євреї – 13,7 % (Бруно Шульц походив із пологої єврейської родини), німці – 0,3 %, інші національності – 0,5 %; їхні представники зазвичай співіснували мирно; міста були здебільшого польсько-єврейськими, села – українськими. Отже, це український, польський та єврейський «образи» Галичини. Цікаво, що право називати Бруно Шульца національним митцем дотепер виборюють представники різних національностей, які на початку минулого століття населяли його рідне місто Дрогобич, але, «хоч очевидно є належність творчості Бруно Шульца до трьох культур, насправді ж вона міцно вписана у контекст світової культури» (Філевич, 2021).

За часів Бруно Шульца Галичина була епіцентром протистояння різних державних утворень (в історичному сенсі): Австро-Угорщини (Галичина потрапила до складу австрійської її частини) (1867 – 1918); Західноукраїнської Народної Республіки (1918 – 1919); Української Народної Республіки (1919); Польської Республіки (1919 – 1939); 17 вересня 1939 р. на підставі «пакту Молотова-Ріббентропа» на територію Галичини зайшли радянські війська й Галичину включили в склад радянської України; 1 серпня 1941 р. Галичину окуповано німецькими військами; створено Distrikt Galizien у складі заснованої нацистами Генеральної губернії («на чолі з призначуванням із Берліна губернатором і з німецькою урядовою мовою» (Павлишин, 2021, с. 8)) (1941 – 1944). Це переважно німецький, польський (чи польсько-український) і радянсько-український «образи» Галичини. Не дивно, що дослідники називають Бруно Шульца оригінальним мандрівником: залишаючись у рідному Дрогобичі, він за життя зумів «відвідати» різні держави.

Галичина є одним із своєрідних прикордонних регіонів України; факт належності Галичини до т. зв. пограничних теренів є надзвичайно важливим у контексті підтвердження наявності особливого культурного галицького феномену: як зазначають майже всі дослідники, «поняття *пограниччя* важливе, бо напов-

нене сенсами й дуже продуктивне. <...> Найцікавіше <...> відбувається або в центрі, або геть на пограниччі» (Плохій, 2020).

За релігійними ознаками Галичина – поліконфесійне утворення: римо-католики, греко-католики, іудеї (саме у Дрогобичі була найбільша в Галичині синагога), протестанти, православні та ін. Батьки Бруно Шульца майже не дотримувалися єврейських звичаїв, зокрема релігійних, і вели світський спосіб життя.

У мовленнєвому плані Галичина була багатомовною. Бруно Шульц з родиною спілкувався переважно польською; вільно володів німецькою, що на час його дитинства і юності була офіційною мовою Австро-Угорщини; із дрогобичанами спілкувався й русинською (українською), і на їдиші. Значну частину прозових творів письменник написав польською, а відомі шульцознавці стверджують, що частина творів написана й німецькою мовою.

Завдяки з'ясуванню взаємовпливів між галицькою дійсністю й становленням і розвитком Бруно Шульца як всесвітньовідомого митця можна сформулювати основні тези, на яких акцентує авторка дослідження.

Стосунки між Бруно Шульцем і Галичиною, поза сумнівом, прочитуються чітко; вони мали наслідком достатньо суттєві впливи один на одного. Об'єднувальною ланкою членів аналізованої бінарної пари є поняття *галицькість*, що аж ніяк не заперечує єврейське походження письменника чи належність його до польської літератури тощо. Щодо цієї проблеми серед розмаїтих поглядів ми виокремлюємо позицію Юрія Андруховича, який, на нашу думку, влучно розв'язав проблему багаторічних історико-культурологічних дискусій, навіть баталій щодо належності Бруно Шульца конкретній літературі – польській, німецькій, українській, єврейській тощо: «Можна сказати, що Бруно Шульц – це галицько-єврейський письменник. А в цьому «галицько» вже закладено те, що він, наприклад, польськомовний» (Андрухович, 2022).

Отже, вважаємо Бруно Шульца галицьким євреєм, класиком польської літератури, співцем особливої української «потаємної» провінції, символічний містичний портрет якої, за твердженням дослідників його творчості, залишив нащадкам.

Вербалізатори бінарної опозиції *феномен* ↔ *Бруно Шульц* є синонімами завдяки тій самій галицькості з її винятковістю, інакшістю, надзвичайністю, незвичайністю, окремішністю, оригінальністю, особливістю, рідкісністю, своєрідністю, унікальністю тощо, пор.: винятковість, інакшість, надзвичайність, незвичайність тощо – це про феномени; Бруно Шульц – митець оригінальний, особливий, рідкісний, непересічний і таке інше, тому що його сформувала Галичина з її галицькістю. Літературні твори Бруно Шульца наочно підтверджують, що його художній творчості притаманна неординарність у всьому: у змісті художніх творів, авторській концепції, у художньому відбитті дійсності тощо.

Узагальнені конотації концепту *галицькість* такі: національна державність, демократія, Європа, НАТО, місіонерство Галичини, європейськість Галичини; певна відособленість галицьких традицій і культури; своєрідна ностальгія за Австро-Угорською імперією тощо, вони збігаються з аналогічними шульцівськими властивостями, зокрема шульцологи (і не лише) констатують: «Шульц – свідчення європейськості України» (Гольберг, 2014); «Галицька література» – це та частина письменства галицьких літератур, яка не могла би постати й існування якої немислиме без австрійської Галичини як політико-адміністративного, культурного і в кожному сенсі іншого утвору» (Прохасько, 2013) тощо.

У дослідженнях галицько-шульцівських стосунків ідеться про певні особливості в межах одного національного проєкту – українського: так, Галичина, галичанство та їх своєрідна галицькість – це, безперечно, про окрему субетнічну групу, яка тривалий час розвивалася майже окремо від основної частини українського етносу й завдяки впливу різноманітних чинників набула помітних відмінностей, викристалізувала власні особливі характеристики, але попри це Галичина (і відповідно галичани, галичанство, галицькість, галицьке пограниччя, галицьке літературне пограниччя тощо) – це частина українського етносу; ба більше, наявність, на нашу думку, регіональних відмінностей, зокрема галицьких, сприяє збагаченню українськості загалом. Підтвердженням таким висновкам є міркування Ю. Андруховича: Бруно Шульц – «це

польський письменник із галицько-єврейським корінням. ... «Галицько», що включає в себе, безумовно, перспективу. Перспектива полягає в тому, що це невіддільний від України культурний феномен – Галичина. І це робить Бруно Шульца до певної міри українцем. Виходить, що з сучасного розуміння українства як певного політично-культурного феномена, який має вимір не лише ретроспективний, але й перспективний, можна казати, що він теж до певної міри належить українській культурі» (Андрухович, 2022).

Бруно Шульц виявив себе талановитим фахівцем у багатьох царинах – саме «плюралізм» талантів наявний у творчості митця. У всьому світі Шульц відомий як рідкісний митець з унікальним синтезом різнопланових здібностей в одній особистості, а саме: талановитий письменник і літературний критик, епістолограф, теоретик літератури, філософ, художник, живописець, маляр, рисувальник і графік, педагог, перекладач тощо. Але основним талантом (у контексті окресленої проблематики) щодо питання про зворотний вплив Бруно Шульца на Галичину насамперед потрібно вважати його талант бути дрогобичанином, галичанином (у найширшому сенсі цього поняття), талановитим, вдячним, люблячим, «знаним і незнаним» (див.: <http://surl.li/hgqlo>), «незвичайним і впізнаваним» (див.: <https://zbruc.eu/node/112509>).

Саме галицький Дрогобич – *Цинамонове місто, Столиця Всесвіту, Республіка мрій, Зірчата вічність, Геніальна епоха, надбання Бруно Шульца* – став центральним персонажем власне всієї творчої спадщини Бруно Шульца. Місто, де талановитий митець народився; місто, яке виплекало генія; місто, де він прожив більшу частину життя і трагічно загинув; місто, спогади про яке письменник закарбував у своїх творах: «Там, де мапа країни стає дуже вже південною, вигорілою на сонці, потемнілою та спаленою літніми погодами, наче стигла грушка, там і лежить вона, ніби кіт у сонячному кружку, – ота вибрана земля, та особлива провінція, те єдине на світі місто» (Шульц, 2017, с. 339).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Справжній митець не може творити без орієнтації на ті умови й ту дійсність, де формувався як творча особистість. Гали-

чина кінця XIX – першої половини XX ст. – це той терен, те середовище, той особливий галичанський клімат, у якому народився, жив і творив непересічні художні й образотворчі мистецькі шедеври знаній у всьому світі дрогобицький геній Бруно Шульц. Він у відповідь на все те позитивне й добре, що дала йому Галичина, своєю багатоманітною творчістю сприяв «поширенню культур, етносів, часом ідей чи системи цінностей» (Babiński, 1997, с. 21) галицького пограниччя.

Взаємовпливи *Галичина ↔ Бруно Шульц* вважаємо багаторівневими: як усю багатоманітну спадщину галицького митця Бруно Шульця можна вважати наслідком реальної історії, буття й розвитку полікультурного й багатонаціонального галицького регіону й оригінальним надбанням міфотворчості галичан, так і значну частку інформації, знань і досвіду галицького спрямування можна асоціювати з шульцівським літературним, літературознавчим, мистецьким і перекладацьким дискурсом, який можна використовувати як джерельну базу досліджень про Галичину.

Отже, з одного боку, оригінального й самобутнього Бруно Шульця з його чисельними феноменами не було б без непересічної Галичини, багатоголосся галицького пограниччя як особливого місця перетину різних культур, національностей, мов, релігій, цінностей, людського досвіду, вільного й певною мірою мирного їх співіснування, змішування, відкритості одне одному. З іншого, знайомство із «життеписом» Галичини сприяє повнішому та глибшому розкриттю змісту про-

зових творів Бруно Шульця, їх підтекстового змісту, пізнанню реальної дійсності, зокрема галицької, багатства її життєвих асоціацій завдяки оригінальному шульцівському художньому коду.

Важливо й те, що впливи творчої спадщини Бруно Шульця на Галичину наявні й дотепер, зокрема в царині промоції галицьких міст: непересічна творчість митця може й сьогодні наповнити будь-яку галицьку промоцію креативним змістом та залучити до процесу широкі верстви як українства, так і представників багатьох іноземних держав. Згадаймо хоча б Міжнародний Шульцівський фестиваль – зразок довгострокового партнерства світової, насамперед європейської шульцівської спільноти, своєрідний «двигун» реалізації євроінтеграційних прагнень української інтелектуальної еліти (докладніше про Дрогобицький фестиваль Бруно Шульця див. (Маторіна, 2022), літературно-мистецький фестиваль «Друга Осінь», присвячений пам'яті видатного письменника й художника Бруно Шульця тощо. Для Галичини Бруно Шульц – домінантна «теза-родзинка», найефективніша візитівка, яка може в найкращому світлі представити галицькі міста, зокрема Дрогобич, Трускавець, Борислав, Львів.

Залучення до аналізу різноманітного шульцівського матеріалу з його листів, роздумів, статей чи образотворчого дискурсу дасть змогу повніше уявити діалектику взаємозв'язків Бруно Шульця з Галичиною, виявити це в динаміці його багатогранної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрухович Ю., Малиновський Р. Паралельнокультурність. *Посестри*. Часопис № 8. 19.05.2022. URL : <https://posestry.eu/zhurnal/no-8/statya/paralelnokulturnist-yuriy-andrukhovich-pro-bruno-shulca>
- Бруно Шульц і культура пограниччя : матеріали двох перших едіцій Міжнародного Фестивалю Бруно Шульця у Дрогобичі / наук. ред. В. Меньок. Дрогобич: Коло, 2007. 392 с.
- Гольберг Л. Віра Меньок : «Шульц – свідчення європейськості України». *Zbrucz*. 26.05.2014. URL : <https://zbruc.eu/node/22727>.
- Маторіна Н. М. Галицький літературний простір крізь призму концептів пограниччя і галицьке літературне пограниччя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: філологія*. 2023. № 92. [Прийнято до друку].
- Маторіна Н. М. Галицькість крізь призму поняття *концепт*. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 59. С. 167–171.
- Маторіна Н. М. Концепт «Галичина» як теоретико-методологічне підґрунтя наукових розвідок літературознавчого спрямування. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 89. С. 172–179.

- Маторіна Н. М.** Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у контексті євроінтеграційних процесів філологічного спрямування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2022. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 74–81.
- Павлишин А.** Галичина як мислевірус. *Павлишин А. «Нам і далі загрожує вічність»*. Київ : Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. С. 7–16.
- Плохій С.** Пограниччя – це культурна особливість України / зreferувала А. Струк. *Zbrucz*. 28 грудня 2020 р. URL : <https://theukrainians.org/plokhii-yermolenko/>.
- Прохасько Ю.** Можлива історія галицької літератури (І). *Zbrucz*. 20 листопада 2013 р. URL : <https://zbruc.eu/node/15625>.
- Філевич Н.** Бруно Шульц. Життя після життя. *Збруч*. 11.01.2021. URL : <https://zbruc.eu/node/102627>.
- Фіцовський Є.** Бруно Шульц. Книга образів. Київ : Дух і літера, 2014. 560 с.
- Шульц Б.** Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича : оповідання; переклад з польської. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
- Babiński G.** Pogranicze polsko-ukraińskie: etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość. Kraków : NOMOS, 1997. 280 s.

REFERENCES

- Andrukhovych, Yu., Malynovskyi, R.** (2021). Paralelnokulturnist [Parallel culture]. *Posestry. Chasopys*, 8. Retrieved from <https://posestry.eu/zhurnal/no-8/statya/paralelnokulturnist-yuriy-andrukhovich-pro-bruno-shulca> [in Ukrainian].
- Menok V. (Ed.)**. (2007). Bruno Shults i kultura pohranychchia [Bruno Schultz and the borderland culture]. *Materialy dvokh pershykh edytsii Mizhnarodnoho Festyvaliu Bruno Shultsa u Drohobychi – Materials of the first two editions of the International Bruno Schultz Festival in Drohobych*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Golberg, L.** (2014). Vira Menok: «Shults – svidchennia yevropeiskosti Ukrainy» [Vera Menyok: «Shultz is a testimony of the Europeanness of Ukraine»]. *Zbrucz*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/22727> [in Ukrainian].
- Matorina, N. M.** (2023). Halytskyi literaturnyi prostir kriz pryzmu kontseptiv pohranychchia i halytske literaturne pohranychchia [Galician literary space through the prism of the concepts of borderland, Galician borderland and Galician literary borderland]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: filolohiia – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: philology*, 92 (accepted for publication) [in Ukrainian].
- Matorina, N. M.** (2023). Halytskist kriz pryzmu poniattia kontsept [Galicianness through the prism of the notion concept]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Filolohiia» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Philology"*, 59, 167–171. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Matorina, N. M.** (2023). Kontsept «Halychyna» yak teoretyko-metodolohichne pidgruntia naukovykh rozvidok literaturoznavchoho spriamuvannia [The concept of «Galicia» as the theoretical and methodological background for scientific investigations of literary studies direction]. *Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats – New philology. Collection of scientific papers*, 89, 172–179. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Matorina, N. M.** (2022). Mizhnarodnyi festyval Bruno Shultsa u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv filolohichnoho spriamuvannia [Bruno Schultz international festival in the context of European integration processes of the philological direction]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka. Spetsvypusk, prysviacheniyi yevrointehratsiinii tematytsi – Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University. Series: Philology. Journalism*. Special issue dedicated to European integration topics, 74–81. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, A.** (2021). Halychyna yak myslevirus [Galicia as a mental virus]. In A. Pavlyshyn, «*Nam i dali zahrozuie vichnist*» – “*We are still in danger of eternity*” (pp. 7–16). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Plokhii, S.** (2020). Pohranychchia – tse kulturna osoblyvist Ukrainy [Literary Borderland is a cultural feature of Ukraine]. In A. Struk (Referred). *Zbrucz*. Retrieved from <https://theukrainians.org/plokhii-yermolenko/> [in Ukrainian].
- Prokhasko, Yu.** (2013). Mozhlyva istoriia halytskoi literatury (I) [A possible history of Galician literature]. *Zbrucz*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/15625> [in Ukrainian].

- Filevych, N.** (2021). Bruno Shults. Zhyttia pislia zhyttia [Bruno Schults. Life after life]. *Zbrucz*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/102627> [in Ukrainian].
- Fitsovskiy, Ye.** (2014). Bruno Shults. Knyha obraziv [Bruno Schulz. Book of images]. Kyiv: Dukh i literatura [in Ukrainian].
- Shults, B.** (2017). *Tsynamonovi kramnytsi ta vsi inshi opovidannia v perekladi Yuriia Andrukhovycha: opovidannia; pereklad z polskoi [Cinnamon Shops and all other short stories in translation by Yurii Andrukhovych: stories; translated from Polish]*. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].
- Babiński, G.** (1997). *Pogranicze polsko-ukraińskie: etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość [The Polish-Ukrainian borderland: ethnicity, religious diversity, identity]*. Kraków: NOMOS [in Polish].

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 53

Головний редактор *Марія Федурко*
Технічний редактор *Наталія Кузнєцова*
Коректор *Ірина Чудеснова*

Підписано до друку: 16.06.2023.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,25.
Замов. № 0823/477. Наклад 100 прим.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 53

Editor-in-chief *Mariya Fedurko*
Technical Editor *Nataliya Kuznetsova*
Corrector *Iryna Chudesnova*

Signed for publication 16.06.2023.
Format 60×84/8. Typeface Times New Roman.
Offset paper. Digital printing. Probation print sheet 13,25.
Order No. 0823/477. Print run of 100.

Printing House – Publishing House “Helvetica”
6/1 Inglezi, Odessa, 65101

Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Certificate of the subject of publishing business
DK No. 7623 dated June 22, 2022